

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ “ЮРИДИЧНА
АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО”

Електронне видання

ПРАКТИКУМ З ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Навчальний посібник

Харків
2013

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ “ЮРИДИЧНА
АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО”

Електронне видання

**ПРАКТИКУМ З ПЕНСІЙНОГО
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ**

Навчальний посібник

За загальною редакцією В. В. Жернакова

**Харків
2013**

Практикум з пенсійного забезпечення: навч. посіб. / С. О. Сільченко, Г. О. Яковлева; за заг. ред. В. В. Жернакова. – Х.: Нац. ун-т “Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого”, 2013. – 197 с.

А в т о р и: С. О. Сільченко,
Г. О. Яковлева

*Рекомендовано до видання редакційно-видавничою радою
університету (протокол № 11 від 16.12.2013 р.)*

Розділ 1. СТРАХОВИЙ СТАЖ ЯК УМОВА ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

1.1. Порядок обчислення страхового стажу

Закон України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування” від 9 липня 2003 р. № 1058 (далі – Закон № 1058) визначає, що **страховий стаж** – це період (строк), протягом якого особа підлягає загальнообов’язковому державному пенсійному страхуванню та за який щомісяця сплачені страхові внески в сумі не меншій, ніж мінімальний страховий внесок.

До страхового стажу включається період, протягом якого особа, яка підлягала загальнообов’язковому державному соціальному страхуванню на випадок безробіття, отримувала допомогу по безробіттю (крім одноразової її виплати для організації безробітним підприємницької діяльності) та матеріальну допомогу у період професійної підготовки, перепідготовки або підвищення кваліфікації, а також час перебування жінки у відпустці у зв’язку з вагітністю та пологами та час перебування у відпустці по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку. Час перебування на інвалідності у зв’язку з нещасним випадком на виробництві або професійним захворюванням зараховується до страхового стажу для призначення пенсії за віком, а також до страхового стажу роботи із шкідливими умовами, який дає право на призначення пенсії на пільгових умовах і у пільгових розмірах.

До страхового стажу для обчислення розміру пенсії за віком, з якого обчислюється розмір пенсії по інвалідності або у зв’язку з втратою годувальника, крім наявного страхового стажу, зараховується також на загальних підставах, відповідно, період з дня встановлення інвалідності до досягнення застрахованою особою пенсійного віку та період з дня смерті годувальника до дати, коли годувальник досяг би пенсійного віку.

Страховий стаж обчислюється територіальними органами Пенсійного фонду за даними, що містяться в системі персоналізованого обліку, а за періоди до впровадження системи персоналізованого обліку – на підставі документів та в порядку,

визначеному законодавством, що діяло до набрання чинності Законом № 1058.

Страховий стаж обчислюється в місяцях. Неповний місяць роботи, якщо застрахована особа підлягала загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванню або брала добровільну участь у системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, зараховується до страхового стажу як повний місяць за умови, що сума сплачених за цей місяць страхових внесків є не меншою мінімального страхового внеску. Якщо сума сплачених за відповідний місяць страхових внесків є меншою ніж мінімальний страховий внесок, цей період зараховується до страхового стажу як повний місяць за умови здійснення в порядку, визначеному правлінням Пенсійного фонду, відповідної доплати до суми страхових внесків таким чином, щоб загальна сума сплачених коштів за відповідний місяць була не меншою за мінімальний страховий внесок.

Якщо зазначену доплату не було здійснено, до страхового стажу зараховується період, визначений за кожний місяць сплати страхових внесків за формулою:

$$ТП = Св : В,$$

де: **ТП** – тривалість періоду, що зараховується до страхового стажу та визначається в місяцях;

Св – сума фактично сплачених страхових внесків за відповідний місяць;

В – мінімальний страховий внесок за відповідний місяць.

Періоди роботи після призначення пенсії зараховуються до страхового стажу на загальних підставах.

Страховий стаж враховується в одинарному розмірі, крім випадків, передбачених Законом № 1058.

За кожний повний рік стажу роботи на підземних роботах, на роботах з особливо шкідливими і особливо важкими умовами праці за списком № 1 виробництв, робіт, професій, посад і показників, затвердженим Кабінетом Міністрів України,

зайнятість на яких давала та дає право на пенсію на пільгових умовах, до страхового стажу додатково зараховується по одному року.

Періоди трудової діяльності та інші періоди, що враховуються до стажу роботи для призначення пенсії до набрання чинності Законом № 1058, зараховуються до страхового стажу в порядку і на умовах, передбачених законодавством, що діяло раніше, крім випадків, передбачених Законом № 1058, а саме:

- до стажу роботи зараховується робота, виконувана на підставі трудового договору на підприємствах, в установах, організаціях і кооперативах, незалежно від використовуваних форм власності та господарювання, а також на підставі членства в колгоспах та інших кооперативах, незалежно від характеру й тривалості роботи і тривалості перерв. При обчисленні стажу роботи в колгоспі за період після 1965 р., якщо член колгоспу не виконував без поважних причин встановленого мінімуму трудової участі в громадському господарстві, враховується час роботи за фактичною тривалістю;

- будь-яка інша робота, на якій працівник підлягав державному соціальному страхуванню, або за умови сплати страхових внесків, період одержання допомоги по безробіттю, а також робота в'язнів і робота за угодами цивільно-правового характеру за умови сплати страхових внесків;

- творча діяльність осіб, передбачених пунктом “в” ст. 3 Закону України “Про пенсійне забезпечення”. При цьому творча діяльність членів Спілки письменників України, Спілки художників України, Спілки композиторів України, Спілки кінатографістів України, Спілки театральних діячів України, інших творчих працівників, які не є членами творчих спілок, але об'єднані відповідними професійними комітетами, до введення в дію цього Закону зараховується в стаж роботи незалежно від сплати страхових внесків. У цих випадках стаж творчої діяльності встановлюється секретаріатами правлінь творчих спілок республіки починаючи з дня опублікування або першого публічного виконання чи публічного показу твору даного автора;

- військова служба та перебування в партизанських загонах і з'єднаннях, служба в органах державної безпеки та орга-

нах внутрішніх справ, незалежно від місця проходження служби;

- служба у воєнізованій охороні, в органах спеціального зв'язку і в гірничорятувальних частинах, незалежно від відомчої підпорядкованості та наявності спеціального або військового звання;

- навчання у вищих і середніх спеціальних навчальних закладах, в училищах і на курсах по підготовці кадрів, підвищенню кваліфікації та перекваліфікації, в аспірантурі, докторантурі і клінічній ординатурі;

- тимчасова непрацездатність, що почалася у період роботи;

- час догляду за інвалідом I групи або дитиною-інвалідом віком до 16 років, а також за пенсіонером, який за висновком медичного закладу потребує постійного стороннього догляду;

- час догляду непрацюючої матері за малолітніми дітьми, але не довше ніж до досягнення кожною дитиною трирічного віку;

- період проживання дружин осіб офіцерського складу, прапорщиків, мічманів і військовослужбовців надстрокової служби з чоловіками в місцевостях, де була відсутня можливість їх працевлаштування за спеціальністю, але не більше десяти років.

Військова служба у складі діючої армії у період бойових дій, у тому числі при виконанні інтернаціонального обов'язку, а також перебування в партизанських загонах і з'єднаннях зраховується до стажу роботи на пільгових умовах у порядку, встановленому для обчислення строків цієї служби при призначенні пенсій за вислугу років військовослужбовцям.

Громадянам, необґрунтовано притягнутим до кримінальної відповідальності, необґрунтовано репресованим і згодом реабілітованим, час тримання під вартою, час відбування покарання в місцях позбавлення волі та заслання, а також перебування на примусовому лікуванні зраховується до стажу у потрійному розмірі.

Робота, незалежно від віку, в тому числі як вільнонайманого складу у військових частинах, і служба, крім військової

служби, передбаченої ст. 57 Закону України “Про пенсійне забезпечення”, в роки Великої Вітчизняної війни та в інші періоди ведення бойових дій зараховується до стажу роботи у подвійному розмірі, а час перебування у фашистських концтаборах, гетто та інших місцях примусового утримання в період війни осіб, у тому числі дітей, насильно вивезених з тимчасово окупованої території у період Великої Вітчизняної війни, – у потрійному розмірі.

Робота в м. Ленінграді в період його блокади в роки Великої Вітчизняної війни з 8 вересня 1941 р. по 27 січня 1944 р. зараховується до стажу роботи у потрійному розмірі, час проживання в м. Ленінграді в цей період – у подвійному розмірі.

Робота в лепрозорних і протичумних закладах охорони здоров'я, у закладах (відділеннях) з лікування осіб, заражених вірусом імунодефіциту людини або хворих на СНІД, в інших інфекційних закладах (відділеннях) охорони здоров'я, у патолого-анатомічних і реанімаційних відділеннях закладів охорони здоров'я, а також у психіатричних закладах охорони здоров'я зараховується до стажу роботи у подвійному розмірі.

Робота на водному транспорті протягом повного навігаційного періоду зараховується за рік роботи.

Робота протягом повного сезону на підприємствах і в організаціях сезонних галузей промисловості, незалежно від відомчої підпорядкованості підприємств і організацій, – за списком, що затверджується Кабінетом Міністрів України, зараховується до стажу роботи за рік роботи. Інші сезонні роботи зараховуються до стажу роботи за їх фактичною тривалістю.

Час роботи (служби, в тому числі й державної) по ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи в зоні відчуження включається до стажу роботи й до вислуги років: до 1 січня 1988 р. – в потрійному розмірі, з 1 січня 1988 р. – в полуторному (в тому числі за Списком №1).

Період роботи до 1 січня 1991 р. в районах Крайньої Півночі та місцевостях, прирівняних до районів Крайньої Півночі колишнього Союзу РСР, а також на острові Шпіцберген зараховується до 1 березня 1960 р. за кожний рік роботи у подвійному розмірі, а після 1 березня 1960 р. – у полуторному.

1.2. Коефіцієнт страхового стажу

Коефіцієнт страхового стажу, що застосовується для обчислення розміру пенсії, визначається з округленням до п'яти знаків після коми за формулою:

$$Kc = \frac{Cm \times Cc}{100\% \times 12}, \text{ де}$$

Kc – коефіцієнт страхового стажу;

Cm – сума місяців страхового стажу;

Cc – визначена відповідно до Закону величина оцінки одного року страхового стажу (у відсотках). За період участі тільки в солідарній системі величина оцінки одного року страхового стажу дорівнює 1,35%, а за період участі в солідарній і накопичувальній системах пенсійного страхування – 1,08%.

Для особи, яка брала участь у солідарній і накопичувальній системах, визначається один коефіцієнт страхового стажу як сума коефіцієнта страхового стажу за період участі тільки в солідарній системі та коефіцієнта страхового стажу, визначеного за період участі в солідарній і накопичувальній системах.

Коефіцієнт страхового стажу з урахуванням періодів до набрання чинності Законом № 1058 не може перевищувати 0,75, а з урахуванням страхового стажу, передбаченого абз. 10 ч. 3 ст. 24 Закону № 1058, – 0,85.

1.3. Порядок підтвердження страхового стажу

1.3.1. Документи, що підтверджують стаж

Основним документом, що підтверджує стаж роботи, відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 12 серпня 1993 р. № 637 є трудова книжка. До неї за місцем роботи окремим рядком з посиланням на дату, номер і найменування відповідних документів вносяться такі записи:

– про час служби у складі Збройних Сил України та інших військах, де на військовослужбовців не поширюється

законодавство про працю й державне соціальне страхування, із зазначенням дати призову (зарахування) й дати звільнення із служби;

– про час навчання у професійних навчально-виховних закладах та інших закладах у навчально-курсівих комбінатах (центри, пункти тощо);

– про час навчання у вищих навчальних закладах (включаючи й час роботи в студентських таборах, на виробничій практиці й при виконанні науково-дослідної госпдоговірної тематики) та про час перебування в аспірантурі й клінічній ординатурі;

– про роботу як членів колгоспу, якщо чинним законодавством передбачено зарахування цієї роботи в загальний трудовий стаж працівників;

– про час догляду за інвалідом I групи, дитиною-інвалідом віком до 16 років або пенсіонером, який за висновком медичного закладу потребує постійного стороннього догляду (у тому числі за престарілим, який досяг 80-річного віку – згідно з медичним висновком);

– про період одержання допомоги по безробіттю (заноситься в трудову книжку безробітних осіб органом державної служби зайнятості населення).

За відсутності трудової книжки, а також у тих випадках, коли в трудовій книжці відсутні необхідні записи або містяться неправильні чи неточні записи про періоди роботи, для підтвердження трудового стажу приймаються довідки, виписки із наказів, особові рахунки і відомості на видачу заробітної плати, посвідчення, характеристики, письмові трудові договори й угоди з відмітками про їх виконання та інші документи, які містять відомості про періоди роботи. За відсутності таких документів для підтвердження трудового стажу приймаються членські квитки профспілок. При цьому підтверджуються періоди роботи лише за той час, за який є відмітки про сплату членських внесків.

Час роботи осіб, які займаються підприємницькою діяльністю, заснованою на приватній власності та на виключно їх праці, за період до 1 травня 1993 р., а також час роботи осіб, які займаються веденням особистого селянського господарства,

зараховується до трудового стажу за наявності довідки Пенсійного фонду України про сплату страхових внесків.

Для підтвердження часу творчої діяльності членів творчих спілок та інших творчих працівників, які не є членами творчих спілок, приймаються довідки про період сплати страхових внесків до Пенсійного фонду України. До 1 квітня 1992 р. час творчої діяльності членів Спілки письменників, Спілки художників, Спілки композиторів, Спілки кінематографістів, Спілки театральних діячів, а також інших творчих працівників, які не є членами творчих спілок України, але об'єднані відповідними професійними комітетами, підтверджується довідками (виписками з постанов) секретаріатів правлінь творчих спілок України про встановлення творчого стажу.

Для підтвердження військової служби, служби цивільного захисту, служби в органах державної безпеки, розвідувальних органах, Держспецзв'язку приймаються: військові квитки; довідки військових комісаріатів, військових частин і установ системи Міноборони, МВС, МНС, Мінінфраструктури, СБУ, Служби зовнішньої розвідки, ДПС, Управління державної охорони, Держспецзв'язку, Держприкордонслужби, ДПіС, ДСНС; довідки архівних і військово-лікувальних установ. Час перебування в партизанських загонах і з'єднаннях у період Великої Вітчизняної війни встановлюється за довідками штабів партизанського руху або архівів (за місцем діяльності партизанських загонів і з'єднань). Військова служба у складі діючої армії в період бойових дій, в тому числі під час виконання інтернаціонального обов'язку, зараховується до трудового стажу на підставі довідок військових комісаріатів, які видаються в порядку, що визначається Міноборони. Для підтвердження служби в органах внутрішніх справ приймаються довідки, які видаються в порядку, що визначається МВС. Час служби у воєнізованій охороні, в органах спеціального зв'язку і гірничорятувальних частинах встановлюється на підставі документів, що підтверджують стаж роботи за відсутності трудової книжки.

Час навчання у вищих навчальних, професійних навчально-виховних закладах, навчальних закладах підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів, в аспірантурі, докторантурі і

клінічній ординатурі підтверджується дипломами, посвідченнями, свідоцтвами, а також довідками та іншими документами, що видані на підставі архівних даних і містять відомості про періоди навчання. За відсутності в документах таких відомостей для підтвердження часу навчання приймаються довідки про тривалість навчання в навчальному закладі у відповідні роки за умови, що в документах є дані про закінчення повного навчального періоду або окремих його етапів.

Тривалість тимчасової непрацездатності, яка розпочалася в період роботи, встановлюється на підставі довідок, виданих за місцем цієї роботи.

Час догляду за інвалідом I групи, дитиною-інвалідом віком до 16 років, а також пенсіонером, який за висновком медичного закладу потребує постійного стороннього догляду, встановлюється на підставі: акта обстеження фактичних обставин здійснення догляду; документів, що засвідчують перебування на інвалідності (для інвалідів I групи і дітей-інвалідів) і вік (для престарілих і дітей-інвалідів).

Акт обстеження фактичних обставин здійснення догляду складається органами Пенсійного фонду України на підставі відомостей житлово-експлуатаційних або інших організацій за місцем проживання (реєстрації), сільських, селищних рад, опитування осіб, за якими здійснюється догляд, та їх сусідів, інших даних. Документами, які підтверджують перебування на інвалідності, можуть бути виписка із акта огляду медико-соціальної експертної комісії, медичні висновки, пенсійне посвідчення, посвідчення одержувача допомоги або довідка органів праці та соціального захисту населення або Пенсійного фонду та інші документи. Документами, які підтверджують вік, можуть бути свідоцтво про народження або паспорт чи довідка житлово-експлуатаційних або інших організацій за місцем проживання (реєстрації) та ін.

Час догляду непрацюючої матері за малолітніми дітьми встановлюється на підставі: свідоцтва про народження дитини або паспорта (у разі смерті дитини – свідоцтва про смерть); документів про те, що до досягнення дитиною трирічного віку мати не працювала. Час догляду одного з батьків за дитиною,

потерпілою від Чорнобильської катастрофи до досягнення нею 12-річного віку встановлюється на підставі: свідоцтва про народження дитини або паспорта (у разі смерті дитини – свідоцтва про смерть); посвідчення дитини, яка потерпіла від Чорнобильської катастрофи, або довідки про видачу такого посвідчення; заяви особи, яка звернулася за призначенням пенсії, про те, що ніхто з батьків не скористався пільгою, передбаченою п.13 ст.30 Закону України “Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи”; документів про те, що до досягнення дитиною 12-річного віку один з батьків не працював. Документами, які підтверджують те, що до досягнення дитиною трирічного віку мати не працювала, і те, що до досягнення дитиною 12-річного віку один з батьків не працював, є: виписка з трудової книжки; відомості про відсутність в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців інформації про державну реєстрацію фізичної особи – підприємця, отримані в порядку взаємного обміну інформацією; інформація із системи персоніфікованого обліку Пенсійного фонду України.

Час утримання під вартою, час відбування покарання в місцях позбавлення волі та час перебування в засланні й на примусовому лікуванні підтверджується довідками органів внутрішніх справ і зараховується до трудового стажу за наявності документів про реабілітацію (довідки суду, органів прокуратури чи досудового розслідування про закриття кримінального провадження або довідки суду про ухвалення виправдувального вироку). Робота в’язнів підтверджується довідкою органів внутрішніх справ і довідкою про сплату страхових внесків до Пенсійного фонду України.

Період проживання дружин осіб офіцерського складу, прапорщиків, мічманів і військовослужбовців надстрокової служби з чоловіками в місцевостях, де була відсутня можливість їх працевлаштування за спеціальністю, підтверджується довідками, виданими командирами (начальниками) військових частин, військово-навчальних (навчальних) закладів, підприємств, установ і організацій в порядку, що визначається Міністерством оборони. При цьому для дружин військовослужбовців, звільне-

них з дійсної військової служби до 1 січня 1990 р., період проживання з чоловіками в місцевостях, де була відсутня можливість їх працевлаштування за спеціальністю, підтверджується довідками, які видаються військовими комісаріатами.

Період проживання в м. Ленінграді в період його блокади в роки Великої Вітчизняної війни з 8 вересня 1941 р. по 27 січня 1944 р. установлюється на підставі довідки органу управління житловим фондом, виписки з домової книги або поквартирних списків, прописної картки, довідки про термін евакуації з м. Ленінграда, евакуаційного посвідчення, мобілізаційного розпорядження тощо. Робота у м. Ленінграді в період його блокади встановлюється на загальних підставах.

Для підтвердження часу перебування на окупованій території України та інших держав у період Великої Вітчизняної війни приймаються довідки сільських (селищних), міських рад або їх виконкомів та районних державних адміністрацій. Час перебування у фашистських концтаборах, гетто та інших місцях примусового утримання в період війни осіб, у тому числі дітей, примусово вивезених з тимчасово окупованої території у період Великої Вітчизняної війни, підтверджується будь-якими документами того часу, в яких містяться необхідні відомості. У разі відсутності таких документів приймаються довідки, видані архівними установами, органами державної безпеки, розвідувальними або органами внутрішніх справ за місцем прибуття зазначених осіб до України, а також Службою розшуку Національного комітету товариства Червоного Хреста України.

1.3.2. Підтвердження стажу показаннями свідків

За відсутності документів про наявний стаж роботи та неможливості їх одержання у зв'язку з воєнними діями, стихійним лихом, аваріями, катастрофами або іншими надзвичайними ситуаціями стаж роботи, який дає право на пенсію, встановлюється на підставі показань не менше двох свідків, які б знали заявника по спільній з ним роботі на одному підприємстві, в установі, організації (в тому числі колгоспі) або в одній системі.

У такому ж порядку показаннями свідків підтверджу-

ється час роботи громадян із числа національних меншин, примусово виселених з місць постійного проживання в 30-40 роки, а також час роботи в колгоспі до 1965 р. у випадках, коли неможливо одержати документи про наявний стаж роботи, незалежно від причин відсутності необхідних документів.

За відсутності документів про наявний стаж роботи і неможливості одержання їх внаслідок ліквідації підприємства, установи, організації або відсутності архівних даних з інших причин, трудовий стаж установлюється на підставі показань не менше двох свідків, які б знали заявника по спільній з ним роботі на одному підприємстві, в установі, організації (в тому числі колгоспі) або в одній системі і мали документи про свою роботу за час, стосовно якого вони підтверджують роботу заявника.

За відсутності документів про час перебування у фашистських концтаборах, гетто та інших місцях примусового утримання в період війни осіб, у тому числі дітей, примусово вивезених з тимчасово окупованої території у період Великої Вітчизняної війни, проживання в м. Ленінграді в період його блокади з 8 вересня 1941 р. по 27 січня 1944 р. зазначені періоди можуть бути встановлені на підставі показань одного або більше свідків, які мають у своєму розпорядженні відповідні документи (довідки, видані архівними установами, органами Служби безпеки, Служби зовнішньої розвідки або внутрішніх справ за місцем прибуття зазначених осіб до України, евакуаційні посвідчення, мобілізаційні розпорядження тощо).

1.3.3. Особливості підтвердження трудового стажу окремих категорій працівників

У тих випадках, коли в трудовій книжці відсутні відомості, що визначають право на пенсії на пільгових умовах або за вислугу років, установлені для окремих категорій працівників, для підтвердження спеціального трудового стажу приймаються уточнюючі довідки підприємств, установ, організацій або їх правонаступників.

У довідці має бути вказано: періоди роботи, що зараховуються до спеціального стажу; професія або посада; характер

виконуваної роботи; розділ, підрозділ, пункт, найменування списків або їх номери, куди включається цей період роботи; первинні документи за час виконання роботи, на підставі яких видана зазначена довідка.

Додатково в довідці наводяться такі відомості:

– стосовно трактористів-машиністів підприємств сільського господарства (в тому числі колгоспів) – про безпосередню зайнятість у виробництві сільськогосподарської продукції;

– стосовно жінок, які працюють доярками (операторами машинного доїння), свинарками-операторами на підприємствах сільського господарства (в тому числі в колгоспах) – про виконання встановлених норм обслуговування;

– стосовно жінок, які працюють на вирощуванні, збиранні та післязбиральному обробленні тютюну, – про зайнятість на перелічених роботах протягом повного сезону.

У разі відсутності правонаступника підтвердження періодів роботи, що зараховуються до трудового стажу для призначення пенсії на пільгових умовах або за вислугу років, установленої для окремих категорій працівників, здійснюється комісіями з питань підтвердження стажу роботи на посадах, що дають право на призначення пенсії на пільгових умовах або за вислугу років. Комісії створюються при головних управліннях Пенсійного фонду України в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, до складу яких обов'язково включаються представники органів соціального захисту населення, органів Пенсійного фонду України, Державної інспекції України з питань праці. До складу комісії за згодою включаються представники членських організацій Федерації професійних спілок України та регіональних організацій роботодавців та їх об'єднань. Склад комісій затверджується начальником головного управління Пенсійного фонду України в АРК, областях, містах Києві та Севастополі, який є її головою.

Для підтвердження стажу роботи заявник подає до територіальних органів Пенсійного фонду України за місцем проживання (реєстрації) такі документи:

- заяву про підтвердження стажу роботи;
- витяг з Єдиного державного реєстру юридичних осіб та

фізичних осіб – підприємців (далі – Єдиний державний реєстр), а для підприємств, установ, організацій, ліквідованих до 1 липня 2004 р. та/або щодо яких відсутні дані про проведення реєстраційних дій в Єдиному державному реєстрі, – інші документи, які мають підтверджувати факт припинення підприємства, установи, організації в результаті їх ліквідації (у тому числі архівні);

– трудову книжку;

– документи, видані архівними установами, зокрема:

а) довідку про заробітну плату;

б) копії документів про проведення атестації робочих місць;

в) копії документів про переведення на іншу роботу, на роботу з неповним робочим днем, надання відпусток без збереження заробітної плати (у разі відсутності – довідка про їх відсутність).

У разі необхідності заявник може подавати інші документи, які можуть підтверджувати виконання робіт, що дають право на призначення пенсії на пільгових умовах або за вислугу років.

Територіальні органи Пенсійного фонду України приймають документи, необхідні для підтвердження стажу роботи, перевіряють правильність їх оформлення, відповідність викладених у них відомостей про заявника даним паспорта та документам про стаж, фіксують та засвідчують виявлені розбіжності та не пізніше трьох робочих днів з дня надходження заяви про підтвердження стажу роботи направляють до головних управлінь Пенсійного фонду України в АРК, областях, містах Києві та Севастополі. Головні управління Пенсійного фонду України розглядають заяви про підтвердження стажу роботи та з відповідною пропозицією про задоволення або відхилення заяви, разом із вмотивованим висновком, направляють комісії.

Комісії повідомляють заявника про час, дату та місце розгляду заяви про підтвердження стажу роботи та розглядають її не пізніше двох місяців з дня звернення за підтвердженням стажу роботи. Розгляд заяви про підтвердження стажу роботи, за бажанням заявника, відбувається у його присутності або в присутності його законного представника, або представника, який діє на підставі виданої йому довіреності, посвідченої нотаріально.

Рішення про результати розгляду заяви приймається більшістю голосів членів комісії, присутніх на засіданні, підписується головою або його заступником та набуває чинності з моменту його прийняття. Комісії не пізніше п'яти робочих днів з дня прийняття рішення направляють його до територіальних органів Пенсійного фонду України, а також повідомляють заявника про прийняте рішення.

Засідання комісії проводиться в міру потреби, але не рідше двох разів на місяць. Комісія правомочна приймати рішення за участю у засіданні не менше як 2/3 її членів. Рішення комісій можуть бути оскаржені в Пенсійному фонді України або в судовому порядку.

За відсутності трудових книжок у осіб, які працювали у громадян за договорами (домашні робітниці, няні, секретарі, друкарки, стенографістки, сторожі, садівники, шофери та ін.), час їх роботи в домашньому господарстві підтверджується довідками профспілкових організацій, за участю яких було укладено трудовий договір між роботодавцем і працівником, або трудовими договорами з відміткою про їх виконання.

За відсутності у профспілкових організаціях відомостей про укладення договору про роботу у окремих громадян для підтвердження стажу приймаються довідки, видані роботодавцем, а у разі його смерті – одним із подружжя або іншим членом сім'ї, який проживав разом з ним у даний період (крім тих родичів, які в цей час були неповнолітні), та довідки про сплату страхових внесків до Пенсійного фонду України. Справжність підпису особи, яка видала довідку про роботу, засвідчується в установленому порядку.

Аналогічно підтверджується і стаж роботи пастухом за трудовим договором з колективом громадян – власників худоби. У тих випадках, коли трудовий договір було укладено за участю виконкомів сільських, селищних рад, до уваги беруться видані ними довідки.

Стаж роботи громадян України за її межами підтверджується документами, легалізованими відповідно до законодавства (крім роботи на території колишнього СРСР і держав, з якими колишнім СРСР було укладено угоди про соціальне забезпечення, до укладення відповідних двосторонніх угод).

1.3.4. Правила підтвердження стажу

Документи, що подаються для підтвердження трудової діяльності, повинні бути підписані посадовими особами і засвідчені печаткою.

Для підтвердження трудового стажу приймаються лише ті відомості про період роботи, які внесені в довідки на підставі документів.

Довідки, видані колгоспами при залишенні членом колгоспу роботи, а також довідки, видані в більш пізній період колгоспами, які згодом припинили свою діяльність, можуть братися до уваги й тоді, коли вони не містять підстав видачі.

У тих випадках, коли періоди роботи зараховуються до трудового стажу на підставі показань свідків, один із яких свідчить про роботу заявника за більший період, ніж інші, встановленим вважається період, який підтверджений двома або більше свідками.

Якщо ім'я, по батькові та прізвище, які зазначені в документі, що підтверджує трудовий стаж, не збігаються з ім'ям, по батькові або прізвищем особи за паспортом або свідоцтвом про народження, факт приналежності цього документа даній особі може бути встановлено у судовому порядку.

У тих випадках, коли в поданому документі про стаж указано лише роки без зазначення точних дат, за дату береться 1 липня відповідного року, а якщо не зазначено число місяця, то ним вважається 15 число відповідного місяця.

Контрольні питання

1. Який механізм обчислення страхового стажу?
2. Які існують пільги при обчисленні страхового стажу?
3. Які документи підтверджують стаж роботи?
4. Як підтверджується період роботи, що зараховується до трудового стажу для призначення пенсії на пільгових умовах або за вислугу років?

Розділ 2. ПРИЗНАЧЕННЯ ПЕНСІЙ У СОЛІДАРНІЙ ПЕНСІЙНІЙ СИСТЕМІ

2.1. Умови призначення пенсії за віком

Пенсія за віком призначається особам після досягнення 60 років і за наявності страхового стажу не менше 15 років. До досягнення цього віку право на пенсію за віком мають жінки 1961 р. народження і старші після досягнення ними такого віку:

55 років – які народилися до 30 вересня 1956 р. включно;

55 років 6 місяців – які народилися з 1 жовтня 1956 р. по 31 березня 1957 р.;

56 років – які народилися з 1 квітня 1957 р. по 30 вересня 1957 р.;

56 років 6 місяців – які народилися з 1 жовтня 1957 р. по 31 березня 1958 р.;

57 років – які народилися з 1 квітня 1958 р. по 30 вересня 1958 р.;

57 років 6 місяців – які народилися з 1 жовтня 1958 р. по 31 березня 1959 р.;

58 років – які народилися з 1 квітня 1959 р. по 30 вересня 1959 р.;

58 років 6 місяців – які народилися з 1 жовтня 1959 р. по 31 березня 1960 р.;

59 років – які народилися з 1 квітня 1960 р. по 30 вересня 1960 р.;

59 років 6 місяців – які народилися з 1 жовтня 1960 р. по 31 березня 1961 р.;

60 років – які народилися з 1 квітня 1961 р. по 31 грудня 1961 р.

Розмір пенсії за віком обчислюється за формулою:

$$П = Зп \times Кс,$$

де: **П** – розмір пенсії,

Зп – заробітна плата (дохід) застрахованої особи, з якої обчислюється пенсія,

Кс – коефіцієнт страхового стажу застрахованої особи.

За бажанням застрахованої особи частина розміру пенсії за віком за період страхового стажу, набутого до дня набрання чинності Закону України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування”, може бути визначена відповідно до раніше чинного законодавства, а частина розміру пенсії за період страхового стажу, набутого після набрання чинності цим Законом, – відповідно до нього. При цьому частина розміру пенсії за віком, обчислена за раніше чинним законодавством, не може перевищувати максимальних розмірів пенсій, визначених законом для відповідних категорій пенсіонерів, та не може бути нижчою розміру трудової пенсії за віком з урахуванням цільової грошової допомоги на прожиття, що діяли на день набрання чинності Закону України № 1058.

Максимальний розмір пенсії (з урахуванням надбавок, підвищень, додаткової пенсії, цільової грошової допомоги, пенсії за особливі заслуги перед Україною, індексації та інших доплат до пенсії, встановлених законодавством, крім доплати до надбавок окремим категоріям осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною) не може перевищувати десяти прожиткових мінімумів, установлених для осіб, які втратили працездатність. Однак дія цієї норми не поширюється на вже призначені пенсії.

Мінімальний розмір пенсії за віком за наявності у чоловіків 35 років, а у жінок 30 років страхового стажу встановлюється в розмірі прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність, визначеного законом. У разі виплати застрахованій особі довічної пенсії мінімальний розмір пенсії за віком у солідарній системі зменшується на її розмір. За кожний повний рік страхового стажу понад 35 років чоловікам і 30 років жінкам пенсія за віком збільшується на 1 % розміру пенсії, але не більш як на 1 % мінімального розміру пенсії за віком. Мінімальний розмір пенсії особам, на яких поширюється дія Закону України “Про підвищення престижності шахтарської праці”, та працівникам, зайнятим повний робочий день під землею обслуговуванням зазначених осіб, які відпрацювали на підземних роботах не менш як 15 років для чоловіків та 7,5 років для жінок за Списком № 1 виробництв, робіт, професій, посад і показни-

ків, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 16 січня 2003 р., встановлюється, незалежно від місця останньої роботи, у розмірі 80 % середньої заробітної плати шахтаря, але не менш як три розміри прожиткового мінімуму, встановленого для осіб, які втратили працездатність. За наявності страхового стажу меншої тривалості пенсія за віком встановлюється в розмірі, пропорційному наявному страховому стажу, виходячи з мінімального розміру пенсії за віком.

Особі, яка набула права на пенсію за віком, але після досягнення пенсійного віку виявила бажання працювати і одержувати пенсію з більш пізнього віку, пенсія за віком призначається з урахуванням страхового стажу на день звернення за призначенням пенсії з підвищенням її розміру:

- на 0,5 % – за кожний повний місяць страхового стажу після досягнення пенсійного віку у разі відстрочення виходу на пенсію на строк до 60 місяців;

- на 0,75 % – за кожний повний місяць страхового стажу після досягнення пенсійного віку у разі відстрочення виходу на пенсію на строк понад 60 місяців.

При цьому за неповний місяць страхового стажу розмір пенсії не підвищується. Жінкам, які народилися до 31 грудня 1961 р., після виходу на пенсію розмір пенсії підвищується на 2,5 % за кожні шість місяців більш пізнього виходу на пенсію, починаючи з 55 років до досягнення ними 60-річного віку.

2.2. Умови призначення пенсії по інвалідності

2.2.1. Порядок встановлення інвалідності

Підставою для призначення пенсії по інвалідності є визнання особи у встановленому порядку інвалідом.

Інвалід – це особа зі стійким розладом функцій організму, зумовленим захворюванням чи з наслідком травм, або з уродженими дефектами, що призводять до обмеження її життєдіяльності, до потреби надання їй соціальної допомоги й захисту. Інвалідність – це соціальна недостатність (дезадаптація) внаслідок обмеження життєдіяльності людини, викликана по-

рушенням здоров'я зі стійким розладом функцій організму, що викликає необхідність її соціального захисту й допомоги. Життєдіяльність є повсякденною діяльністю, що здатна забезпечити людині своє існування, існування інших членів суспільства та всього суспільства у цілому шляхом навчання, спілкування, орієнтації, пересування, самообслуговування, контролю за своєю поведінкою, участі у трудовій діяльності. Вона являє собою інтеграцію фізичних, психологічних і соціальних функцій людини. Обмеження життєдіяльності – неможливість виконувати повсякденну діяльність способом та в обсязі, звичайних для людини, що створює перешкоди у соціальному середовищі, ставить її в незручне становище порівняно зі здоровими і проявляється частковою або повною втратою здатності до самообслуговування, пересування, орієнтації, спілкування, навчання, контролю за поведінкою, а також значним обмеженням обсягу трудової діяльності, зниженням кваліфікації і призводить до соціальної дезадаптації.

Причина, група, час настання інвалідності, строк, на який вона встановлюється, визначаються медико-соціальною експертною комісією, підпорядкованою Республіканському в АРК, обласним і міським у містах Києві й Севастополі центрам (бюро) медико-соціальної експертизи. Органи Пенсійного фонду та застрахована особа мають право в установленому законом порядку оскаржити рішення органів медико-соціальної експертизи. Правовий статус МСЕК визначено Положенням про медико-соціальну експертизу, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 3 грудня 2009 р. № 1317.

Залежно від ступеня, виду захворювання та групи інвалідності утворюються комісії загального профілю та спеціалізованого профілю.

Комісія складається з представників Міністерства охорони здоров'я, Мінсоцполітики, Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань, а також військово-медичної служби СБУ та військово-медичного підрозділу Служби зовнішньої розвідки у разі розгляду медичних справ стосовно потерпілих на виробництві чи пенсіонерів з числа військовослужбовців СБУ або Служби

зовнішньої розвідки. У проведенні медико-соціальної експертизи беруть участь також представники Пенсійного фонду України, Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності, органів державної служби зайнятості і в разі потреби – працівники науково-педагогічної та соціальної сфери.

Комісії проводять огляд осіб, що звертаються для встановлення інвалідності, за місцем їх проживання або лікування, у тому числі за місцем їх проживання або місцем перебування у закладах соціального захисту для бездомних осіб та центрах соціальної адаптації осіб, звільнених з місць позбавлення волі, за направленням відповідного лікувально-профілактичного закладу охорони здоров'я після пред'явлення паспорта чи іншого документа, що засвідчує особу. Медико-соціальна експертиза проводиться після повного медичного обстеження, проведення необхідних досліджень, оцінювання соціальних потреб інваліда, визначення клініко-функціонального діагнозу, професійного, трудового прогнозу, одержання результатів відповідного лікування, реабілітації за наявності даних, що підтверджують стійке порушення функцій організму, обумовлених захворюваннями, наслідками травм чи вродженими вадами, які спричиняють обмеження життєдіяльності. Комісія проводить засідання у повному складі і колегіально приймає рішення. Відомості щодо результатів експертного огляду і прийнятих рішень вносяться до акта огляду та протоколу засідання комісії, що підписуються головою комісії та її членами і засвідчуються печаткою.

Рішення Центральної медико-соціальної експертної комісії МОЗ, Кримської республіканської, обласних, центральних міських комісій (у тому числі в разі проведення огляду у складних випадках) приймається більшістю голосів членів комісій. У разі рівного розподілу голосів вирішальним є голос голови комісії. Член комісії, не згодний з прийнятим рішенням, викладає свою думку в письмовому вигляді, яка додається до акта огляду. На вимогу такого члена комісії акт огляду надсилається МОЗ.

У разі якщо особа, що звертається для встановлення інвалідності, не може з'явитися до комісії за станом здоров'я згідно з висновком лікарсько-консультативної комісії лікувально-профілактичного закладу, огляд проводиться вдома, у тому чи-

слі за місцем проживання у стаціонарних установах для інвалідів та людей похилого віку, установах тимчасового проживання у закладах соціального захисту для бездомних осіб та центрах соціальної адаптації осіб, звільнених з місць позбавлення волі, або в стаціонарі, де вона перебуває на лікуванні. В окремих випадках, зокрема, коли особа, що звертається для встановлення інвалідності, проживає у віддаленій, важкодоступній місцевості, члени комісії можуть приймати рішення за її згодою заочно на підставі поданих документів.

Комісія видає особі, яку визнано інвалідом або стосовно якої встановлено факт втрати професійної працездатності, довідку та індивідуальну програму реабілітації і надсилає у триденний строк випуску з акта огляду комісії органів, в якому інвалід перебуває на обліку як отримувач пенсії чи державної соціальної допомоги (щомісячного довічного грошового утримання), що призначається замість пенсії, та разом з індивідуальною програмою реабілітації – органів, що здійснює загальнообов'язкове державне соціальне страхування, випуску з акта огляду комісії про результати визначення ступеня втрати професійної працездатності у відсотках та потреби у наданні додаткових видів допомоги. Датою встановлення інвалідності вважається день надходження до комісії документів.

Особі, що визнана інвалідом, залежно від ступеня розладу функцій органів і систем організму та обмеження її життєдіяльності встановлюється I, II або III група інвалідності.

Підставою для встановлення I групи інвалідності є стійкі, значно вираженої важкості функціональні порушення в організмі, зумовлені захворюванням, травмою або вродженою вадою, що призводять до значного обмеження життєдіяльності особи, неспроможності до самообслуговування і спричиняють до виникнення потреби у постійному сторонньому нагляді, догляді або допомозі. До I групи належать особи з найважчим станом здоров'я, які повністю не здатні до самообслуговування, потребують постійного стороннього нагляду, догляду або допомоги, абсолютно залежні від інших осіб у виконанні життєво важливих соціально-побутових функцій або які частково здатні до виконання окремих елементів самообслуговування.

Інваліди І групи із значно вираженим обмеженням життєдіяльності можуть навчатися та здійснювати різні види трудової діяльності за умови їх забезпечення засобами компенсації фізичних дефектів або порушених функцій організму, реабілітаційних заходів, створення за необхідності спеціальних умов праці, у тому числі вдома.

Критеріями встановлення І групи інвалідності є ступінь втрати здоров'я, що спричиняє обмеження однієї чи декількох категорій життєдіяльності особи у значному ІІІ ступені:

- нездатність до самообслуговування чи повна залежність від інших осіб;
- нездатність до пересування чи повна залежність від інших осіб;
- нездатність до орієнтації (дезорієнтація);
- нездатність до спілкування;
- нездатність контролювати свою поведінку;
- значні обмеження здатності до навчання;
- нездатність до окремих видів трудової діяльності.

І група інвалідності поділяється на підгрупи А і Б залежно від ступеня втрати здоров'я інваліда та обсягу потреби в постійному сторонньому догляді, допомозі або нагляді.

До підгрупи А І групи інвалідності належать особи з виключно високим ступенем втрати здоров'я, який спричиняє виникнення потреби у постійному сторонньому догляді, догляді або допомозі інших осіб і фактичну нездатність до самообслуговування. Критеріями встановлення підгрупи А І групи інвалідності є ступінь втрати здоров'я, що спричиняє повну нездатність до самообслуговування та повну залежність від інших осіб (необхідність постійного стороннього нагляду, догляду або допомоги).

До підгрупи Б І групи інвалідності належать особи з високим ступенем втрати здоров'я, який спричиняє значну залежність від інших осіб у виконанні життєво важливих соціально-побутових функцій і часткову нездатність до виконання окремих елементів самообслуговування. Критеріями встановлення підгрупи Б І групи інвалідності є ступінь втрати здоров'я, що спричиняє втрату можливості самостійного задоволення з до-

помогою технічних засобів і за умови відповідного облаштування житла більшості життєво необхідних фізіологічних та побутових потреб.

Підставою для встановлення II групи інвалідності є стійкі, вираженої важкості функціональні порушення в організмі, зумовлені захворюванням, травмою або вродженою вадою, що призводять до значного обмеження життєдіяльності особи, при збереженій здатності до самообслуговування та не спричиняють потреби в постійному сторонньому нагляді, догляді або допомозі.

Критеріями встановлення II групи інвалідності є ступінь втрати здоров'я, що спричиняє обмеження у вираженому II ступені однієї чи декількох категорій життєдіяльності особи:

- обмеження самообслуговування II ступеня – здатність до самообслуговування з використанням допоміжних засобів і/або за допомогою інших осіб;

- обмеження здатності до самостійного пересування II ступеня – здатність до самостійного пересування з використанням допоміжних засобів і/або за допомогою інших осіб;

- обмеження здатності до навчання II ступеня – нездатність до навчання або здатність до навчання тільки у спеціальних навчальних закладах або за спеціальними програмами вдома;

- обмеження здатності до трудової діяльності II ступеня – нездатність до провадження окремих видів трудової діяльності чи здатність до трудової діяльності у спеціально створених умовах з використанням допоміжних засобів і/або спеціально обладнаного робочого місця, за допомогою інших осіб;

- обмеження здатності до орієнтації II ступеня – здатність до орієнтації в часі і просторі за допомогою інших осіб;

- обмеження здатності до спілкування II ступеня – здатність до спілкування з використанням допоміжних засобів і/або за допомогою інших осіб;

- обмеження здатності контролювати свою поведінку II ступеня – здатність частково чи повністю контролювати свою поведінку тільки за допомогою сторонніх осіб.

До II групи інвалідності можуть належати також особи, які мають дві хвороби або більше, що призводять до інвалідно-

сті, наслідки травми або вроджені вади та їх комбінації, які в сукупності спричиняють значне обмеження життєдіяльності особи та її працездатності. II група інвалідності встановлюється учням, студентам вищих навчальних закладів I–IV рівня акредитації денної форми навчання, що вперше здобувають відповідний освітньо-кваліфікаційний рівень освіти, у разі наявності в них ознак інвалідності на період їх навчання. Після закінчення навчального закладу видається довідка про придатність їх до роботи у результаті набуття професії.

Інваліди II групи з вираженим обмеженням життєдіяльності можуть навчатися та провадити різні види трудової діяльності, зокрема шляхом створення відповідних умов праці із забезпеченням засобами компенсації фізичних дефектів чи порушених функцій організму, здійснення реабілітаційних заходів.

Підставою для встановлення III групи інвалідності є стійкі, помірно важкі функціональні порушення в організмі, зумовлені захворюванням, наслідками травм або вродженими вадами, що призвели до помірно вираженого обмеження життєдіяльності особи, в тому числі її працездатності, але потребують соціальної допомоги і соціального захисту.

Критеріями для встановлення III групи інвалідності є ступінь втрати здоров'я, що спричиняє обмеження однієї чи декількох категорій життєдіяльності у помірно вираженому I ступені:

- обмеження самообслуговування I ступеня – здатність до самообслуговування з використанням допоміжних засобів;

- обмеження здатності самостійно пересуватися I ступеня – здатність до самостійного пересування з більшим витрачанням часу, часткового пересування та скорочення відстані;

- обмеження здатності до навчання I ступеня – здатність до навчання в навчальних закладах загального типу за умови дотримання спеціального режиму навчального процесу і/або з використанням допоміжних засобів, за допомогою інших осіб (крім персоналу, що навчає);

- обмеження здатності до трудової діяльності I ступеня – часткова втрата можливостей до повноцінної трудової діяльності (втрата професії, значне обмеження кваліфікації або зменшення

обсягу професійної трудової діяльності більше ніж на 25 %, значне утруднення в набутті професії чи працевлаштуванні осіб, що раніше ніколи не працювали та не мають професії);

– обмеження здатності до орієнтації I ступеня – здатність до орієнтації в часі, просторі за умови використання допоміжних засобів;

– обмеження здатності до спілкування I ступеня – здатність до спілкування, що характеризується зниженням швидкості, зменшенням обсягу засвоєння, отримання та передавання інформації;

– обмеження здатності контролювати свою поведінку I ступеня – здатність частково контролювати свою поведінку за особливих умов.

Інваліди III групи з помірним обмеженням життєдіяльності можуть навчатися та провадити різні види трудової діяльності за умови забезпечення у разі потреби засобами компенсації фізичних дефектів чи порушених функцій організму, здійснення реабілітаційних заходів.

Повторний огляд інвалідів з нестійкими, оборотними змінами та порушеннями функцій організму з метою визначення ефективності реабілітаційних заходів, стану здоров'я і ступеня соціальної адаптації проводиться 1 раз на 1-3 роки. Повторний огляд інвалідів, а також осіб, інвалідність яких встановлено без зазначення строку проведення повторного огляду, здійснюється раніше зазначеного строку за заявою такого інваліда, інших заінтересованих осіб у разі настання змін у стані здоров'я і працездатності або за рішенням суду чи прокуратури.

Причинами інвалідності є:

- загальне захворювання;
- інвалідність з дитинства;
- нещасний випадок на виробництві (трудове каліцтво чи інше ушкодження здоров'я);
- професійне захворювання;
- поранення, контузії, каліцтва, захворювання пов'язані з проходження військової служби.

2.2.2. Порядок призначення пенсії по інвалідності

Пенсія по інвалідності від загального захворювання (в тому числі каліцтва, не пов'язаного з роботою, інвалідності з дитинства) призначається відповідно до Закону України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування”. Пенсія по інвалідності від нещасного випадку на виробництві й професійного захворювання призначається відповідно до Закону України “Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності”.

Відповідно до ст. 30 Закону України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування” пенсія по інвалідності призначається в разі настання інвалідності, що спричинила повну або часткову втрату працездатності внаслідок загального захворювання (в тому числі каліцтва, не пов'язаного з роботою, інвалідності з дитинства) за наявності такого страхового стажу на час настання інвалідності або на день звернення за пенсією:

- а) для інвалідів I групи:
 - до досягнення особою 25 років включно – 1 рік;
 - від 26 років до досягнення особою 28 років включно – 2 роки;
 - від 29 років до досягнення особою 31 року включно – 3 роки;
 - від 32 років до досягнення особою 34 років включно – 4 роки;
 - від 35 років до досягнення особою 37 років включно – 5 років;
 - від 38 років до досягнення особою 40 років включно – 6 років;
 - від 41 року до досягнення особою 43 років включно – 7 років;
 - від 44 років до досягнення особою 48 років включно – 8 років;
 - від 49 років до досягнення особою 53 років включно – 9 років;

від 54 років до досягнення особою 59 років включно – 10 років.

б) для інвалідів II та III груп:

до досягнення особою 23 років включно – 1 рік;

від 24 років до досягнення особою 26 років включно – 2 роки;

від 27 років до досягнення особою 28 років включно – 3 роки;

від 29 років до досягнення особою 31 року включно – 4 роки;

від 32 років до досягнення особою 33 років включно – 5 років;

від 34 років до досягнення особою 35 років включно – 6 років;

від 36 років до досягнення особою 37 років включно – 7 років;

від 38 років до досягнення особою 39 років включно – 8 років;

від 40 років до досягнення особою 42 років включно – 9 років;

від 43 років до досягнення особою 45 років включно – 10 років;

від 46 років до досягнення особою 48 років включно – 11 років;

від 49 років до досягнення особою 51 року включно – 12 років;

від 52 років до досягнення особою 55 років включно – 13 років;

від 56 років до досягнення особою 59 років включно – 14 років.

Особи, визнані інвалідами після досягнення пенсійного віку, мають право на пенсію по інвалідності за наявності страхового стажу 15 років. Якщо інвалідність настала в період проходження строкової військової служби, то відповідна пенсія призначається особі незалежно від наявності страхового стажу.

Пенсія по інвалідності призначається незалежно від того, коли настала інвалідність: у період роботи, до влаштування на роботу чи після її припинення.

Пенсія по інвалідності призначається в таких розмірах: інвалідам I групи – 100 % пенсії за віком; інвалідам II групи – 90 % пенсії за віком; інвалідам III групи – 50 % пенсії за віком.

Непрацюючі інваліди II групи за їх вибором мають право на призначення пенсії по інвалідності в розмірі пенсії за віком за наявності такого страхового стажу:

у жінок – 20 років, у чоловіків – 25, якщо їм вперше встановлено інвалідність у віці до 46 років включно;

у жінок – 21 рік, у чоловіків – 26, якщо їм вперше встановлено інвалідність у віці до 48 років включно;

у жінок – 22 роки, у чоловіків – 27, якщо їм вперше встановлено інвалідність у віці до 50 років включно;

у жінок – 23 роки, у чоловіків – 28, якщо їм вперше встановлено інвалідність у віці до 53 років включно;

у жінок – 24 роки, у чоловіків – 29, якщо їм вперше встановлено інвалідність у віці до 56 років включно;

у жінок – 25 років, у чоловіків – 30, якщо їм вперше встановлено інвалідність у віці до 59 років включно.

Непрацюючі інваліди II групи, визнані інвалідами після досягнення пенсійного віку, та інваліди III групи за їх вибором мають право на призначення пенсії по інвалідності в розмірі пенсії за віком, за наявності у жінок 30 років, у чоловіків 35 років страхового стажу.

Пенсія по інвалідності призначається на весь строк встановлення інвалідності. Інвалідам – чоловікам, які старші 60 років, і жінкам, які старші 55 років, пенсії по інвалідності призначаються довічно. Повторний огляд цих інвалідів провадиться тільки за їх заявою.

У разі зміни групи інвалідності пенсія в новому розмірі виплачується з дня її зміни. Якщо особа визнана інвалідом нижчої групи, пенсія виплачується за попередньою групою до кінця місяця, в якому змінено групу інвалідності. У разі визнання особи, яка пройшла повторний огляд, здоровою пенсія виплачується до кінця місяця, по який встановлено інвалідність.

Якщо особа не з'явилася в органи медико-соціальної експертизи на повторний огляд у визначений для цього строк, виплата пенсії по інвалідності зупиняється з першого числа міся-

ця, наступного за місяцем, у якому вона мала з'явитися на повторний огляд. Якщо строк повторного огляду МСЕК інвалідом пропущено з поважних причин або в разі визнання його знову інвалідом виплата пенсії по інвалідності відновлюється з дня, з якого припинено виплату, до дня повторного огляду, але не більш як за три роки, якщо орган медико-соціальної експертизи визнає її за цей період інвалідом. При цьому якщо під час повторного огляду інваліда переведено на іншу групу інвалідності (вищу або нижчу), пенсія за зазначений період виплачується за попередньою групою інвалідності.

Якщо виплату пенсії інвалідові було припинено у зв'язку з відновленням здоров'я або якщо він не отримував пенсії внаслідок нез'явлення на повторний огляд без поважних причин, то в разі наступного визнання його інвалідом виплата раніше призначеної пенсії поновлюється з дня встановлення інвалідності знову за умови, що після припинення виплати пенсії минуло не більше п'яти років. Якщо минуло більше п'яти років, пенсія призначається знову на загальних підставах.

Органи медико-соціальної експертизи зобов'язані повідомляти територіальні органи Пенсійного фонду України в порядку, встановленому законодавством, про результати повторного огляду осіб, яким призначена пенсія по інвалідності, та про нез'явлення цих осіб на зазначений огляд.

2.3. Умови призначення пенсії у зв'язку із втратою годувальника

Пенсійне забезпечення у зв'язку із втратою годувальника поділяється на види залежно від причини смерті особи: перший вид включає в себе осіб, які померли від загального захворювання, і регулюється Законом України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування"; другий – включає осіб, які померли внаслідок виконання своєї трудової функції, і регулюється Законом України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності".

Пенсія у зв'язку із втратою годувальника на підставі норм Закону України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування” призначається непрацездатним членам сім’ї померлого годувальника, які були на його утриманні, за наявності в годувальника на день смерті страхового стажу, який був би необхідний йому для призначення пенсії по III групі інвалідності, а в разі смерті пенсіонера або осіб, інвалідність яких настала в період проходження строкової військової служби, – незалежно від тривалості страхового стажу. Положення, що стосуються сім’ї померлого годувальника, поширюються і на сім’ю особи, визнаної безвісно відсутньою або оголошеної померлою у встановленому законодавством порядку.

Непрацездатними членами сім’ї померлого годувальника є:

1) чоловік (дружина), батько, мати, якщо вони є інвалідами або досягли пенсійного віку;

2) діти (у тому числі ті, які народилися до спливу десяти місяців з дня смерті годувальника) померлого годувальника:

– які не досягли 18 років або старші цього віку, якщо вони стали інвалідами до досягнення 18 років;

– які навчаються за денною формою навчання у загальноосвітніх навчальних закладах системи загальної середньої освіти, а також професійно-технічних, вищих навчальних закладах (у тому числі у період між завершенням навчання в одному із зазначених навчальних закладів та вступом до іншого навчального закладу або у період між завершенням навчання за одним освітньо-кваліфікаційним рівнем та продовженням навчання за іншим за умови, що такий період не перевищує чотирьох місяців), – до закінчення ними навчальних закладів, але не довше ніж до досягнення ними 23 років;

– діти-сироти – до досягнення ними 23 років незалежно від того, навчаються вони чи ні;

3) чоловік (дружина), а в разі їх відсутності – один з батьків або брат (сестра), дідусь (бабуся) померлого годувальника незалежно від віку і працездатності, якщо він (вона) не працюють і зайняті доглядом за дитиною (дітьми) померлого годувальника до досягнення нею (ними) восьми років.

При цьому дітям пенсія у зв'язку із втратою годувальника призначається незалежно від того, чи були вони на утриманні годувальника. Крім цього, батьки і чоловік (дружина) померлого, які не були на його утриманні, теж мають право на пенсію у зв'язку із втратою годувальника, якщо втратили джерело засобів до існування.

До членів сім'ї, які вважаються такими, що були на утриманні померлого годувальника, належать особи, якщо вони:

- були на повному утриманні померлого;
- одержували від нього допомогу, що була для них постійним і основним джерелом засобів до існування.

Члени сім'ї померлого годувальника, для яких його допомога була постійним і основним джерелом засобів до існування, але які й самі одержують пенсію, мають право (за бажанням) перейти на пенсію у зв'язку із втратою годувальника.

Крім зазначених категорій, право на отримання пенсії у зв'язку із втратою годувальника мають:

- усиновлені діти – нарівні з рідними дітьми;
- пасинок і падчерка – нарівні з рідними дітьми, якщо вони не одержували аліментів від батьків;
- неповнолітні діти – зберігають це право і в разі їх усиновлення.

Факт перебування на утриманні непрацездатних членів сім'ї померлого годувальника встановлюється на підставі довідки житлово-експлуатаційних або інших організацій з місця проживання (реєстрації) або довідки органів місцевого самоврядування про перебування на повному утриманні померлого годувальника чи одержання від померлого годувальника допомоги, яка була постійним і основним джерелом засобів до існування, або про спільне проживання з годувальником на момент його смерті. У разі неможливості надати такі документи факт перебування на утриманні померлого годувальника встановлюється в судовому порядку.

Пенсія у зв'язку із втратою годувальника призначається в таких розмірах:

- на одного непрацездатного члена сім'ї – 50 % пенсії за віком померлого годувальника;

– на двох та більше непрацездатних членів сім'ї – 100 % пенсії за віком померлого годувальника, що розподіляється між ними рівними частками.

Дітям-сиротам пенсія у зв'язку із втратою годувальника призначається в розмірах, визначених з урахуванням розміру пенсії за віком кожного з батьків.

Пенсія у зв'язку із втратою годувальника призначається на весь період, протягом якого член сім'ї померлого годувальника вважається непрацездатним, а членам сім'ї, які досягли пенсійного віку, – довічно.

Зміна розміру пенсії або припинення її виплати членам сім'ї здійснюється з першого числа місяця, що настає за місяцем, у якому склалася обставина, що спричинили зміну розміру або припинення виплати пенсії.

На всіх членів сім'ї, які мають право на пенсію у зв'язку із втратою годувальника, призначається одна спільна пенсія. На вимогу члена сім'ї із загальної суми пенсії виділяється його частка, яка виплачується окремо. Виділення частки пенсії проводиться з першого числа місяця, що настає за місяцем, у якому надійшла заява від члена сім'ї.

2.4. Надбавки, доплати та підвищення до пенсій

До пенсії за віком, у тому числі обчисленої в мінімальному розмірі, встановлюються надбавки: непрацюючим пенсіонерам, які мають на своєму утриманні непрацездатних членів сім'ї; самотніми пенсіонерами, які за висновком медичних закладів потребують постійного стороннього догляду; громадянам, які необгрунтовано зазнали політичних репресій і згодом були реабілітовані, та членам їх сімей, яких було примусово переселено.

За нормами Закону України “Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам” встановлюється державна соціальна допомога на догляд для інвалідів та самотніх осіб.

Відповідно до Закону України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту” учасникам бойових дій пенсії або щомісячне довічне грошове утримання чи державна

соціальна допомога, що виплачується замість пенсії, підвищуються в розмірі 25 % прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність.

Інвалідам війни пенсії або щомісячне довічне грошове утримання чи державна соціальна допомога, що виплачується замість пенсії, підвищуються: інвалідам I групи – у розмірі 50 % прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність, II групи – 40 % прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність, III групи – 30 % прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність.

Учасникам війни, нагородженим орденами і медалями колишнього Союзу РСР за самовіддану працю і бездоганну військову службу в тилу в роки Великої Вітчизняної війни, пенсії або щомісячне довічне грошове утримання чи державна соціальна допомога, що виплачується замість пенсії, підвищуються на 15 % прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність, іншим учасникам війни – на 10 % прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність.

Членам сімей, зазначеним у п. 1 ст. 10 цього Закону, а також дружинам (чоловікам) померлих інвалідів Великої Вітчизняної війни, які не одружилися вдруге, пенсії або щомісячне довічне грошове утримання чи державна соціальна допомога, що виплачується замість пенсії, підвищуються на 25 % прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність. Дружинам (чоловікам) померлих учасників війни і бойових дій, партизанів і підпільників, визнаних за життя інвалідами від загального захворювання, трудового каліцтва та з інших причин, які не одружилися вдруге, пенсії або щомісячне довічне грошове утримання чи державна соціальна допомога, що виплачується замість пенсії, підвищуються на 10 % прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність.

Особам, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, надаються надбавки до пенсій або щомісячного довічного грошового утримання чи державної соціальної допомоги, що виплачується замість пенсії, у розмірі 70 % прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність.

Закон України “Про жертви нацистських переслідувань”

встановлює, що колишнім неповнолітнім (яким на момент ув'язнення не виповнилося 18 років) в'язням концентраційних таборів, гетто, інших місць примусового тримання, створених фашистською Німеччиною та її союзниками в період Великої Вітчизняної війни та Другої світової війни, а також дітям, які народилися у зазначених місцях примусового тримання їх батьків, пенсії або щомісячне довічне грошове утримання чи державна соціальна допомога, що виплачується замість пенсії, підвищуються на 25 % прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність.

Пенсії або щомісячне довічне грошове утримання чи державна соціальна допомога, що виплачується замість пенсії, підвищуються: інвалідам I групи – на 50 % прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність, інвалідам II групи – на 40 % прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність, інвалідам III групи – на 30 % прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність.

Колишнім в'язням концентраційних таборів, гетто та інших місць примусового тримання в період Великої Вітчизняної війни та Другої світової війни; особам, які були насильно вивезені на примусові роботи на територію Німеччини або її союзників, що перебували у стані війни з колишнім Союзом РСР, або на території окупованих Німеччиною інших держав; дітям партизанів, підпільників, інших учасників боротьби з націонал-соціалістським режимом у тилу ворога, яких у зв'язку з патріотичною діяльністю їх батьків було піддано репресіям, фізичним розправам, гонінням, нагородженим орденами і медалями колишнього Союзу РСР за самовіддану працю і бездоганну військову службу в тилу в роки Великої Вітчизняної війни, пенсії або щомісячне довічне грошове утримання чи державна соціальна допомога, що виплачується замість пенсії, підвищуються на 15 % прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність, іншим особам – на 10 % прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність.

Дружинам (чоловікам) померлих жертв нацистських переслідувань, визнаних за життя інвалідами від загального захворювання, трудового каліцтва та з інших причин, які не

одружилися вдруге, пенсії або щомісячне довічне грошове утримання чи державна соціальна допомога, що виплачується замість пенсії, підвищуються на 25 % прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність. Дружинам (чоловікам) померлих інших жертв нацистських переслідувань, визнаних за життя інвалідами від загального захворювання, трудового каліцтва та з інших причин, які не одружилися вдруге, пенсії або щомісячне довічне грошове утримання чи державна соціальна допомога, що виплачується замість пенсії, підвищуються на 10 % прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність.

Дітям війни відповідно до Закону України “Про соціальний захист дітей війни” (крім тих, на яких поширюється дія Закону України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту”) до пенсії або щомісячного довічного грошового утримання чи державної соціальної допомоги, що виплачується замість пенсії, виплачується підвищення у розмірі надбавки, встановленої для учасників війни.

Ветеранам війни, які мають право на отримання підвищення до пенсії або щомісячного довічного грошового утримання чи державної соціальної допомоги, що виплачується замість пенсії, відповідно до цього Закону та Закону України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту” дане підвищення провадиться за їх вибором згідно з одним із законів.

Закон України “Про підвищення престижності шахтарської праці” визначає, що членам сімей шахтарів, смерть яких настала внаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання, до пенсії у зв’язку із втратою годувальника на кожного непрацездатного члена сім’ї встановлюється доплата в розмірі прожиткового мінімуму, встановленого законом для осіб, які втратили працездатність.

Почесні донори України згідно із Законом України “Про донорство крові та її компонентів” мають право на отримання надбавки до пенсії у розмірі 10 % від затвердженого прожиткового мінімуму на одну особу в розрахунку на місяць.

Закон України “Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні” на-

дає право особам, які мають особливі трудові заслуги перед Батьківщиною, отримувати надбавки до пенсій, які їм призначені, у розмірі 200 % мінімальної пенсії за віком, фінансування яких здійснюється за рахунок Державного бюджету України.

Розмір державних пенсій, стипендій, всіх передбачених чинним законодавством видів державної матеріальної допомоги громадянам, які одержали статус особи, що працює, проживає або навчається на території населеного пункту, якому надано статус гірського, збільшується на 20 % відповідно до норм Закону України “Про статус гірських населених пунктів в Україні”.

К о н т р о л ь н і п и т а н н я

1. Які умови й порядок призначення пенсії за віком?
2. Що таке інвалідність, яким чином вона встановлюється?
3. Які умови й порядок призначення пенсії по інвалідності?
4. Які умови й порядок призначення пенсії у зв'язку із втратою годувальника?
5. Які надбавки та підвищення до пенсій встановлено за законодавством?

Розділ 3. ПОРЯДОК ОБЧИСЛЕННЯ І ПЕРЕРАХУНКУ ПЕНСІЙ У СОЛІДАРНІЙ ПЕНСІЙНІЙ СИСТЕМІ

3.1. Порядок визначення заробітної плати (доходу) для обчислення пенсії

Для обчислення пенсії враховується заробітна плата (дохід) за весь період страхового стажу починаючи з 1 липня 2000 р. За бажанням пенсіонера та за умови підтвердження довідки про заробітну плату первинними документами у період до 1 січня 2016 р. або в разі, якщо страховий стаж починаючи з 1 липня 2000 р. становить менше 60 місяців, для обчислення пенсії також враховується заробітна плата (дохід) за будь-які 60 календарних місяців страхового стажу підряд до 1 липня 2000 р. незалежно від перерв. У разі якщо страховий стаж становить менший період, враховується заробітна плата (дохід) за фактичний страховий стаж.

За вибором особи, яка звернулася за призначенням пенсії, з періоду, за який враховується заробітна плата (дохід) для обчислення пенсії, виключаються періоди до 60 календарних місяців страхового стажу з урахуванням будь-яких періодів незалежно від перерв, що включаються до страхового стажу згідно з абз. 3 ч. 1 ст. 24 Закону України № 1058, та будь-якого періоду страхового стажу підряд за умови, що зазначені періоди в сумі складають не більш як 10 % тривалості страхового стажу, врахованого в одинарному розмірі. Додатково за бажанням особи можуть бути виключені періоди строкової військової служби, навчання, догляду за інвалідом I групи або дитиною-інвалідом віком до 16 років, за пенсіонером, який за висновком медичного закладу потребує постійного стороннього догляду, догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку, за період з 1 липня 2000 р. до 1 січня 2005 р., а також періоди, коли особа підлягала загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванню відповідно до пп. 8, 13 і 14 ст. 11 цього Закону. У всіх випадках, крім випадку, передбаченого абз. 2 ч. 1 ст. 40 Закону, період, за який враховується заробітна плата, не може бути меншим, ніж 60 календарних місяців.

Для визначення розміру пенсії за віком заробітна плата для обчислення частини пенсії за період страхового стажу до набрання чинності Законом України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування” визначається на умовах і в порядку, передбачених законодавством, що діяло раніше, а для обчислення частини пенсії за період страхового стажу після набрання чинності цим Законом – на умовах, зазначених вище.

Заробітна плата (дохід) за період страхового стажу до 1 липня 2000 р. враховується для обчислення пенсії на підставі документів про нараховану заробітну плату (дохід), виданих у порядку, встановленому законодавством, а за період страхового стажу починаючи з 1 липня 2000 р. – за даними, що містяться в системі персоналізованого обліку.

Заробітна плата (дохід) для обчислення пенсії визначається за формулою:

$$Зп = Зс \times (Ск : К) ,$$

де: **Зп** – заробітна плата (дохід) застрахованої особи для обчислення пенсії, у гривнях;

Зс – середня заробітна плата (дохід) в Україні, з якої сплачено страхові внески, за три календарні роки, що передують року звернення за призначенням пенсії. Порядок визначення показників зазначеної заробітної плати затверджується Пенсійним фондом України за погодженням з центральними органами виконавчої влади, що забезпечують формування державної фінансової політики, державної політики у сферах економічного розвитку, статистики;

Ск – сума коефіцієнтів заробітної плати (доходу) за кожний місяць ($K_1 + K_2 + K_3 + \dots + K_n$);

К – страховий стаж за місяці, які враховано для визначення коефіцієнта заробітної плати (доходу) застрахованої особи.

У разі відсутності на день призначення пенсії даних про заробітну плату (дохід) в Україні, з якої сплачено страхові внески за попередній рік для визначення середньої заробітної плати (доходу) враховується наявна заробітна плата (дохід) в Україні, з якої сплачено страхові внески за місяці попереднього року з наступним перерахунком заробітної плати (доходу) для обчис-

лення пенсії після отримання даних про заробітну плату (дохід) в Україні, з якої сплачено страхові внески.

Коефіцієнт заробітної плати (доходу) застрахованої особи за кожний місяць страхового стажу, який враховується при обчисленні пенсії, визначається за формулою:

$$Kз = Зв : Зс ,$$

де: **Kз** – коефіцієнт заробітної плати (доходу) застрахованої особи;

Зв – сума заробітної плати (доходу) застрахованої особи, з якої сплачено страхові внески та яка відповідно до Закону враховується для обчислення пенсії за місяць, за який розраховується коефіцієнт заробітної плати (доходу);

Зс – середня заробітна плата (дохід) в Україні, з якої сплачено страхові внески та яка відповідно до Закону враховується для обчислення пенсії, за місяць, за який розраховується коефіцієнт заробітної плати (доходу), а в разі одноразової сплати єдиного внеску відповідно до ч. 5 ст. 10 Закону України “Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов’язкове державне соціальне страхування” – за місяць, в якому укладено договір про добровільну участь.

Порядок визначення показників середньої заробітної плати (доходу) в середньому на одну застраховану особу в цілому по Україні, з якої сплачено страхові внески та яка відповідно до Закону України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування” враховується для обчислення пенсії, встановлюється постановою правління Пенсійного Фонду України від 1 лютого 2008 р. № 4-4.

Сума заробітної плати (доходу) застрахованої особи, яка враховується для обчислення пенсії за місяць, за який розраховується коефіцієнт заробітної плати (доходу), визначається за формулою:

$$Зв = З + Зд ,$$

де: **Зв** – сума заробітної плати (доходу) застрахованої особи, яка враховується для обчислення пенсії за місяць, за

який розраховується коефіцієнт заробітної плати (доходу);

З – сума заробітної плати (доходу) застрахованої особи, з якої фактично сплачено страхові внески за місяць, за який розраховується коефіцієнт заробітної плати (доходу);

Зд – сума заробітної плати (доходу) застрахованої особи, розрахована виходячи із передбаченої ч. 3 ст. 24 Закону України № 1058 доплати, за місяць, за який визначається коефіцієнт заробітної плати (доходу), і яка визначається за формулою:

$$\text{Зд} = \frac{\text{Д}}{\text{Т}} \times 100 \% ,$$

де: **Д** – сума доплати, здійснена відповідно до ч. 3 ст. 24 Закону;

Т – розмір страхового внеску до солідарної системи у відповідному місяці.

У разі подання застрахованою особою для обчислення розміру пенсії даних про заробітну плату (дохід) за період до 1 січня 1992 р. при визначенні коефіцієнта заробітної плати (доходу) середня заробітна плата за рік (квартал) у відповідному періоді вважається щомісячною середньою заробітною платою (доходом) в Україні, з якої сплачено страхові внески, відповідного року (кварталу).

У разі відсутності на момент призначення пенсії даних про щомісячну середню заробітну плату (дохід) в Україні, з якої сплачено страхові внески, за попередні місяці для визначення коефіцієнта заробітної плати (доходу) враховується щомісячна середня заробітна плата (дохід) в Україні, з якої сплачено страхові внески, за наявний попередній місяць з наступним перерахунком коефіцієнта заробітної плати (доходу) після отримання даних про щомісячну середню заробітну плату (дохід) в Україні, з якої сплачено страхові внески, за місяць (місяці), що передує зверненню за призначенням пенсії.

При обчисленні коефіцієнта заробітної плати (доходу) за періоди сплати страхових внесків за застрахованих осіб, зазначених у п.п. 8, 13 і 14 ст. 11 Закону України № 1058 та за періоди, які включаються до страхового стажу згідно з абз. 3

ч. 1 ст. 24 цього Закону, враховується мінімальний розмір заробітної плати.

При обчисленні заробітної плати (доходу), з якої фактично сплачено страхові внески за місяць, за який розраховується коефіцієнт заробітної плати (доходу) для застрахованих осіб, які здійснювали підприємницьку діяльність і обрали особливий спосіб оподаткування своїх доходів (фіксований податок, єдиний податок, фіксований сільськогосподарський податок), та членів їхніх сімей, що беруть участь у здійсненні підприємницької діяльності, отриманий ними дохід за відповідний місяць визначається за формулою:

$$З = \frac{П \times Ч}{Т},$$

де: **З** – сума заробітної плати (доходу) застрахованої особи, з якої фактично сплачено страхові внески згідно з цим Законом за місяць, за який розраховується коефіцієнт заробітної плати (доходу);

П – сума фактично сплаченого відповідного податку у розрахунку на відповідний місяць, у гривнях;

Ч – відсоток відрахувань до Пенсійного фонду від суми фактично сплаченого відповідного податку, чинний в межах відповідного періоду;

Т – розмір страхового внеску до солідарної системи у відповідному місяці.

Під час визначення доходу фізичної особи – підприємця для визначення коефіцієнта заробітної плати (доходу) враховується розмір податку, що сплачує така фізична особа, без збільшення розміру податку, передбаченого законодавством, за членів його сім'ї, які беруть участь у здійсненні цією фізичною особою підприємницької діяльності, та за осіб, які перебувають з нею у трудових відносинах.

Під час визначення доходу члена сім'ї фізичної особи – підприємця для обчислення коефіцієнта заробітної плати (доходу) враховується сума податку, внесена за одного члена сім'ї, на яку відповідно до законодавства збільшується відповідний

податок зазначеної фізичної особи – підприємця.

При обчисленні заробітної плати (доходу), з якої фактично сплачено страхові внески за місяць, за який розраховується коефіцієнт заробітної плати (доходу) для застрахованих осіб, які сплачують страхові внески у фіксованому розмірі, у тому числі членів їхніх сімей, які беруть участь у здійсненні підприємницької діяльності, а також для осіб, зазначених в абз. 1 ч. 9 ст. 10 Закону України “Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов’язкове державне соціальне страхування”, отриманий ними дохід за відповідний місяць визначається за формулою:

$$З = \frac{\Phi}{Т} \times 100 \%,$$

де: **З** – сума заробітної плати (доходу) застрахованої особи, з якої фактично сплачено єдиний внесок на загальнообов’язкове державне соціальне страхування (страхові внески) за місяць, за який розраховується коефіцієнт заробітної плати (доходу);

Φ – сума фактично сплаченого єдиного внеску на загальнообов’язкове державне соціальне страхування (страхового внеску) у фіксованому розмірі за відповідний місяць;

Т – розмір єдиного внеску на загальнообов’язкове державне соціальне страхування (страхового внеску до солідарної системи), встановлений для відповідної категорії осіб у відповідному місяці, а в разі одноразової сплати єдиного внеску відповідно до ч. 5 ст. 10 Закону України “Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов’язкове державне соціальне страхування” – у місяці, в якому укладено договір про добровільну участь.

До заробітної плати (доходу) для обчислення пенсії враховуються:

1) суми виплат (доходу), отримуваних застрахованою особою після набрання чинності Законом України № 1058, з яких згідно із Законом були фактично нараховані (обчислені) та сплачені страхові внески в межах встановленої законодавством максимальної величини заробітної плати (доходу), з якої спла-

чуються страхові внески, а після набрання чинності Законом України “Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов’язкове державне соціальне страхування” – максимальної величини бази нарахування єдиного внеску на загальнообов’язкове державне соціальне страхування, визначеної відповідно до закону;

2) суми виплат (доходу), отримуваних застрахованою особою до набрання чинності Законом України № 1058, у межах сум, на які відповідно до законодавства, що діяло раніше, нараховувалися внески на державне соціальне страхування або збір на обов’язкове державне пенсійне страхування, а за періоди до запровадження обмеження максимального розміру заробітної плати (доходу), з якої сплачувалися зазначені внески (збір), – у межах сум, які відповідно до законодавства, що діяло раніше, включалися до заробітної плати, з якої обчислювалася пенсія відповідно до Закону України “Про пенсійне забезпечення”, і не перевищують 5-6 разів середньої заробітної плати в Україні на день отримання зазначених сум.

Для осіб, які у період до запровадження обмеження максимального розміру заробітної плати (доходу), з якої сплачувалися внески на державне соціальне страхування або збір на обов’язкове державне пенсійне страхування, отримували заробітну плату (дохід) за результатами роботи, термін виконання якої перевищував календарний місяць, до заробітної плати (доходу) для обчислення пенсії враховуються суми виплат (доходу), які відповідно до законодавства, що діяло раніше, включалися і до заробітної плати, з якої обчислювалася пенсія відповідно до Закону України “Про пенсійне забезпечення”, і не перевищують 5-6 разів середньої заробітної плати в Україні, у розрахунку на кожний місяць виконання роботи.

Порядок визначення заробітної плати (доходу) для обчислення пенсії особам, які в період до запровадження обмеження максимального розміру заробітної плати (доходу), з якої сплачувалися внески на державне соціальне страхування або збори на обов’язкове державне пенсійне страхування, отримували заробітну плату (дохід) за результатами роботи, строк виконання якої перевищував календарний місяць, затверджено

постановою Кабінету Міністрів України від 20 квітня 2005 р. № 306. Дія цього Порядку поширюється на таких осіб, які до 1 липня 1998 р. отримували заробітну плату (дохід) за результатами роботи, строк виконання якої перевищував календарний місяць:

– які працювали в сільському господарстві, були зайняті на сезонних роботах, працювали у старательських артілях, виконували роботи (надавали послуги) за цивільно-правовими договорами і сплачували внески на державне соціальне страхування або збори на обов'язкове державне пенсійне страхування;

– творчих працівників – архітекторів, художників, артистів, музикантів, композиторів, критиків, мистецтвознавців, письменників, кінематографістів.

3) суми заробітної плати (доходу), визначені виходячи із здійсненої застрахованою особою доплати, передбаченої ч. 3 ст. 24 Закону України № 1058.

Якщо особа не може надати документи щодо заробітної плати (доходу) у зв'язку із втратою останніх, визначення заробітної плати (доходу) для обчислення пенсії регулюється постановою Кабінету Міністрів України від 5 липня 2006 р. № 919.

3.2. Подання й оформлення документів для призначення пенсії

Згідно із Порядком подання та оформлення документів для призначення (перерахунку) пенсій відповідно до Закону України “Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування”, затвердженим постановою правління Пенсійного фонду України від 25 листопада 2005 р. № 22-1, заява про призначення пенсії непрацюючим громадянам і членам їх сімей подається заявником особисто або через представника, який діє на підставі виданої йому довіреності, посвідченої нотаріально, безпосередньо до органу, що призначає пенсію, за місцем проживання (реєстрації), або законним представником відповідно до законодавства за місцем проживання (реєстрації) заявника. У разі

якщо особа, якій призначається пенсія, є неповнолітньою або недієздатною, заява подається батьками або опікунами (піклувальниками) за місцем їх проживання (реєстрації). Заява про призначення пенсії працюючим громадянам і членам їх сімей (у зв'язку із втратою годувальника) та про відстрочку часу її призначення подається працівником (членом його сім'ї у зв'язку із втратою годувальника) до управління Пенсійного фонду України в районах, містах і районах у містах через уповноважену посадову особу підприємства, установи, організації. За бажанням особи така заява може бути подана особисто за місцем проживання (реєстрації). Заява про переведення з одного виду пенсії на інший, про перерахунок пенсії подається до органу, що призначає пенсію, заявником за місцем проживання (реєстрації), а при необхідності – його законним представником (батьки або опікун (піклувальник)) за місцем проживання (реєстрації) представника.

Заяви осіб про призначення, перерахунок, поновлення, переведення з одного виду пенсії на інший реєструються в журналі реєстрації рішень органу, що призначає пенсію. Особі або посадовій особі органом, що призначає пенсію, видається розписка із зазначенням дати прийняття заяви, а також переліку одержаних і відсутніх документів, які необхідно подати в тримісячний термін з дня прийняття заяви. Копія розписки зберігається в пенсійній справі.

Звернення за призначенням пенсії може здійснюватися в будь-який час після виникнення права на пенсію, але не раніше, ніж за місяць до досягнення пенсійного віку. Пенсії за віком і по інвалідності призначаються незалежно від того, припинена робота на час звернення за пенсією чи продовжується.

Днем звернення за пенсією вважається день приймання органом, що призначає пенсію, заяви про призначення, перерахунок, відновлення або переведення з одного виду пенсії на інший. Якщо заява пересилається поштою (крім випадків призначення (поновлення) пенсій), днем звернення за пенсією вважається дата, що зазначена на поштовому штампелі місця відправлення заяви.

До заяви про призначення пенсії за віком додаються

такі документи:

1) довідка податкової адміністрації про присвоєння ідентифікаційного номера заявнику;

2) документи про стаж, що визначені Порядком підтвердження наявного трудового стажу для призначення пенсій за відсутності трудової книжки або відповідних записів у ній, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 12 серпня 1993 р. № 637.

За період роботи, починаючи з 1 січня 2004 р., відділ персоналізованого обліку органу, що призначає пенсію, додає довідку із бази даних системи персоналізованого обліку.

За період роботи до 1 січня 1991 р. на Крайній Півночі чи в місцевостях, прирівняних до районів Крайньої Півночі колишнього Союзу РСР, а також на острові Шпіцберген надаються договори або інші документи, що підтверджують право працівника на пільги, передбачені для осіб, які працювали в районах Крайньої Півночі чи місцевостях, прирівняних до районів Крайньої Півночі.

Період здійснення фізичною особою підприємницької діяльності, крім осіб, які здійснювали підприємницьку діяльність за спрощеною системою оподаткування, з 1 липня 2000 р. підтверджується даними персоналізованого обліку за інформацією відділу персоналізованого обліку. Період здійснення фізичною особою підприємницької діяльності за спрощеною системою оподаткування до 1 січня 2004 р. підтверджується спеціальним торговим патентом, або свідоцтвом про сплату єдиного податку, або патентом про сплату фіксованого розміру прибуткового податку з громадян, або довідкою про сплату страхових внесків, а з 1 січня 2004 р. – даними персоналізованого обліку за інформацією відділу персоналізованого обліку.

Період перебування на інвалідності у зв'язку із нещасним випадком на виробництві або професійним захворюванням підтверджується випискою з акта огляду МСЕК.

Період отримання допомоги по безробіттю підтверджується до 1 січня 2010 р. на підставі записів у трудовій книжці, а починаючи з 1 січня 2010 р. – даними персоналізованого обліку за інформацією відділу персоналізованого обліку;

3) довідка про заробітну плату особи за період страхового стажу до 1 липня 2000 р., а починаючи з 1 липня 2000 р. індивідуальні відомості про застраховану особу надаються відділом персоніфікованого обліку. Довідка про заробітну плату (дохід) особи видається на підставі особових рахунків, платіжних відомостей та інших документів про нараховану та сплачену заробітну плату підприємством, установою чи організацією, де працював померлий годувальник або особа, яка звертається за пенсією. Якщо такі підприємства ліквідовані або припинили своє існування з інших причин, то довідки про заробітну плату видаються правонаступником цих підприємств або архівними установами;

4) документи про місце проживання (реєстрації) особи;

5) документи, які засвідчують особливий статус особи:

– посвідчення учасника бойових дій та довідка військового комісаріату про період (періоди) участі у бойових діях (при призначенні пенсії згідно із абз. 6 п. 3 Прикінцевих положень Закону);

– довідка МСЕК про визнання особи інвалідом унаслідок поранення, контузії, каліцтва, одержаних при захисті Батьківщини або при виконанні інших обов'язків військової служби (службових обов'язків), або внаслідок захворювання, пов'язаного з перебуванням на фронті чи виконанням інтернаціонального обов'язку (при призначенні пенсії згідно із абз. 6 п. 3 Прикінцевих положень Закону);

– висновок МСЕК щодо причинного зв'язку смерті особи з пораненням, контузією, каліцтвом, одержаними при виконанні обов'язків військової служби (службових обов'язків), або захворюванням, пов'язаним з перебуванням на фронті, ліквідацією Чорнобильської катастрофи чи виконанням інтернаціонального обов'язку (при призначенні пенсії згідно із абз. 6 п. 3 Прикінцевих положень Закону);

– довідка МСЕК про визнання особи інвалідом по зору І групи – сліпим (при призначенні пенсії згідно із абз. 3 п. 3 Прикінцевих положень Закону);

– документи закладу охорони здоров'я про наявність відповідного захворювання: гіпофізарного нанізму (ліліпути), диспропорційні карлики (при призначенні пенсії згідно із абз. 2

п. 3 Прикінцевих положень Закону);

– посвідчення учасника ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС та довідка про період (періоди) участі в ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС за формою, затвердженою постановою Державного Комітету СРСР по праці та соціальних питаннях від 9 березня 1988 р. № 122, або довідка військової частини, в складі якої особа брала участь у ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС, або довідка архівної установи, або інші первинні документи, в яких зазначено період роботи, населений пункт чи об'єкт, де особою проводились роботи по ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС; посвідчення потерпілого від Чорнобильської катастрофи та довідка про період (періоди) проживання (роботи) на цих територіях, видана органами місцевого самоврядування (при призначенні пенсії із застосуванням норм ст. 55 Закону України “Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи”);

– документи про народження та виховання дитини до чотирнадцятирічного віку (при призначенні пенсії згідно із п. “ж” ст. 13 Закону України “Про пенсійне забезпечення”);

– документи про народження дитини та виховання її до восьмирічного, з 1 січня 2006 р. – шестирічного віку чи про визнання дитини заявника інвалідом з дитинства або дитиною-інвалідом (при призначенні пенсії згідно з абз. 4 п. 3 розд. XV “Прикінцеві положення” Закону);

– заява матері про згоду щодо призначення пенсії батьку або документи, що підтверджують її відсутність (свідоцтво органу РАГС про смерть, рішення суду про визнання її безвісно відсутньою тощо), в разі звернення за пенсією батька, яким здійснювалось виховання п'ятьох або більше дітей чи дитини-інваліда (при призначенні пенсії згідно з абз. 5 п. 3 розд. XV “Прикінцеві положення” Закону);

б) клопотання (направлення) про достроковий вихід на пенсію (для призначення пенсії відповідно до ст. 26 Закону України “Про зайнятість населення” (особливі гарантії працівникам, які втратили роботу у зв'язку із змінами в організації виробництва і праці).

До заяви про призначення пенсії за вислугу років,

крім названих документів, надаються також документи, що підтверджують виконання роботи, яка дає право на призначення такого виду пенсії.

Орган, що призначає пенсію, додає **до заяви про призначення пенсії по інвалідності** одержану ним від МСЕК виписку з акта огляду. До заяви про призначення пенсії по інвалідності військовослужбовців строкової служби додається копія свідоцтва про захворювання, видана і завірена військовим комісаріатом за місцем зняття військовослужбовця з військового обліку, або довідка військово-лікарської комісії. Якщо інвалідність настала після звільнення з військової служби, то замість копії свідоцтва про захворювання подаються довідка військового комісаріату про проходження військової служби із зазначенням дати призову, дати і підстави звільнення з військової служби та висновок МСЕК про те, що інвалідність пов'язана з проходженням військової служби.

До заяви про призначення пенсії у зв'язку із втратою годувальника, окрім документів померлого годувальника (документи про стаж, довідка про заробітну плату), також додаються:

1) довідка податкової адміністрації про присвоєння ідентифікаційного номера померлому годувальнику (подається у разі, якщо особа, яка звернулася із заявою про призначення пенсії у зв'язку із втратою годувальника, має такий документ);

2) свідоцтво про народження або паспорт особи, якій призначається пенсія;

3) довідка про склад сім'ї померлого годувальника та копії документів, що засвідчують родинні стосунки члена сім'ї з померлим годувальником;

4) свідоцтво органу реєстрації актів громадянського стану про смерть годувальника або рішення суду про визнання його безвісно відсутнім;

5) документи про вік померлого годувальника сім'ї при відсутності таких даних у свідоцтві про смерть чи рішенні суду про визнання годувальника безвісно відсутнім;

6) довідки загальноосвітніх навчальних закладів системи загальної середньої освіти, професійно-технічних, вищих навчальних закладів про те, що особи навчаються за денною

формою навчання;

7) довідка про те, що чоловік (дружина), а в разі їх відсутності – один з батьків, дід, баба, брат чи сестра померлого годувальника незалежно від віку і працездатності, якщо він (вона) не працюють і зайняті доглядом за дитиною (дітьми) померлого годувальника до досягнення нею (ними) 8 років;

8) документи про місце проживання (реєстрації);

9) документ про перебування членів сім'ї (крім дітей) на повному утриманні померлого годувальника чи одержання від померлого годувальника допомоги, що була для них постійним і основним джерелом засобів до існування;

10) експертний висновок із встановлення причинного зв'язку смерті годувальника з дією іонізуючого випромінювання та інших шкідливих чинників унаслідок аварії на Чорнобильській АЕС.

Орган, що призначає пенсію, додає до заяви одержаним від МСЕК виписки з актів огляду в МСЕК дорослих членів сім'ї, яким право на пенсію у зв'язку із втратою годувальника надається внаслідок їх інвалідності. Для осіб, які визнані інвалідами з дитинства після досягнення 18-річного віку, додається висновок МСЕК про час настання інвалідності.

До заяви про призначення пенсії у зв'язку із втратою годувальника сім'ї військовослужбовця строкової служби додається документ, одержаний від військової частини або районного (міського) військового комісаріату чи іншої військової установи, що засвідчує дату та причину смерті військовослужбовця, або документ про визнання військовослужбовця безвісно відсутнім. Якщо смерть настала після звільнення з військової служби, подаються свідоцтво РАГС про смерть годувальника, довідка військового комісаріату про проходження військової служби із зазначенням дати призову, дати і підстав звільнення з військової служби та висновок МСЕК про те, що смерть військовослужбовця пов'язана з проходженням військової служби.

При призначенні до пенсій надбавок, допомог, додаткової пенсії, компенсації та підвищень відповідно надаються такі документи:

1) про перебування на утриманні заявника непрацездат-

них членів сім'ї;

2) документи про визнання заявника ветераном війни, особою, на яку поширюється дія Закону України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту”, або особою, яка має особливі заслуги перед Батьківщиною (для підвищення пенсій згідно із ст. 12–16 Закону України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту”);

3) документи про визнання особи такою, що має особливі заслуги перед Батьківщиною (для підвищення пенсії відповідно до ст. 9 Закону України “Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні”);

4) документи про визнання заявника реабілітованим або членом сім'ї реабілітованого (для підвищення пенсії згідно з п. “г” ст. 77 Закону України “Про пенсійне забезпечення”);

5) документи про надання статусу особи, яка проживає, працює (навчається) на території населеного пункту, якому надано статус гірського (для підвищення пенсії згідно зі ст. 6 Закону України “Про статус гірських населених пунктів в Україні”);

6) документи про надання статусу учасника ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС чи потерпілого від Чорнобильської катастрофи (для призначення додаткової пенсії відповідно до Закону України “Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи”);

7) експертний висновок щодо встановлення причинного зв'язку смерті з роботами по ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС (для призначення компенсаційної виплати відповідно до ст. 52 Закону України “Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи”);

8) документи про нагородження знаком “Почесний донор України”, “Почесний донор СРСР” (для встановлення надбавки відповідно до Закону України “Про донорство крові та її компонентів”);

9) висновок лікарсько-консультаційної комісії про потребу постійного стороннього догляду (для встановлення над-

бавки на догляд відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 16 липня 2008 р. № 654 “Про підвищення рівня пенсійного забезпечення громадян”).

Подання та оформлення документів для призначення пільгової пенсії регламентується постановою Правління Пенсійного фонду України від 25 січня 2008 р. № 3-2. Заява про призначення пільгової пенсії з необхідними документами подається до органів Пенсійного фонду України за місцем розташування підприємств через уповноважену посадову особу підприємств та організацій.

Пільгові пенсії можуть призначатися за рахунок коштів підприємств (крім тих, що фінансуються або дотуються з Державного бюджету) відповідно до Закону України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування” працівникам, які працюють (працювали) на виробництвах, роботах, за професіями й на посадах, які не передбачені Списком № 1 і Списком № 2, затвердженими постановою Кабінету Міністрів України від 16 січня 2003 р. № 36.

Рішення про призначення пільгової пенсії приймають органи Пенсійного фонду України за місцем розташування підприємств та організацій на підставі документів, що передбачені для оформлення пенсії у загальному порядку, а також:

1) довідки про підтвердження стажу роботи для призначення пільгової пенсії за рахунок коштів підприємств та організацій за результатами атестації робочих місць за умовами праці;

2) копії наказу про атестацію відповідного робочого місця (робочих місць);

3) гарантійного листа підприємств та організацій про перерахування коштів на рахунок органів Пенсійного Фонду України.

Особа, яка звертається за пенсією (незалежно від виду пенсії), повинна пред’явити паспорт або інший документ, що засвідчує цю особу, місце її проживання (реєстрації) та вік.

Документи, необхідні для призначення пенсії, можуть бути подані як в оригіналах, так і копіях, засвідчених у нотаріальному порядку або адміністрацією підприємства, установи, організації, що подає документи заявника для призначення пен-

сії, чи органом, що призначає пенсію.

Посадова особа підприємства, установи, організації зобов'язана не пізніше місяця до дня досягнення працівником пенсійного віку письмово повідомити його про виникнення права на пенсію за віком, у тому числі на пільгових умовах. У десятиденний термін з дня одержання заяви про призначення пенсії посадова особа оформляє всі необхідні документи і направляє їх до органу, що призначає пенсію, за місцезнаходженням підприємства або за місцем проживання (реєстрації) особи.

Орган, що призначає пенсію, розглядає питання про призначення пенсії, відстрочку часу її призначення, перерахунок та відновлення виплати раніше призначеної пенсії, а також про переведення з одного виду пенсії на інший при зверненні особи з відповідною заявою. При прийманні документів вказаний орган:

- перевіряє правильність оформлення заяви, відповідність викладених у ній відомостей про особу даним паспорта та документам про стаж;

- здійснює попередню правову експертизу змісту і належного оформлення представлених документів;

- перевіряє правильність копій відповідних документів, фіксує й засвідчує виявлені розходження;

- видає пам'ятку пенсіонеру, копія якої зберігається у пенсійній справі.

Заява про призначення пенсії з усіма поданими документами та рішенням про призначення пенсії зберігаються в окремій пенсійній справі на кожного пенсіонера. Пенсійні справи зберігаються в органах, що призначають пенсії, за місцем проживання (реєстрації) або за фактичним місцем проживання (реєстрації) пенсіонерів.

Документом, який підтверджує призначення особі пенсії, є пенсійне посвідчення, що видається органом, що призначає пенсію, відповідно до Порядку обліку, зберігання, оформлення та видачі пенсійних посвідчень в Пенсійному фонду України та його органах, затвердженого постановою Правління Пенсійного фонду України від 25 березня 2004 р. № 4-1.

3.3. Строк призначення пенсії

Відповідно до ст. 45 Закону України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування” пенсія призначається з дня звернення за пенсією, крім таких випадків, коли пенсія призначається з більш раннього строку:

1) пенсія за віком призначається з дня, що настає за днем досягнення пенсійного віку, якщо звернення за пенсією відбулося не пізніше трьох місяців з дня досягнення особою пенсійного віку. У разі якщо при відстрочці часу призначення пенсії за віком не здійснюється підвищення розміру пенсії за неповний місяць страхового стажу, пенсія призначається з дня, що настає за останнім днем повного місяця відстрочки часу виходу на пенсію, який враховано до страхового стажу;

2) пенсія по інвалідності призначається з дня встановлення інвалідності, якщо звернення за пенсією відбулося не пізніше трьох місяців з дня встановлення інвалідності;

3) пенсія у зв’язку із втратою годувальника призначається з дня, що настає за днем смерті годувальника, якщо звернення про призначення такого виду пенсії надійшло протягом 12-ти місяців з дня смерті годувальника.

Пенсія призначається довічно або на період, протягом якого пенсіонер має право на виплату пенсії.

Переведення з одного виду пенсії на інший здійснюється з дня подання заяви на підставі документів про страховий стаж, заробітну плату (дохід) та інших документів, що знаходяться на час переведення з одного виду пенсії на інший в пенсійній справі, а також додаткових документів, одержаних органами Пенсійного фонду України.

Не пізніше десяти днів після надходження заяви з необхідними документами орган, що призначає пенсію, розглядає подані документи та приймає рішення щодо призначення, перерахунку, переведення з одного виду пенсії на інший та поновлення раніше призначеної пенсії без урахування періоду, за який відсутня інформація про сплату страхових внесків до Пенсійного фонду України.

Право особи на одержання пенсії встановлюється на підставі всебічного, повного і об'єктивного розгляду всіх поданих документів органом, що призначає пенсію. Орган, що призначає пенсію, не пізніше десяти днів після винесення рішення видає або направляє адміністрації або особі повідомлення про призначення, відмову в призначенні, перерахунку, переведенні з одного виду пенсії на інший із зазначенням причин відмови та порядку його оскарження.

3.4. Індксація та перерахунок пенсій

Індксація та перерахунок пенсій здійснюється на підставі Закону України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування”, Закону України “Про індксацію грошових доходів населення”, а також Порядку проведення індксації грошових доходів населення, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 17 липня 2003 р. № 1078.

Індксація грошових доходів населення – встановлений законами та іншими нормативно-правовими актами України механізм підвищення грошових доходів населення, що дає можливість частково або повністю відшкодувати подорожчання споживчих товарів і послуг.

Індксація грошових доходів населення проводиться у разі, коли величина індексу споживчих цін перевищила поріг індксації, який встановлюється в розмірі 101 %. Індекс споживчих цін є показником, що характеризує динаміку загального рівня цін на товари та послуги, які купує населення для невиробничого споживання. Він обчислюється Держкомстатом України не пізніше 10-го числа місяця, що настає за звітним, про що публікується в офіційних періодичних виданнях.

Якщо величина середньої заробітної плати в Україні за даними спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади в галузі статистики за минулий рік зросла, то з 1 березня поточного року розмір пенсії підвищується на коефіцієнт, що відповідає не менше 20 % темпів зростання середньої заробітної плати в Україні порівняно з попереднім роком, за винятком випадків, коли підвищення пенсійних виплат за ми-

нулий рік перевищило цей коефіцієнт. Якщо коефіцієнт підвищення пенсійних виплат у минулому році був меншим зазначеного в цій частині, то збільшення пенсій здійснюється з урахуванням попереднього підвищення.

Індексації підлягають грошові доходи громадян, одержані в гривнях на території України, які не мають разового характеру:

- пенсії (з урахуванням надбавок, доплат, підвищень до пенсії, додаткової пенсії, цільової грошової допомоги на прожиття, державної допомоги та компенсаційних виплат), щомісячне довічне грошове утримання, що виплачується замість пенсії;

- стипендії;

- оплата праці найманих працівників підприємств, установ, організацій у грошовому виразі, яка включає оплату праці за виконану роботу згідно з тарифними ставками (окладами) і відрядними розцінками, доплати, надбавки, премії, гарантійні та компенсаційні виплати, передбачені законодавством, а також інші компенсаційні виплати, що мають постійний характер;

- грошове забезпечення військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу, посадових осіб митної служби;

- суми виплат, що здійснюються відповідно до законодавства про загальнообов'язкове державне соціальне страхування;

- суми відшкодування шкоди, заподіяної працівникові каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я, а також суми, що виплачуються особам, які мають право на відшкодування шкоди у разі втрати годувальника.

Індексації не підлягають:

- доходи громадян від здачі в оренду майна, від акцій та інших цінних паперів, ведення селянського (фермерського) і особистого підсобного господарства, підприємницької діяльності, яка є для громадян джерелом грошових доходів від власності;

- оплата перших п'яти днів тимчасової непрацездатності за рахунок коштів роботодавця, допомога по тимчасовій непрацездатності як такі, що враховуються під час обчислення середнього заробітку;

– одноразова виплата допомоги по безробіттю для організації безробітним підприємницької діяльності, одноразова допомога у разі стійкої втрати професійної працездатності або смерті потерпілого внаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання;

– допомога у зв'язку з вагітністю та пологами, допомога при народженні дитини, допомога на поховання;

– цільова разова матеріальна допомога, одноразова допомога при виході на пенсію, суми соціальних пільг, компенсації, винагорода за підсумками роботи за рік тощо;

– соціальні виплати, які визначаються залежно від прожиткового мінімуму;

– державна соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям, допомога на дітей, які перебувають під опікою чи піклуванням, допомога на дітей одиницями матерям, допомога по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку.

Індексації також підлягають грошові доходи населення у межах прожиткового мінімуму, встановленого для відповідних соціальних і демографічних груп населення.

У разі збільшення розміру прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність, визначеного законом, підвищується розмір пенсії (крім пенсіонерів, які працюють (провадять діяльність, пов'язану з отриманням доходу, що є базою нарахування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування)). Перерахунок пенсії проводиться з дня встановлення нового розміру прожиткового мінімуму. Пенсіонерам, які працюють, після звільнення з роботи або припинення такої діяльності пенсія перераховується з урахуванням прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність, визначеного законом, який встановлений на дату звільнення з роботи або припинення такої діяльності.

У разі якщо застрахована особа після призначення пенсії продовжувала працювати, перерахунок пенсії проводиться з урахуванням не менш як 24-х місяців страхового стажу після призначення (попереднього перерахунку) пенсії незалежно від перерв у роботі. Якщо застрахована особа після призначення (перерахунку) пенсії має менш як 24 місяці страхового стажу,

перерахунок пенсії проводиться не раніше ніж через два роки після призначення (попереднього перерахунку) з урахуванням страхового стажу після її призначення (попереднього перерахунку) та заробітної плати, з якої призначено (попередньо перераховано) пенсію.

Перерахунок пенсій за віком, по інвалідності, в разі втрати годувальника, за вислугу років, призначених до набрання чинності Законом України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування”, здійснюється за його нормами на підставі документів про вік, страховий стаж, заробітну плату (дохід) та інших документів, що знаходяться на час перерахунку в пенсійній справі й відповідають вимогам законодавства, що діяло раніше, а також додаткових документів, одержаних органами Пенсійного фонду України.

Для перерахунку пенсій, призначених до набрання чинності вказаним Законом, береться до уваги заробітна плата, з якої було раніше обчислено пенсію, за документами, наявними в пенсійній справі, або за вибором пенсіонера – зарплата за період 60 календарних місяців страхового стажу підряд до 1 липня 2000 р., незалежно від перерв і за весь період страхового стажу, починаючи з 1 липня 2000 р., або ж за вказаний нею період. При цьому заробітна плата (дохід) для обчислення пенсії визначається із застосуванням середньої заробітної плати працівників, зайнятих у галузях економіки України, за 2002 р.

Перерахунок призначеної пенсії відбувається:

1) у разі виникнення права на підвищення пенсії – з першого числа місяця, в якому пенсіонер звернувся за перерахунком пенсії, якщо відповідну заяву з усіма необхідними документами подано ним до 15-го числа включно, і з першого числа наступного місяця, якщо заяву з усіма необхідними документами подано ним після 15-го числа;

2) у разі настання обставин, які тягнуть за собою зменшення пенсії, – з першого числа місяця, в якому настали ці обставини, якщо вони мали місце до 15-го числа включно, і з першого числа наступного місяця, якщо вони мали місце після 15-го числа, крім таких випадків:

– у разі зміни групи інвалідності пенсія в новому роз-

мірі виплачується з дня зміни групи інвалідності. Якщо особа визнана інвалідом нижчої групи, пенсія виплачується за попередньою групою до кінця місяця, в якому змінено групу інвалідності. У разі визнання особи, яка пройшла повторний огляд, здоровою пенсія виплачується до кінця місяця, по який встановлено інвалідність;

- зміна розміру пенсії або припинення її виплати членам сім'ї здійснюється з першого числа місяця, що настає за місяцем, у якому склалися обставини, що спричинили зміну розміру або припинення виплати пенсії;

- перерахунок пенсії проводиться з дня встановлення нового розміру прожиткового мінімуму;

- для осіб, які перебувають на повному державному утриманні, перерахунок пенсії проводиться з дня встановлення нового розміру прожиткового мінімуму.

У разі зміни розміру пільгової пенсії або настання обставин, які впливають на суму, що підлягає перерахуванню (смерть пенсіонера, зміна місця проживання, зміна способу виплати пільгової пенсії тощо), органи Пенсійного фонду України за місцем проживання пенсіонера в десятиденний строк з моменту виникнення цих обставин повідомляють про це підприємства та організації через органи фонду за місцем розташування підприємств та організацій.

3.5. Періодичність і порядок виплати пенсій

Пенсія виплачується щомісяця організаціями, що здійснюють виплату і доставку пенсій, у строк не пізніше 25-го числа місяця, за який виплачується пенсія, виключно в грошовій формі за зазначеним у заяві місцем фактичного проживання пенсіонера в межах України або перераховується на визначений цією особою банківський рахунок. Вона може виплачуватися за довіреністю, у такому разі виплата здійснюється протягом усього періоду дії довіреності за умови поновлення пенсіонером заяви про виплату пенсії за довіреністю через кожний рік дії такої довіреності.

Пенсії виплачуються без урахування одержуваної заро-

бітної плати (доходу) або пенсійних виплат з накопичувальної системи пенсійного страхування чи пенсійних виплат із системи недержавного пенсійного забезпечення.

Під час перебування пенсіонера в місцях позбавлення волі виплата призначеної йому пенсії здійснюється на загальних підставах.

Особливості порядку виплати пенсій окремим категоріям населення визначені спеціальним законодавством, зокрема, Порядком призначення і виплати пенсій за вислугу років працівникам льотно-випробного складу цивільної авіації, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 21 липня 1992 р. № 418, Порядком виплати пенсій працівникам установ Національного банку України, які виходять на пенсію за віком як державні службовці, затвердженим постановою Правління Пенсійного фонду України від 27 квітня 2000 р. № 7-4 тощо.

Якщо пенсіонер перебуває на повному державному утриманні у відповідній установі, йому виплачується 25 % призначеної пенсії. Якщо розмір його пенсії перевищує вартість утримання, виплачується різниця між пенсією і вартістю утримання, але не менше 25 % призначеної пенсії. Якщо у такого пенсіонера є непрацездатні члени сім'ї, які перебувають на його утриманні, пенсія виплачується в такому порядку: 25 % пенсії – самому пенсіонерові, інша частина пенсії, але не більш 50 % призначеного розміру пенсії – зазначеним членам сім'ї. Частина пенсії, що залишилася після виплати суми пенсії пенсіонеру і членам його сім'ї, за його особистою заявою перераховується до установи, де пенсіонер перебуває на повному державному утриманні. Зазначені кошти зараховуються на банківські рахунки цих установ понад бюджетні асигнування і спрямовуються виключно на поліпшення умов проживання в них пенсіонерів. Порядок зарахування й використання коштів, що підлягають перерахуванню Пенсійним фондом або органами праці й соціального захисту населення установам (закладам), де особи перебувають на повному державному утриманні, затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 4 березня 2004 р. № 269.

Дітям-сиротам за період перебування на повному державному утриманні пенсія у зв'язку із втратою годувальника

виплачується в повному розмірі та перераховується на їх особисті рахунки в банку. Іншим дітям, які перебувають на повному державному утриманні, виплачується 50 % призначеної пенсії у зв'язку із втратою годувальника і перераховується на їх особисті рахунки в банку. При цьому частина пенсії, що залишилася після виплати суми пенсії зазначеного виду, перераховується на банківський рахунок установи, де така дитина перебуває на повному державному утриманні, і спрямовується виключно на поліпшення умов проживання дітей у цих установах.

Виплата пенсії здійснюється з першого числа місяця, що настає за місяцем, у якому пенсіонер зарахований на повне державне утримання.

3.6. Виплата пенсії за минулий час. Припинення та поновлення виплати пенсії

Нараховані суми пенсії, на одержання яких пенсіонер мав право, але не отримав своєчасно з його вини, виплачуються за минулий час, але не більше ніж за три роки на день звернення за її одержанням. У цьому разі частина суми неотриманої пенсії (але не більше як за 12 місяців) виплачується одночасно, а решта – щомісяця рівними частинами, що не перевищують місячного розміру пенсії.

Нараховані суми пенсії, не отримані з вини органу, що призначає й виплачує пенсію, виплачуються за минулий час без обмеження будь-яким строком з нарахуванням компенсації втрати частини доходів. Ця компенсація у зв'язку з порушенням строків виплати пенсії здійснюється згідно із законом.

Припинення виплати пенсії здійснюється за рішенням територіальних органів Пенсійного фонду України або суду у випадках:

- якщо пенсія призначена на підставі документів, що містять недостовірні відомості;
- у разі смерті пенсіонера;
- при неотриманні призначеної пенсії протягом шести місяців підряд;
- в інших випадках, передбачених законом.

Поновлення виплати пенсії здійснюється за рішенням територіального органу Пенсійного фонду України протягом десяти днів після з'ясування обставин та наявності умов для відновлення її виплати. У цьому разі пенсіонеру повертається частина суми неотриманої пенсії за минулий час.

Виплачені надміру суми пенсій внаслідок зловживань з боку пенсіонера або подання страхувальником недостовірних даних можуть бути повернуті пенсіонером добровільно або стягуються на підставі рішень територіальних органів Пенсійного фонду України чи в судовому порядку. У такому разі відрахування з пенсії провадяться в установленому законом порядку на підставі судових рішень, ухвал, постанов і вироків (щодо майнових стягнень), виконавчих написів нотаріусів та інших рішень і постанов, виконання яких відповідно до закону провадиться в порядку, встановленому для виконання судових рішень.

Розмір відрахування з пенсії обчислюється з суми, що належить пенсіонерові до виплати, але не більше як 50 % її розміру:

- 1) на утримання членів сім'ї (аліменти);
- 2) на відшкодування збитків від розкрадання майна підприємств і організацій;
- 3) на відшкодування пенсіонером шкоди, заподіяної каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я;
- 4) у зв'язку зі смертю потерпілого, на повернення переплачених сум заробітної плати в передбачених законом випадках.

З усіх інших видів стягнень може бути відраховано не більш як 20 % пенсії.

Якщо особа постійно проживає за кордоном, то пенсійне забезпечення вона отримує відповідно до міжнародних договорів (угод), що укладені між Україною та країною перебування. Нині Україна має такі двосторонні договори у сфері соціального забезпечення з 21-ю країною. Зазначені договори (угоди) поділяються на два види:

- 1) договори, що базуються на територіальному принципі, за якими витрати на виплату пенсій здійснює держава, на території якої проживає отримувач (укладені з країнами СНД, Угорщиною, Румунією та Монголією);

2) договори, що базуються на пропорційному принципі, за якими кожна договірною стороною призначає та виплачує пенсію за відповідний страховий (трудоий) стаж, набутий на території держави цієї сторони. За принципом пропорційності Україною укладені договори про соціальне забезпечення з Республікою Болгарія, Королівством Іспанія, Чеською Республікою, Словацькою Республікою та ін.

Сума пенсії, що належала пенсіонерові й залишилася недоотриманою у зв'язку з його смертю, виплачується – по місяць смерті включно членам його сім'ї, які проживали разом з пенсіонером на день його смерті, у тому числі непрацездатним, які знаходилися на його утриманні, незалежно від того, проживали вони разом з померлим чи ні. Члени сім'ї повинні звернутися за виплатою суми пенсії померлого пенсіонера протягом шести місяців з дня відкриття спадщини. При зверненні декількох членів сім'ї, які мають право на отримання суми пенсії, належна їм сума пенсії ділиться між ними порівну. За відсутності членів сім'ї або в разі їх незвернення за виплатою в установленний строк сума пенсії, що належала пенсіонерові й залишилася недоотриманою у зв'язку з його смертю, входить до складу спадщини.

Контрольні питання

1. Які документи необхідні для призначення різних видів пенсії?
2. Який порядок прийняття, оформлення і розгляду документів для призначення (перерахунку) пенсії?
3. Які строки призначення (перерахунку) пенсії?
4. Яким чином визначається заробітна плата (дохід) для обчислення пенсії?
5. Який порядок індексації пенсій?
6. Який порядок виплати пенсій?
7. У яких випадках припиняється виплати пенсії?

Розділ 4. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОКРЕМИХ КАТЕГОРІЙ ОСІБ

4.1. Особливості пенсійного забезпечення державних службовців

Інститут державної служби в Україні є важливим інструментом формування та реалізації державної політики, управління державою, забезпечення прав і свобод людини і громадянина. Основними напрямками державної політики у цій сфері є визначення основних цілей, завдань і принципів функціонування інституту державної служби, забезпечення ефективної роботи всіх державних органів відповідно до їх компетенції.

Правові аспекти державної служби зумовлені системою законодавства, сформованою за роки незалежності України. Конституція України, Закон України “Про державну службу” від 16.12.1993 р. № 3723-ХІІ (далі – Закон 1993 р.), постанова Кабінету Міністрів України “Про порядок обчислення стажу державної служби” від 03.05.1994 р. № 283 та інші нормативно-правові акти стали правовою основою державної служби.

Новий етап розвитку правового регулювання відносин державної служби розпочався з ухвалення Закону України від 17.11.2011 р. “Про державну службу” (далі – Закон 2011 р.), який визначає принципи, правові та організаційні засади державної служби, умови та порядок реалізації громадянами України права на державну службу. Він вніс суттєві зміни до правового механізму регулювання проходження державної служби в Україні, у тому числі питань пенсійного забезпечення державних службовців. Закон набирає чинності з 01.01.2014 р.

Суспільні відносини, які охоплюють діяльність держави щодо створення правових, організаційних, економічних та соціальних умов реалізації громадянами України права на державну службу, регулюються Законом України “Про державну службу”. Він визначає загальні засади діяльності державних службовців, які працюють у державних органах та їх апараті, а також їх статус.

Державною службою визнається професійна діяльність державних службовців із підготовки пропозицій щодо формування державної політики, забезпечення її реалізації та надання адміністративних послуг.

Державний службовець – громадянин України, який обіймає посаду державної служби в державному органі, органі влади Автономної Республіки Крим або їх апараті, одержує заробітну плату за рахунок коштів державного бюджету, крім випадків, визначених законом, та здійснює встановлені для цієї посади повноваження, безпосередньо пов'язані з реалізацією завдань та виконанням функцій державного органу або органу влади Автономної Республіки Крим щодо:

- підготовки пропозицій стосовно формування державної політики у відповідній сфері;
- розроблення, експертизи та/або редагування проєктів нормативно-правових актів;
- надання адміністративних послуг;
- здійснення державного нагляду (контролю);
- управління державним майном або майном, що належить Автономній Республіці Крим, державними корпоративними правами;
- управління персоналом державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим або їх апарату;
- реалізації інших повноважень відповідного органу.

Пенсії державним службовцям належать до категорії спеціального пенсійного забезпечення, що враховує особливий правовий та соціальний статус державних службовців, зумовлений їх професійною діяльністю. Пільговість такого пенсійного забезпечення полягає передусім у спеціальному механізмі обчислення, що суттєво відрізняється від загального, визначеного Законом України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування”.

Пенсія державного службовця – це гарантоване державою матеріальне (грошове), регулярне (як правило, у розрахунку один раз на місяць) забезпечення у порядку та випадках, визначених чинним законодавством, за наявності стажу державної

служби десять років¹.

Пенсійний вік для виникнення права на пенсію за віком державного службовця. Особливістю статусу державного службовця є встановлення вікового цензу стосовно можливості обіймання посади державного службовця. Зокрема, відповідно до п. 7 ч. 1 ст. 37 Закону України “Про державну службу” (2011) однією з підстав припинення державної служби є досягнення державним службовцем шістдесятип’ятирічного віку. Проте право на пенсійне забезпечення цієї категорії працівників пов’язується з досягненням загального пенсійного віку, встановленого в Україні.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 49 Закону України “Про державну службу” (2011) право на одержання пенсії за віком державного службовця мають чоловіки, які досягли шістдесятидворічного віку, та жінки, які досягли пенсійного віку, встановленого ст. 26 Закону України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування”, за наявності страхового стажу, необхідного для призначення пенсії за віком у мінімальному розмірі, передбаченого абз. 1 ч. 1 ст. 28 Закону України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування”, у тому числі стажу державної служби не менш як десять років, та які на день досягнення зазначеного віку працювали на посадах державної служби, а також особи, які мають не менше 20 років стажу державної служби, до якого включається час роботи (період), визначений пунктами 1-7 та 9-11 ч. 2 ст. 35 цього Закону², – незалежно від місця роботи на час досягнення зазначеного віку.

Відповідно до п. 6 Прикінцевих положень Закону (2011) встановлено можливість призначення пенсії державним службовцям до досягнення шістдесятидворічного віку. Зокрема, право на пенсію за віком мають державні службовці – чоловіки 1955 р. народження і старші після досягнення ними такого віку:

¹ Шумило М. М. Правове регулювання пенсійного забезпечення державних службовців : моногр. / М. М. Шумило. – К. : Ніка-Центр, 2010. – С. 120.

² Мова йде про періоди роботи, які зараховуються до стажу державної служби.

60 років – які народилися по 31 грудня 1952 р.; 60 років 6 місяців – які народилися з 1 січня 1953 р. по 31 грудня 1953 р.; 61 рік – які народилися з 1 січня 1954 р. по 31 грудня 1954 р.; 61 рік 6 місяців – які народилися з 1 січня 1955 р. по 31 грудня 1955 р.

Треба відзначити, що відповідно до чинного законодавства можливе призначення пенсії державному службовцю до досягнення пенсійного віку, визначеного Законом України “Про державну службу”. Так, ч. 1 ст. 21 Закону України “Про основи соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні” передбачено, що особам, трудовий договір з якими розірвано за півтора року до досягнення пенсійного віку, встановленого ст. 26 Закону України “Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування”, або віку, що дає право на призначення пенсії відповідно до законів України “Про державну службу”, “Про статус народного депутата України”, “Про прокуратуру”, “Про наукову і науково-технічну діяльність” (за наявності відповідних умов), з ініціативи власника або уповноваженого ним органу у зв’язку із змінами в організації виробництва і праці, у тому числі ліквідацією, реорганізацією, перепрофілюванням підприємств, установ та організацій, скороченням чисельності або штату працівників, а також виявленою невідповідністю працівника займаній посаді за станом здоров’я, гарантується право на достроковий вихід на пенсію за півтора року до встановленого законодавством строку, якщо вони мають страховий стаж, необхідний для призначення пенсії за віком у мінімальному розмірі, передбачений абз. 1 ч. 1 ст. 28 Закону України “Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування”.

Аналогічну гарантію передбачено ч. 1 ст. 49 Закону України “Про зайнятість населення” для тих працівників, у тому числі й державних службовців, трудовий договір з якими було розірвано з ініціативи роботодавця у зв’язку із змінами в організації виробництва і праці, у тому числі ліквідацією, реорганізацією, банкрутством, перепрофілюванням підприємств, установ, організацій, скороченням чисельності або штату працівників, і яким на день звільнення залишилося не більше пів-

тора року до встановленого віку, що дає право на призначення пенсії відповідно до Закону України “Про державну службу”. Необхідною умовою призначення дострокової пенсії є реєстрація особи в територіальному органі центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері зайнятості населення та трудової міграції, та відсутність підходящої роботи. Так само для призначення дострокової пенсії вимагається наявність страхового стажу, необхідного для призначення пенсії за віком у мінімальному розмірі, передбаченому абз. 1 ч. 1 ст. 28 Закону України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування”.

Названі достроково призначені пенсії у період до досягнення загального пенсійного віку, встановленого для отримання права на пенсію державного службовця, працюючим пенсіонерам не виплачується.

Окрім вікових вимог, встановлених законом для виникнення права на пенсію, важливого значення набуває наявність в особі стажу державної служби певної тривалості (10 або 20 років), передбаченої законом.

Правовий механізм обчислення стажу державної служби визначається ст. 35 Закону України “Про державну службу” (2011), а також Порядком обчислення стажу державної служби, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 20.06.2012 р. № 559.

До стажу державної служби зараховуються:

1) час перебування на посадах державної служби відповідно до цього Закону;

2) час перебування на посадах в органах місцевого самоврядування, передбачених Законом України “Про службу в органах місцевого самоврядування”;

3) час перебування на політичних посадах, визначених законами України “Про Кабінет Міністрів України”, “Про центральні органи виконавчої влади”;

4) час здійснення повноважень народного депутата України;

5) час перебування на посадах суддів;

6) час перебування на посадах працівників прокуратури, яким присвоюються класні чини;

7) час перебування на посадах, на яких присвоюються спеціальні звання;

8) час служби у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, утворених відповідно до закону, органах внутрішніх справ та інших органах, під час проходження служби в яких присвоюються спеціальні звання;

9) час підвищення рівня професійної компетентності державного службовця з відривом від служби, якщо не пізніше 75 днів після його завершення ця особа повернулася на державну службу;

10) період, коли державний службовець не працював із поважних причин, але залишався у трудових відносинах з державним органом, органом влади Автономної Республіки Крим або їх апаратом;

11) час перебування державного службовця у відпустці по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку, а в разі якщо дитина потребує домашнього догляду, – у відпустці без збереження заробітної плати тривалістю, визначеною у медичному висновку, але не більше ніж до досягнення дитиною шестирічного віку;

12) інші періоди роботи, визначені законом.

До стажу державної служби також належить:

час перебування на посадах працівників апарату судів, Державної судової адміністрації, її територіальних управлінь;

час перебування на посадах працівників дипломатичної служби;

час роботи працівників дипломатичної служби у секретаріатах міжнародних організацій;

час перебування на посадах службовців кадрового складу розвідувальних органів;

час перебування на посадах спеціалістів Державної кримінально-виконавчої служби, які не мають спеціальних звань;

час роботи посадових осіб центральних державних архівів;

час перебування на посадах осіб, яким надано повноваження державних інспекторів з насінництва та розсадництва;

час перебування на посадах осіб, яким надано повноваження державних інспекторів з карантину рослин;

час перебування на посадах начальника Головної державної інспекції захисту рослин, який одночасно за посадою є Головним державним інспектором захисту рослин, заступників Головного державного інспектора захисту рослин, начальників державних інспекцій захисту рослин, які одночасно за посадою є головними державними інспекторами захисту рослин Автономної Республіки Крим, області, району, заступників начальників державних інспекцій захисту рослин; заступників головних державних інспекторів захисту рослин Автономної Республіки Крим, областей, районів, спеціалістів - державних інспекторів захисту рослин;

час перебування на посадах державних службовців, які працюють у підрозділах державної служби зайнятості;

час перебування на посадах працівників апарату та членів Національної ради з питань телебачення і радіомовлення;

стаж роботи журналіста в державних і комунальних закладах масової інформації.

До стажу державної служби зараховуються також інші періоди, визначені законом.

Обчислення стажу державної служби здійснює служба персоналу державного органу, органу влади Автономної Республіки Крим або їх апарату на підставі трудової книжки та інших документів, які відповідно до законодавства підтверджують стаж роботи.

Важливо враховувати, що періоди роботи, передбачені п. 1-7 та 9-11 ч. 2 ст. 35 Закону України “Про державну службу” (2011) включаються до двадцятирічного стажу державної служби, наявність якого дає право на пенсію за віком незалежно від обіймання посади державного службовця на день призначення пенсії.

Пунктом 5 Прикінцевих положень Закону України “Про державну службу” передбачено, що стаж державної служби за періоди роботи до набрання чинності цим Законом обчислюється-

ся у порядку і на умовах, передбачених законодавством, що діяло раніше, а періоди роботи на посадах, віднесених до категорії посад державних службовців, зараховуються до стажу роботи на посадах державної служби.

Обчислення стажу державної служби за Законом України “Про державну службу” від 16.12.1993 р. здійснювалося згідно з Порядком обчислення стажу державної служби, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 03.05.1994 р. № 283.

Цей Порядок встановлював поняття “зарахування роботи (служби) до стажу державної служби” (п. 2) і “включення до стажу державної служби певних періодів часу” (п. 3).

У першому випадку, з урахуванням вимог ч. 2 ст. 37 попереднього Закону України “Про державну службу”, певні періоди діяльності зараховуються до двадцятирічного стажу державної служби, що дає право на пенсію незалежно від місця роботи перед призначенням пенсії. У другому – відповідні періоди діяльності можуть лише враховуватися до десятирічного стажу, який надає право на пенсію за умови її призначення у разі досягнення пенсійного віку на посаді державного службовця.

Відповідна думка підтверджується чисельними роз’ясненнями Пенсійного фонду України, Головного управління державної служби України тощо. Зокрема, у листі Головдержслужби від 17.07.2007 р. № 5587/11-07 “Щодо зарахування до стажу державної служби окремих періодів роботи, які дають право на призначення пенсії державного службовця” згідно із Законом України “Про державу службу” до двадцятирічного стажу, який дає право на призначення пенсії державного службовця, зараховується лише час перебування на посадах, віднесених до відповідних категорій посад державних службовців.

Окремо постановою Кабінету Міністрів України від 03.05.1994 р. № 283 затверджено Перелік державних органів колишніх УРСР та інших республік, а також колишнього СРСР, період роботи в яких на посадах керівних працівників і спеціалістів зараховується до стажу державної служби.

Крім того, при обчисленні стажу державної служби необхідно враховувати Перелік посад, які займали особи з числа колишніх державних службовців, що віднесені до відповідних

груп та підгруп посад державної служби, передбачених Законом України “Про державну службу”, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 08.08.2012 р. № 740. За допомогою відповідного Переліку встановлюється співвідношення між посадами державних службовців у структурі існуючих та ліквідованих державних органів, наприклад, Адміністрації (Секретаріаті) Президента України, Секретаріаті (Апараті) Кабінету Міністрів України, Апараті (Секретаріаті) Верховної Ради України, Секретаріаті (Апараті) Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини тощо.

Законом України “Про наукову і науково-технічну діяльність” передбачено можливість взаємного зарахування періодів державної служби і наукової діяльності. Тому у разі, якщо наукові (науково-педагогічні) працівники перейшли на роботу до органів державної влади на посади, які згідно з чинним законодавством належать до посад державного службовця, відповідно до ч. 27 ст. 24 Закону України “Про наукову і науково-технічну діяльність” стаж їх наукової роботи у державних установах, організаціях, закладах зараховується до стажу державної служби незалежно від наявності перерв у роботі.

Порядок обчислення пенсії за віком державного службовця. Пенсія державним службовцям призначається в розмірі 80 відсотків суми їх заробітної плати, до якої включаються всі види оплати праці, з якої сплачено єдиний внесок на загальнообов’язкове державне соціальне страхування, а до 1 січня 2011 р. – страхові внески на загальнообов’язкове державне пенсійне страхування, а особам, які на час звернення за призначенням пенсії не є державними службовцями, – у розмірі 80 відсотків заробітної плати державного службовця, який займає посаду державної служби відповідної підгрупи та рангу за останньою посадою державної служби.

Порядок та умови визначення заробітної плати для обчислення пенсії державного службовця встановлюються Кабінетом Міністрів України. Відповідний нормативний акт затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 19.06.2013 р. № 426.

Так, під час визначення заробітної плати для призна-

чення пенсії *посадовий оклад, надбавка за ранг або кваліфікаційний клас, класний чин або спеціальне звання, вислугу років* ураховуються в розмірах, установлених на день призначення пенсії, за останньою займаною посадою, передбаченою п. 1-7, 12 ч. 2 ст. 35 Закону України “Про державну службу”.

За бажанням посадових осіб місцевого самоврядування, які працювали на виборних посадах в органах місцевого самоврядування вісім і більше років або протягом повних двох і більше скликань починаючи із скликання 1990 р., а також працівників державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим або їх апарату, державних підприємств, установ та організацій, які на день набрання чинності цим Законом є державними службовцями і посади яких відповідно до цього Закону не є посадами державної служби, у тому числі й тих, які на день набрання чинності цим Законом мають не менш як десять років стажу на посадах, віднесених до відповідних категорій посад державних службовців, визначених ст. 25 Закону України “Про державну службу” (1993), посадовий оклад, надбавка за ранг або кваліфікаційний клас, класний чин або спеціальне звання, вислугу років враховуються в розмірах, установлених на день призначення пенсії, за останньою обійманою виборною посадою чи посадою державної служби, яку вони обіймали на день набрання чинності Законом.

Розмір *інших виплат* (крім посадового окладу, надбавки за ранг або кваліфікаційний клас, класний чин або спеціальне звання, вислугу років), що включаються до заробітної плати для призначення пенсії, визначається:

у разі звернення за призначенням пенсії у період з 1 січня 2014 р. до 31 грудня 2015 р. включно та після цієї дати за умови, що за період починаючи з 1 січня 2014 р. особа не має 24 календарні місяці роботи на посадах, які дають право на такий вид пенсії, перед зверненням за призначенням пенсії, – за всі повні календарні місяці роботи починаючи з 1 січня 2014 р. до дати звернення. Середньомісячна сума зазначених виплат визначається шляхом ділення загальної суми виплат, одержаних за повні відпрацьовані в цей період місяці на посадах, які дають право на такий вид пенсії, на кількість цих місяців починаючи з

1 січня 2014 р. до дати звернення. За бажанням особи для розрахунку середньомісячної суми зазначених виплат можуть бути враховані неповні місяці;

у разі звернення за призначенням пенсії після 1 січня 2016 р. – за останні повні 24 календарні місяці роботи на посадах, які дають право на такий вид пенсії, підряд перед зверненням за призначенням пенсії, але не раніше 1 січня 2014 р., незалежно від наявності перерв протягом цього періоду на зазначеній роботі. Середньомісячна сума названих виплат за 24 повні календарні місяці роботи визначається шляхом ділення загальної суми цих виплат на 24. За бажанням особи для розрахунку середньомісячної суми зазначених виплат можуть бути враховані неповні місяці;

у разі звернення за призначенням пенсії у період з 1 січня 2014 р. до 31 грудня 2018 р. включно та після цієї дати за умови, що за період починаючи з 1 січня 2014 р. особа не має 60 календарних місяців роботи на посадах, які дають право на такий вид пенсії, підряд перед зверненням за призначенням пенсії, – за всі повні календарні місяці роботи починаючи з 1 січня 2014 р. до дати звернення. Середньомісячна сума названих виплат визначається шляхом ділення загальної суми виплат, одержаних за повні відпрацьовані у цей період місяці на посадах, які дають право на такий вид пенсії, на кількість цих місяців. За бажанням особи для розрахунку середньомісячної суми зазначених виплат можуть бути враховані неповні місяці;

у разі звернення за призначенням пенсії після 1 січня 2019 р. – за будь-які 60 календарних місяців роботи на посадах, які дають право на такий вид пенсії, підряд перед зверненням за призначенням пенсії починаючи з 1 січня 2014 р., незалежно від наявності перерв протягом цього періоду на вказаній роботі. Середньомісячна сума зазначених виплат за 60 повних календарних місяців визначається шляхом ділення загальної суми цих виплат на 60. За бажанням особи для розрахунку середньомісячної суми зазначених виплат можуть бути враховані неповні місяці.

За бажанням посадових осіб місцевого самоврядування, які працювали на виборних посадах в органах місцевого само-

врядування вісім і більше років або протягом повних двох і більше скликань починаючи із скликання 1990 р., а також осіб, які мають не менш як 20 років стажу державної служби, незалежно від місця роботи на час досягнення пенсійного віку, та осіб, визначених п. 4 і 7 розділу IX “Прикінцеві та перехідні положення” Закону (2011), розмір інших виплат (крім посадового окладу, надбавки за ранг або кваліфікаційний клас, класний чин або спеціальне звання, вислугу років), що включаються до заробітної плати для призначення пенсії, може встановлюватися на момент призначення пенсії, виходячи із сум заробітної плати державного службовця, який обіймає посаду державної служби відповідної підгрупи та рангу за останньою посадою державної служби, з якої призначено (перераховано) пенсію, на момент виникнення права на пенсію, *за умови, що зазначені особи на час звернення за призначенням пенсії не перебувають на посадах, передбачених пунктами 1 – 7 і 12 ч. 2 ст. 35 Закону.*

Форми довідок про заробітну плату, що подаються для призначення (перерахунку) пенсії державним службовцям, затверджуються правлінням Пенсійного фонду України за погодженням з Мінсоцполітики.

У разі ліквідації державного органу довідку про заробітну плату видає орган, який є правонаступником, а у разі його відсутності та перейменування (відсутності) посад довідка видається у порядку, встановленому Мінсоцполітики за погодженням з Нацдержслужбою.

У всіх випадках заробітна плата для обчислення пенсії державного службовця враховується в межах установленної законом на день призначення (перерахунку) пенсії максимальної величини бази нарахування єдиного внеску на загальнообов’язкове державне соціальне страхування.

Обмеження виплати пенсії державного службовця. Пенсія, призначена відповідно до Закону України “Про державну службу”, у період роботи на посадах, які дають право на призначення пенсії в порядку та на умовах, передбачених цим Законом, законами України “Про статус народного депутата України”, “Про прокуратуру”, “Про наукову і науково-технічну діяльність”, виплачується в розмірі, обчисленому відповідно до

Закону України “Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування”, а після звільнення з таких посад – у розмірі, обчисленому відповідно до цього Закону.

Максимальний розмір пенсії (з урахуванням надбавок, підвищень, додаткової пенсії, цільової грошової допомоги, пенсії за особливі заслуги перед Україною, індексації та інших доплат до пенсії, встановлених законодавством, крім доплати до надбавок окремим категоріям осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною) не може перевищувати десяти прожиткових мінімумів, установлених для осіб, які втратили працездатність. У разі зміни розміру прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність, здійснюється відповідний перерахунок максимального розміру пенсії.

Пенсії по інвалідності державним службовцям. Державним службовцям, яких у період проходження державної служби визнано інвалідами I або II групи, пенсія по інвалідності призначається в розмірі 80 % суми їх заробітної плати, до якої включаються всі види оплати праці, з якої сплачено єдиний внесок на загальнообов’язкове державне соціальне страхування, а до 1 січня 2011 р. – страхові внески на загальнообов’язкове державне пенсійне страхування, а особам, які на час звернення за призначенням пенсії не є державними службовцями, – у розмірі 80 % заробітної плати державного службовця, який займає посаду державної служби відповідної підгрупи та рангу за останньою посадою державної служби, за наявності не менш як десять років стажу державної служби та страхового стажу, встановленого для призначення пенсії по інвалідності відповідно до ст. 32 Закону України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування”.

На аналогічних умовах призначається пенсія по інвалідності державним службовцям, яких визнано інвалідами I або II групи та які мають не менше десяти років стажу роботи на посадах державної служби, незалежно від часу встановлення їм інвалідності, якщо безпосередньо перед зверненням за призначенням такої пенсії вони працювали на посадах державної служби. Пенсія по інвалідності державним службовцям призначається незалежно від причини інвалідності за умови припинення державної служби.

Якщо особа, якій призначено пенсію по інвалідності як державному службовцю, повертається на державну службу, виплата такої пенсії припиняється на період до звільнення з роботи або досягнення державним службовцем віку, що дає право на призначення пенсії за віком державному службовцю. У цьому разі, у випадку встановлення III групи інвалідності, а також у разі продовження перебування зазначених осіб на державній службі без оформлення пенсій по інвалідності на умовах, передбачених Законом України “Про державну службу”, вони мають право на одержання пенсії відповідно до Закону України “Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування”, тобто на загальних умовах.

У разі зміни групи інвалідності чи відновлення працездатності виплата пенсії по інвалідності, призначеної відповідно до Закону (2011), здійснюється у порядку, визначеному ст. 35 Закону України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування”. Зокрема, якщо особа визнана інвалідом нижчої групи, пенсія виплачується за попередньою групою до кінця місяця, в якому змінено групу інвалідності. У разі визнання особи, яка пройшла повторний огляд, здоровою пенсія виплачується до кінця місяця, по який встановлено інвалідність.

У разі якщо особа не з’явилася в органи медико-соціальної експертизи на повторний огляд у визначений для цього строк, виплата пенсії по інвалідності зупиняється з першого числа місяця, наступного за місяцем, у якому вона мала з’явитися на повторний огляд. У разі пропуску інвалідом строку повторного огляду медико-соціальної експертизи з поважних причин або в разі визнання його знову інвалідом виплата пенсії по інвалідності відновлюється з дня, з якого припинено виплату, до дня повторного огляду, але не більш як за три роки, якщо орган медико-соціальної експертизи визнає її за цей період інвалідом. При цьому якщо під час повторного огляду інваліда переведено на іншу групу інвалідності (вищу або нижчу), пенсія за зазначений період виплачується за попередньою групою інвалідності.

Якщо виплату пенсії інвалідові було припинено у зв’язку з відновленням здоров’я або якщо він не отримував пенсії

внаслідок нез'явлення на повторний огляд без поважних причин, то в разі наступного визнання його інвалідом виплата раніше призначеної пенсії поновлюється з дня встановлення інвалідності знову за умови, що після припинення виплати пенсії минуло не більше п'яти років. Якщо минуло більше п'яти років, пенсія призначається знову на загальних підставах.

Якщо інваліду I або II групи встановлено III групи інвалідності, то в разі наступного визнання його інвалідом I або II групи право на отримання раніше призначеної пенсії на умовах, передбачених Законом України “Про державну службу” (2011), поновлюється з дня встановлення I або II групи інвалідності за умови, що з дня припинення виплати пенсії минуло не більше п'яти років. У такому самому порядку визначається право на отримання пенсії по інвалідності на умовах, передбачених цим Законом, державним службовцям, яким така пенсія не призначена у зв'язку з продовженням проходження ними державної служби.

Законом України “Про державну службу” визначено умови, за яких членам сім'ї померлого годувальника, який був державним службовцем, може призначатися *пенсія у зв'язку із втратою годувальника*.

У разі смерті особи у період проходження державної служби за наявності у померлого годувальника стажу державної служби не менш як десять років непрацездатним членам сім'ї померлого годувальника, які перебували на його утриманні (при цьому дітям – незалежно від того, чи перебували вони на утриманні померлого годувальника), призначається пенсія у зв'язку з втратою годувальника на одного непрацездатного члена сім'ї у розмірі 70 % суми заробітної плати померлого годувальника, з якої сплачено єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, а до 1 січня 2011 р. – страхові внески на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, а на двох і більше членів сім'ї – 90 %.

До непрацездатних членів сім'ї належать особи, визначені у ст. 36 Закону України “Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування”, а саме:

– чоловік (дружина), батько, мати, якщо вони є інвалі-

дами або досягли пенсійного віку, передбаченого ст. 26 Закону України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування”;

– діти (у тому числі діти, які народилися до спливу десяти місяців з дня смерті годувальника) померлого годувальника, які не досягли 18 років або старші цього віку, якщо вони стали інвалідами до досягнення 18 років.

Діти, які навчаються за денною формою навчання у загальноосвітніх навчальних закладах системи загальної середньої освіти, а також професійно-технічних, вищих навчальних закладах (у тому числі у період між завершенням навчання в одному із зазначених навчальних закладів та вступом до іншого навчального закладу або у період між завершенням навчання за одним освітньо-кваліфікаційним рівнем та продовженням навчання за іншим за умови, що такий період не перевищує чотирьох місяців), – до закінчення такими дітьми навчальних закладів, але не довше ніж до досягнення ними 23 років, та дітисироти – до досягнення ними 23 років незалежно від того, навчаються вони чи ні;

– чоловік (дружина), а в разі їх відсутності – один із батьків або брат чи сестра, дідусь чи бабуся померлого годувальника незалежно від віку і працездатності, якщо він (вона) не працюють і зайняті доглядом за дитиною (дітьми) померлого годувальника до досягнення нею (ними) 8 років.

Право на пенсію у зв’язку з втратою годувальника нарівні з рідними дітьми мають:

– усиновлені діти;

– пасинки і падчерки, якщо вони не одержували аліментів від батьків.

До того ж неповнолітні діти, які мають право на пенсію у зв’язку з втратою годувальника, зберігають це право і в разі їх усиновлення.

Право на призначення пенсії у зв’язку з втратою годувальника на умовах, передбачених Законом України “Про державну службу” (2011), мають також непрацездатні члени сім’ї померлої особи, яка отримувала або мала право на пенсію за цим Законом.

Строки і порядок призначення пенсії державному службовцю. Пенсія державному службовцю призначається з дня звернення за пенсією, крім випадків, коли пенсія призначається з більш раннього строку, а саме:

пенсія за віком – із дня, що настає за днем досягнення віку, встановленого ч. 1 ст. 49 Закону України “Про державну службу” (2011), якщо звернення про призначення такого виду пенсії надійшло не пізніше трьох місяців з дня досягнення особою зазначеного віку;

пенсія по інвалідності – із дня встановлення інвалідності, якщо звернення про призначення такого виду пенсії надійшло не пізніше трьох місяців з дня встановлення інвалідності, але не раніше дня звільнення державного службовця;

пенсія у зв’язку з втратою годувальника – із дня, що настає за днем смерті годувальника, якщо звернення про призначення такого виду пенсії надійшло не пізніше 12 місяців з дня смерті годувальника.

Заява про призначення (перерахунок) пенсії та необхідні документи подаються до територіального органу Пенсійного фонду України або до уповноваженого ним органу чи уповноваженій особі в порядку, визначеному Правлінням Пенсійного фонду України за погодженням із центральним органом виконавчої влади у сфері соціальної політики, особисто або через представника, який діє на підставі виданої йому довіреності, посвідченої нотаріально.

Підготовку документів для призначення пенсій державним службовцям, які на момент виходу на пенсію працюють у державних органах, має здійснювати відповідна кадрова служба. Основні завдання кадрової служби визначено Типовим положенням про кадрову службу органу виконавчої влади, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 02.08.1996 р. № 912. Зокрема, одним із них є своєчасна підготовка документів щодо продовження строку перебування на державній службі державним службовцям, які обіймають посади першої категорії, та призначення пенсій працівникам.

Фінансування та виплата пенсій державним службовцям. Пенсія державному службовцю у частині, що не переви-

щує розміру пенсії з солідарної системи, яка обчислюється відповідно до Закону України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування”, виплачується за рахунок коштів Пенсійного фонду України. Частина пенсії, що перевищує зазначений розмір, фінансується за рахунок коштів Державного бюджету України.

Треба відзначити, що у разі звільнення особи з державної служби у зв’язку із засудженням до обмеження або позбавлення волі за умисний злочин, вчинений з використанням службового становища, вона позбавляється права на призначення спеціальної пенсії. Якщо ж таку пенсію вже було призначено, то її виплата припиняється з дня набрання рішенням суду законної сили.

Порядок перерахунку пенсій державним службовцям.

Перерахунок раніше призначених пенсій здійснюється:

1) у разі підвищення розміру заробітної плати працюючим державним службовцям за рішенням Кабінету Міністрів України або у зв’язку із зміною мінімальної заробітної плати – виходячи з суми заробітної плати, на яку нараховується єдиний внесок на загальнообов’язкове державне соціальне страхування державного службовця, який працює на посаді державної служби відповідної підгрупи на момент виникнення права на перерахунок пенсії, у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України;

2) у зв’язку із звільненням державного службовця з посади державної служби – у порядку, передбаченому ч. 2-4 ст. 49 Закону України “Про державну службу” (2011).

При цьому у разі підвищення розміру заробітної плати працюючим державним службовцям відповідно до рішень Кабінету Міністрів України (для службовців Національного банку згідно із рішеннями його Правління) або у зв’язку із зміною мінімальної заробітної плати заробітна плата для перерахунку пенсії, призначеної у тому числі до набрання чинності Законом, визначається в такому порядку:

1) пенсіонерам, які на момент перерахунку пенсії продовжують працювати на посаді, з якої призначено пенсію, – на підставі поданої заяви та довідки про одержувану заробітну плату на момент перерахунку;

2) іншим пенсіонерам – на підставі поданої заяви та необхідних документів, поданих на час перерахунку, виходячи із сум заробітної плати державного службовця, який обіймає посаду державної служби відповідної підгрупи та рангу за останньою посадою державної служби, з якої призначено (перераховано) пенсію, на момент виникнення права на перерахунок. При цьому: а) посадовий оклад, надбавка за ранг або кваліфікаційний клас, класний чин або спеціальне звання та вислугу років враховуються в розмірах, установлених на момент виникнення права на перерахунок пенсії державного службовця, який займає посаду державної служби відповідної підгрупи та рангу за останньою посадою державної служби на момент призначення (перерахунку) пенсії; б) премія, крім премій, до державних, професійних свят і ювілейних дат та інші надбавки враховуються в середніх розмірах, виплачених державному службовцю, який обіймає посаду державної служби за останньою посадою державної служби у тому державному органі, з якого особа вийшла на пенсію, на момент виникнення права на перерахунок. Премії до державних, професійних свят і ювілейних дат та грошова допомога, виплачені у місяці підвищення заробітної плати, враховуються в розмірі 1/12 середнього розміру таких виплат, зроблених державному службовцю, який обіймає посаду державної служби відповідної підгрупи та рангу за останньою посадою державної служби, з якої призначено (перераховано) пенсію.

За бажанням осіб, які звернулися за перерахунком пенсії, під час такого перерахунку виплати, одержані на час призначення (перерахунку на момент звільнення) пенсії (крім посадового окладу, надбавки за ранг або кваліфікаційний клас, класний чин або спеціальне звання, вислугу років) визначаються відповідно до умов, встановлених як для призначення, так і на час звільнення державного службовця з посади державної служби за його бажанням проводиться перерахунок пенсії із заробітної плати, визначеної на дату звільнення.

Перерахунок пенсії проводиться на підставі поданої заяви та необхідних документів, виданих державними органами за останнім місцем роботи:

з місяця підвищення розміру заробітної плати працюючого державного службовця – у разі перерахунку пенсії у зв'язку з підвищенням розміру заробітної плати працюючим державним службовцям;

з дня звернення – у разі перерахунку пенсії під час звільнення державного службовця з посади державної служби за його бажанням.

У разі смерті пенсіонера, який отримував пенсію державного службовця, особам, які здійснили його поховання, виплачується допомога на поховання в розмірі двомісячної пенсії, яку отримував пенсіонер на день смерті.

Контрольні питання

1. У чому полягають особливості пенсійного забезпечення державних службовців?

2. Підстави виникнення права на пенсію за віком у державних службовців.

3. Порядок обчислення пенсій за віком державних службовців.

4. Підстави, умови призначення пенсій по інвалідності державним службовцям.

5. Підстави, умови призначення пенсій у зв'язку із втратою годувальника сім'ям державних службовців.

6. Порядок перерахунку пенсій державним службовцям.

7. Порядок фінансування і виплати пенсій державним службовцям.

4.2. Особливості пенсійного забезпечення наукових і науково-педагогічних працівників

Правові засади призначення пенсій науковим і науково-педагогічним працівникам. Протягом тривалого часу пенсійне забезпечення науковців нічим не відрізнялось від базового рівня пенсійного забезпечення нашої держави. Із переходом до ринку ситуація щодо соціального захисту науковців суттєво погіршилася, а низький рівень заробітної плати та пенсій приводив до виїзду науковців за кордон, залишенню наукової діяльності, переходу до комерційних структур. Для запобігання цим негативним явищам Верховна Рада України 01.12.1998 р. прийняла Закон України “Про внесення змін до Закону України «Про основи державної політики у сфері науки і науково-технічної діяльності»”, яким Закон України “Про наукову і науково-технічну діяльність” було викладено в новій редакції. Він мав на меті запобігти процесам скорочення наукових кадрів, у тому числі шляхом встановлення відносно високого рівня пенсійного забезпечення науковців.

Отже, держава встановлює для наукових (науково-педагогічних) працівників, які мають необхідний стаж наукової роботи, пенсії на рівні, що забезпечує престижність наукової праці та стимулює систематичне оновлення наукових кадрів.

Закон України від 08.07.2011 р. “Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи” досить суттєво змінив механізм пенсійного забезпечення наукових і науково-педагогічних працівників, що потребує досить докладного його аналізу.

Коло осіб, які мають право на пенсію. Право на пенсію відповідно до Закону мають наукові і науково-педагогічні працівники, загальний підхід до визначення статусу яких визначає ст. 1 Закону України “Про наукову і науково-технічну діяльність” (далі – Закон).

Науковий працівник – вчений, який за основним місцем роботи та відповідно до трудового договору (контракту) професійно займається науковою, науково-технічною, науково-організаційною або науково-педагогічною діяльністю та має

відповідну кваліфікацію незалежно від наявності наукового ступеня або вченого звання, підтверджену результатами атестації. У свою чергу, учений – фізична особа (громадянин України, іноземець або особа без громадянства), яка має повну вищу освіту та проводить фундаментальні та (або) прикладні наукові дослідження і отримує наукові та (або) науково-технічні результати.

Науково-педагогічний працівник – учений, який за основним місцем роботи професійно займається педагогічною та науковою або науково-технічною діяльністю у вищих навчальних закладах та закладах післядипломної освіти III-IV рівнів акредитації.

Для конкретизації відповідного статусу працівника, що дозволяє встановити можливість призначення відповідної пенсії, необхідно використовувати перелік посад працівників, які належать до наукових чи науково-педагогічних.

Відповідно до ст. 22-1 Закону посадами наукових працівників наукових установ та організацій (їх філіалів, відділень тощо) є:

керівник (президент, генеральний директор, генеральний конструктор, директор, начальник);

заступник керівника (віце-президент, заступники генерального директора, генерального конструктора, директора, начальника) з наукової роботи;

академік-секретар (його заступники);

головний учений секретар, учений секретар (їх заступники);

керівник (завідувач) та заступники керівника (завідувача) наукового підрозділу (відділу, лабораторії, сектору, бюро, групи);

головний конструктор, головний інженер, головний технолог з основного напрямку діяльності наукової установи, організації, закладу та їх заступники;

провідний конструктор, провідний інженер, провідний технолог з основного напрямку діяльності наукової установи, організації, закладу;

головний науковий співробітник;

провідний науковий співробітник;
старший науковий співробітник;
науковий співробітник;
науковий співробітник-консультант;
молодший науковий співробітник;
докторант.

До наукових працівників належать також особи, які мають науковий ступінь і працюють за спеціальністю відповідно до групи спеціальностей галузі науки, з якої присуджено науковий ступінь.

Відповідно до ст. 22-2 Закону посади науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації визначаються відповідно до ч. 2 ст. 48 Закону України “Про вищу освіту”. До них, зокрема віднесені: асистент; викладач; старший викладач; директор бібліотеки; науковий працівник бібліотеки; доцент; професор; завідувач кафедри; декан; проректор; ректор.

Відповідно до ч. 8 ст. 24 Закону перелік посад наукових (науково-педагогічних) працівників підприємств, установ, організацій, вищих навчальних закладів III - IV рівнів акредитації, перебування на яких дає право на призначення пенсії та виплату грошової допомоги у разі виходу на пенсію відповідно до цієї статті, затверджується Кабінетом Міністрів України з урахуванням положень ст. 22-1, 22-2 цього Закону.

Тому окрім переліків, які безпосередньо містять Закон України “Про наукову і науково-технічну діяльність” і Закон України “Про вищу освіту”, існують відповідні переліки, затверджені Кабінетом Міністрів України.

Так, постановою Кабінету Міністрів України від 24.03.2004 р. № 257 затверджений Перелік посад наукових (науково-педагогічних) працівників підприємств, установ, організацій, вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації, перебування на яких дає право на призначення пенсії та виплату грошової допомоги у разі виходу на пенсію відповідно до ст. 24 Закону України “Про наукову і науково-технічну діяльність”. Цей Перелік визначає переліки посад наукових працівників стосовно:

1. Президій Національної академії наук України та галузевих академій наук.

2. Вищих навчальних закладів III – IV рівнів акредитації, наукових підрозділів у їх складі, Національної школи суддів.

3. Наукових установ і організацій, їх філій, відділень тощо.

4. Підприємств, установ, організацій, не зазначених вище.

Цим самим перелік наукових працівників суттєво розширився, адже окрім установ і організацій він поширюється й на підприємства, де можуть працювати відповідні працівники.

Щодо науково-педагогічних працівників діє Перелік посад педагогічних та науково-педагогічних працівників, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 14.06.2000 р. № 963. Науково-педагогічними працівниками відповідно до цього переліку є: керівник (ректор, президент тощо), заступник керівника (перший проректор, проректор, перший віце-президент, віце-президент), діяльність якого безпосередньо пов'язана з навчально-виховним або науковим процесом, керівник філіалу, заступники керівника філіалу (діяльність яких безпосередньо пов'язана з навчально-виховним або науковим процесом), керівник вищого навчального закладу післядипломної освіти, що акредитований за III або IV рівнем, його заступники (діяльність яких безпосередньо пов'язана з навчально-виховним або науковим процесом), завідувач кафедри – професор, доцент, старший викладач, викладач, асистент, викладач-стажист, провідний концертмейстер, концертмейстер, декан, заступник декана, керівник навчально-наукового інституту у складі вищого навчального закладу IV рівня акредитації, його заступники (діяльність яких безпосередньо пов'язана з навчально-виховним або науковим процесом), учений секретар, завідувач: докторантурою, аспірантурою, ординатурою, інтернатурою, підготовчим відділенням.

Умови виникнення права на наукову пенсію. Відповідно до ч. 2 ст. 24 Закону пенсія науковому (науково-педагогічному) працівнику призначається за наявності страхового стажу, необхідного для призначення пенсії за віком у мінімальному розмірі, передбаченого абз. 1 ч. 1 ст. 28 Закону

України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування” (35 років для чоловіків і 30 – для жінок), після досягнення чоловіками віку 62 роки за наявності стажу наукової роботи не менш як 20 років, жінками – пенсійного віку, встановленого ст. 26 Закону України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування”, за наявності стажу наукової роботи не менш як 15 років.

До досягнення передбаченого Законом віку право на пенсію за віком мають чоловіки – наукові (науково-педагогічні) працівники 1955 р. народження і старші після досягнення ними такого віку:

60 років – які народилися по 31 грудня 1952 р.;

60 років 6 місяців – які народилися з 1 січня 1953 р. по 31 грудня 1953 р.;

61 рік – які народилися з 1 січня 1954 р. по 31 грудня 1954 р.;

61 рік 6 місяців – які народилися з 1 січня 1955 року по 31 грудня 1955 року.

До досягнення шістдесятирічного віку, право на пенсію за віком мають жінки 1961 р. народження і старші після досягнення ними такого віку:

55 років – які народилися до 30 вересня 1956 р. включно;

55 років 6 місяців – які народилися з 1 жовтня 1956 р. по 31 березня 1957 р.;

56 років – які народилися з 1 квітня 1957 р. по 30 вересня 1957 р.;

56 років 6 місяців – які народилися з 1 жовтня 1957 р. по 31 березня 1958 р.;

57 років – які народилися з 1 квітня 1958 р. по 30 вересня 1958 р.;

57 років 6 місяців – які народилися з 1 жовтня 1958 р. по 31 березня 1959 р.;

58 років – які народилися з 1 квітня 1959 р. по 30 вересня 1959 р.;

58 років 6 місяців – які народилися з 1 жовтня 1959 р. по 31 березня 1960 р.;

59 років – які народилися з 1 квітня 1960 р. по 30 вересня 1960 р.;

59 років 6 місяців – які народилися з 1 жовтня 1960 р. по 31 березня 1961 р.;

60 років – які народилися з 1 квітня 1961 р. по 31 грудня 1961 р.

Стаж наукової роботи і порядок його встановлення та підтвердження. Відповідно до ст. 22-3 Закону до стажу наукової роботи зараховується:

час роботи на посадах наукових працівників, визначених статтею 22-1 цього Закону;

час роботи на посадах науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації, визначених у ч. 2 ст. 48 Закону України “Про вищу освіту”;

час роботи осіб, які мають науковий ступінь, за спеціальністю відповідно до групи спеціальностей галузі науки, з якої присуджено науковий ступінь, із дня зайняття посади за цією спеціальністю;

час роботи наукових (науково-педагогічних) працівників на посадах, зазначених у ст. 118 Кодексу законів про працю України (тобто робота на виборних посадах у державних органах, а також у партійних, профспілкових, комсомольських, кооперативних та інших громадських організаціях), якщо цій роботі безпосередньо передувала і після неї слідувала робота, передбачена абз. 2, 3, 4 ст. 22-3 вказаного Закону;

час навчання в аспірантурі, ад’юнктурі чи докторантурі за денною (очною) формою навчання випускникам аспірантури, ад’юнктури, докторантури;

час роботи на посадах науково-викладацького складу Національної школи суддів України.

До наукового стажу з урахуванням п. 2-1 постанови Кабінету Міністрів України № 257 від 04.03.2004 р. зараховується робота на посадах, зазначених у Переліку тих наукових працівників, які працювали на державних підприємствах, в установах, організаціях та вищих навчальних закладах колишніх Української РСР, інших республік СРСР, а також СРСР.

Стосовно окремих видів наукового стажу треба зробити наступні зауваження.

По-перше, з урахуванням вимог ст. 118 КЗпП України

час викладання у партійних школах до наукового стажу не зараховується.

По-друге, до наукового стажу зараховується час роботи на посадах керівника (начальника, завідувача тощо), старшого викладача, викладача Вищих курсів іноземних мов Міністерства закордонних справ України в період з 1 січня 1990 р. по 1 січня 2004 р., на посаді начальника (керівника) бригади в наукових підрозділах наукових установ у період до 1 січня 1980 р.

По-третє, до такого стажу включається час роботи наукових (науково-педагогічних) працівників на посадах, передбачених переліком, у наукових установах, організаціях, вищих навчальних закладах III-IV рівнів акредитації недержавної форми власності, які пройшли державну атестацію згідно із Законом України “Про наукову і науково-технічну діяльність”, у порядку, визначеному Міністерством освіти і науки за погодженням з Міністерством праці та соціальної політики і Міністерством промислової політики. Відповідний нормативний акт – Порядок зарахування до наукового стажу, який дає право на призначення пенсії та виплату грошової допомоги у разі виходу на пенсію відповідно до ст. 24 Закону України “Про наукову і науково-технічну діяльність”, часу роботи наукових (науково-педагогічних) працівників у наукових установах, організаціях, вищих навчальних закладах III-IV рівнів акредитації недержавної форми власності, затверджений наказом Міністерства освіти і науки України від 24.11.2008 р. № 1064.

Так, при обчисленні наукового стажу застосовується дата затвердження результатів атестацій наукових установ, організацій недержавної форми власності, які проводилися відповідно до розпоряджень Кабінету Міністрів України від 30.04.1993 р. № 269-р та від 08.05.1996 р. № 332-р, а також постанови Кабінету Міністрів України від 07.04.1998 р. № 469 “Про затвердження Положення про державну атестацію науково-дослідних (науково-технічних) установ”.

До наукового стажу, який дає право на призначення пенсії та виплату грошової допомоги у разі виходу на пенсію відповідно до ст. 24 Закону, зараховується час роботи наукових (науково-педагогічних) працівників на посадах, передбачених Переліком, у наукових установах у період:

до 31 жовтня 1993 р. включно – незалежно від проведення атестації цих установ;

з 1 листопада 1993 р. – упродовж п'яти наступних років із дати затвердження результатів атестації наукової установи у разі, якщо в цей період не змінювався вид діяльності наукової установи, а також за три попередні календарні роки до дати атестації наукової установи, проведеної для цієї установи вперше.

У випадку несвоєчасного проходження чергової державної атестації науковою установою до наукового стажу, який дає право на призначення пенсії та виплату грошової допомоги, зараховується час роботи на посадах, передбачених Переліком, з дати затвердження результатів чергової атестації наукової установи.

До наукового стажу зараховується час роботи на посадах наукових (науково-педагогічних) працівників, передбачених Переліком, вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації недержавної форми власності у період:

до 11 лютого 1996 р. включно – без визначення рівня акредитації інституту, консерваторії, академії, університету;

з 12 лютого 1996 р. – з дати прийняття рішення Державною акредитаційною комісією про акредитацію вищого навчального закладу за III-IV рівнями акредитації протягом дії сертифіката про акредитацію, але не більше п'яти років.

У випадку несвоєчасного проходження повторної акредитації вищим навчальним закладом III-IV рівнів акредитації до наукового стажу, який дає право на призначення пенсії та виплату грошової допомоги, зараховується час роботи на посадах наукових (науково-педагогічних) працівників, передбачених Переліком, з дати прийняття рішення Державною акредитаційною комісією про акредитацію вищого навчального закладу за III-IV рівнями акредитації.

Що стосується часу навчання в аспірантурі, слід зазначити, що період навчання у заочній аспірантурі до наукового стажу не включається, тому що за основним місцем роботи ці особи науковою діяльністю не займаються. Час навчання у вузі також не зараховується до наукового стажу, адже протягом періоду навчання особи тільки набувають певних знань для майбутньої роботи.

Для осіб, які працюють на посадах, що згідно із законодавством належать до посад державного службовця, попередній стаж наукової роботи, набутий у державних установах, організаціях, закладах, зараховується до стажу державної служби незалежно від наявності перерв у роботі, а для осіб, які працювали (працюють) на посадах наукових (науково-педагогічних) працівників, попередній стаж державної служби зараховується до стажу наукової роботи незалежно від наявності перерв у роботі.

Час проходження строкової військової служби не може бути зарахований до наукового стажу роботи.

До наукового стажу зараховується також час догляду за дитиною матір'ю або іншою особою до досягнення трирічного віку. Якщо жінка перебуває у відпустці по догляду за дитиною до досягнення шестирічного віку, то останні три роки до наукового стажу не зараховуються.

Право на призначення пенсії відповідно до цього Закону поширюється також і на осіб, які на момент звернення за призначенням пенсії працюють на будь-яких посадах на підприємствах, в установах, організаціях усіх форм власності та мають стаж наукової роботи, передбачений даним Законом. А саме, якщо науковці раніше працювали на державних підприємствах, набули необхідний стаж, а потім перейшли на роботу до наукових або навчальних установ, заснованих на недержавних формах власності, вони також мають право на отримання наукових пенсій.

У процесі приватизації багато державних підприємств, на яких здійснювалася наукова робота, акціонувалися, тобто перетворилися на господарські товариства, де робота не дає права на призначення наукової пенсії. Правовий статус цих працівників змінився.

Відповідно до Листа Міністерства праці та соціальної політики України від 05.05.2001 р. № 03-3/2003-02-67 до наукового стажу можна зараховувати періоди роботи в акціонерних товариствах лише за умови, що 100 % їх акцій належать державі.

До наукового стажу зараховується наукова діяльність, яка здійснюється за основним місцем роботи. Робота ж за сумісництвом право на зазначену пенсію не дає. Якщо особа за основним місцем виконує певну роботу, а наукову – лише на ро-

боті за сумісництвом, то вона не набуває право на отримання наукової пенсії. Цей висновок впливає з того, що відповідно до ст. 1 Закону науковим працівником є вчений, який за основним місцем роботи та згідно з трудовим договором (контрактом) професійно займається науковою, науково-технічною, науково-організаційною або науково-педагогічною діяльністю та має відповідну кваліфікацію незалежно від наявності наукового ступеня або вченого звання, підтверджену результатами атестації. Наукова пенсія призначається таким працівникам і тоді, коли вони не мають наукового ступеня або звання.

Викладачі вузів I та II рівнів акредитації (тобто технікумів, коледжів) права на наукову пенсію не набувають, тому що обіймають педагогічні, а не науково-педагогічні посади і не займаються науковою діяльністю. Це правило діє і у тому разі, коли такі вищі навчальні заклади інтегровані до складу ВНЗ III-IV рівнів акредитації, оскільки статус самого працівника при цьому не змінюється.

Стаж наукової роботи осіб, що працюють в академіях, вузах, наукових установах, підтверджується записами у трудових книжках та довідкою про рівень акредитації вищого закладу освіти (закладу післядипломної освіти, його філії). У зв'язку з тим, що науковою установою є така, для якої наукова або науково-технічна діяльність основна і становить понад 70 % загального річного обсягу виконаних робіт, стаж слід підтвердити і записом у трудовій книжці, і довідкою, яка підтверджує, що державна установа, організація в період роботи в ній була науковою, а для фахівців – щодо їх особистої зайнятості науковою, науково-технічною, науково-організаційною діяльністю. Ця довідка потрібна, оскільки за умов комерціалізації наукових установ та недостатнього державного фінансування останні створюють певні структурні підрозділи з метою отримання прибутку. Не завжди такі підрозділи займаються науковою діяльністю. Тому пенсії за Законом можуть призначатися за умови збереження науковою установою свого статусу.

Відповідно до п. 3 постанови Кабінету Міністрів України від 30.08.2002 р. № 1298 “Про оплату праці працівників на основі Єдиної тарифної сітки розрядів і коефіцієнтів з оплати

праці працівників установ, закладів та організацій окремих галузей бюджетної сфери” відповідність вченого звання та наукового ступеня профілю діяльності працівника на обійманій посаді визначається керівником установи, закладу або організації. Документи, що засвідчують наявність наукового ступеня та вченого звання, повинні відповідати нормам та вимогам, передбаченим законодавством.

Щодо керівників та професіоналів, які працюють на підприємствах, у виробничих об’єднаннях, закладах здоров’я (головні інженери, конструктори, провідні інженери, технологи, інші фахівці), то їх стаж наукової роботи слід підтверджувати відповідними довідками. У разі відмови роботодавця у видачі довідок щодо особистої зайнятості їх працівників науковою, науково-технічною або науково-організаційною роботою відповідні спори повинні розглядатися в судовому порядку.

Порядок обчислення пенсій науковим (науково-педагогічним) працівникам. Пенсії науковим (науково-педагогічним) працівникам призначаються в розмірі 80 % від сум заробітної плати наукового (науково-педагогічного) працівника, яка визначається відповідно до ст. 23 Закону та ч. 2 ст. 40 Закону України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування” та на яку згідно із законодавством нараховується збір на обов’язкове державне пенсійне страхування (внески).

Законом України від 08.07.2011 р. “Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи” виключено ч. 4 ст. 24 Закону, яка передбачала, що за кожен повний рік роботи понад стаж наукової роботи, визначений ч. 2 цієї статті, пенсія збільшується на один відсоток заробітної плати, але не може бути більше 90 % середньомісячної заробітної плати. Таким чином, максимальний розмір пенсії науковцям не може перевищувати 80 % заробітної плати за основним місцем роботи.

Для обчислення пенсії враховується заробітна плата наукового (науково-педагогічного) працівника за основним місцем роботи за весь період страхового стажу на посадах наукового (науково-педагогічного) працівника, починаючи з 1 липня 2000 р. За бажанням пенсіонера та за умови підтвердження до-

відки про заробітну плату первинними документами у період до 1 січня 2016 р. або в разі, якщо період страхового стажу на посадах наукового (науково-педагогічного) працівника починаючи з 1 липня 2000 р., становить менш як 60 календарних місяців, для обчислення пенсії також враховується заробітна плата за основним місцем роботи за будь-які 60 календарних місяців страхового стажу на посадах наукового (науково-педагогічного) працівника підряд до 1 липня 2000 р. незалежно від перерв.

За вибором особи, яка звернулася за пенсією, з періоду, за який враховується заробітна плата для обчислення пенсії, виключається період до 60 календарних місяців підряд за умови, що зазначений період становить не більше ніж 10 % тривалості наукового стажу.

У всіх випадках період, за який враховується заробітна плата, з урахуванням виключення, передбаченого цим Законом, не може бути меншим ніж 60 календарних місяців.

Заробітна плата наукових працівників складається з посадових окладів (ставок), премій, доплати за наукові ступені, вчені звання, надбавки за стаж наукової (науково-педагогічної) роботи та інших надбавок, доплат та винагород за наукову (науково-педагогічну) діяльність, передбачених законодавством. Для визначення конкретних видів заробітку, які включаються до підрахунку, доцільно використовувати Інструкцію зі статистики заробітної плати, затверджену наказом Держкомстату України 13.01.2004 р. № 5. Також необхідно враховувати Перелік видів виплат, що здійснюються за рахунок коштів роботодавців, на які не нараховується єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 22.12.2010 р. № 1170, оскільки передбачені в ньому види виплат не можуть прийматися для розрахунку заробітної плати для призначення пенсії науковцю, наприклад, довічна плата за звання дійсного члена та члена-кореспондента академії наук.

Для обчислення заробітку під час призначення пенсії науковому (науково-педагогічному) працівнику застосовується середня заробітна плата працівників, зайнятих у галузях еконо-

міки України, у тому числі в сільському господарстві, за три календарні роки, що передують року звернення за призначенням пенсії. Середня заробітна плата працівників, зайнятих у галузях економіки України, у тому числі в сільському господарстві, визначається центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері статистики.

При цьому заробіток для обчислення пенсії в усіх випадках не може перевищувати граничну суму заробітку (доходу), з якої справляється збір на обов'язкове державне пенсійне страхування.

При визначенні середньомісячного заробітку наукових (науково-педагогічних) працівників недержавних наукових установ, організацій та вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації для обчислення пенсії враховується заробітна плата, яку вони отримували під час перебування на посадах, зазначених у Переліку посад наукових (науково-педагогічних) працівників підприємств, установ, організацій, вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації, перебування на яких дає право на призначення пенсії та виплату грошової допомоги у разі виходу на пенсію відповідно до цієї статті, затвердженому Кабінетом Міністрів України, розмір якої не перевищував:

для керівників, заступників керівників недержавних наукових установ, організацій – максимального розміру посадового окладу (ставки) керівника, заступника керівника науководослідної установи Національної академії наук України з урахуванням доплати за науковий ступінь та надбавки за стаж наукової роботи згідно із законодавством, обчислених із зазначеного максимального розміру посадового окладу (ставки), а для керівників, заступників керівників недержавних вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації – максимального розміру посадового окладу (ставки) ректора, проректора відповідного державного вищого навчального закладу III-IV рівнів акредитації з урахуванням доплати за науковий ступінь та надбавки за стаж наукової роботи згідно із законодавством, обчислених із зазначеного максимального розміру посадового окладу (ставки);

для інших наукових працівників недержавних наукових установ, організацій, закладів – максимального розміру посадового окладу (ставки) старшого наукового співробітника науково-дослідної установи Національної академії наук України з урахуванням доплати за науковий ступінь та надбавки за стаж наукової роботи згідно із законодавством, обчислених із зазначеного максимального розміру посадового окладу (ставки), а для науково-педагогічних працівників недержавних вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації – максимального розміру посадового окладу (ставки) аналогічних посад відповідного державного вищого навчального закладу III-IV рівнів акредитації з урахуванням доплати за науковий ступінь та надбавки за стаж наукової роботи згідно із законодавством, обчислених із зазначеного максимального розміру посадового окладу (ставки).

Особливості призначення пенсій по інвалідності та у зв'язку із втратою годувальника. Пенсія по інвалідності внаслідок трудового каліцтва чи професійного захворювання, а також унаслідок каліцтва чи захворювання у зв'язку з Чорнобильською катастрофою науковому (науково-педагогічному) працівнику призначається в таких розмірах:

інвалідам I групи – 80 % заробітної плати наукового (науково-педагогічного) працівника;

інвалідам II групи – 60 % заробітної плати наукового (науково-педагогічного) працівника;

інвалідам III групи – 40 % заробітної плати наукового (науково-педагогічного) працівника.

Відповідно до ч. 21 ст. 24 Закону науковим (науково-педагогічним) працівникам, які визнані інвалідами I, II і III груп, призначається пенсія по інвалідності в розмірі пенсії наукового (науково-педагогічного) працівника незалежно від віку за наявності стажу наукової роботи, передбаченого ч. 2 цієї статті, та страхового стажу, передбаченого ст. 32 Закону України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування”, а особам із числа інвалідів з дитинства – незалежно від часу встановлення інвалідності.

Пенсія в разі втрати годувальника призначається непра-

цездатним членам сім'ї померлого наукового (науково-педагогічного) працівника (годувальника), які були на його утриманні (при цьому дітям пенсія призначається незалежно від того, чи були вони на утриманні годувальника), у розмірі:

80 % пенсії наукового (науково-педагогічного) працівника – на трьох і більше непрацездатних членів сім'ї;

60 % – на двох непрацездатних членів сім'ї;

40 % – на одного непрацездатного члена сім'ї.

До непрацездатних членів сім'ї померлого наукового (науково-педагогічного) працівника належать особи, зазначені у ст. 36 Закону України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування”, а саме:

– чоловік (дружина), батько, мати, якщо вони є інвалідами або досягли пенсійного віку, передбаченого ст. 26 Закону України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування”;

– діти (у тому числі діти, які народилися до спливу десяти місяців із дня смерті годувальника) померлого годувальника, які не досягли 18 років або старші цього віку, якщо вони стали інвалідами до досягнення 18 років.

Діти, які навчаються за денною формою навчання у загальноосвітніх навчальних закладах системи загальної середньої освіти, а також професійно-технічних, вищих навчальних закладах (у тому числі у період між завершенням навчання в одному із зазначених навчальних закладів і вступом до іншого навчального закладу або у період між завершенням навчання за одним освітньо-кваліфікаційним рівнем та продовженням навчання за іншим за умови, що такий період не перевищує чотирьох місяців), – до закінчення такими дітьми навчальних закладів, але не довше ніж до досягнення ними 23 років, та діти-сироти – до досягнення ними 23 років незалежно від того, навчаються вони чи ні;

– чоловік (дружина), а в разі їх відсутності – один із батьків або брат чи сестра, дідусь чи бабуся померлого годувальника незалежно від віку і працездатності, якщо він (вона) не працюють і зайняті доглядом за дитиною (дітьми) померлого годувальника до досягнення нею (ними) 8 років.

Право на пенсію у зв'язку з втратою годувальника нарівні з рідними дітьми мають:

- усиновлені діти;
- пасинки і падчерки, якщо вони не одержували аліментів від батьків.

До того ж неповнолітні діти, які мають право на пенсію у зв'язку з втратою годувальника, зберігають це право і в разі їх усиновлення.

Строки і порядок призначення пенсій науковим і науково-педагогічним працівникам. Пенсія науковим (науково-педагогічним) працівникам призначається з дня звернення за призначенням пенсії та за умов звільнення з посади наукового (науково-педагогічного) працівника, за винятком осіб, які працюють за строковим трудовим договором (контрактом), що укладений після досягнення пенсійного віку.

Право на призначення пенсії відповідно до Закону поширюється на всіх осіб, які вийшли на пенсію до набрання ним чинності та мають стаж наукової роботи, передбачений ч. 2 ст. 24 Закону. Призначення пенсій таким працівникам здійснюється відповідно до ч. 3-7 ст. 24 Закону з дня звернення за призначенням пенсії та за умови звільнення з посади наукового (науково-педагогічного) працівника, за винятком осіб, які працюють за строковим трудовим договором (контрактом), що укладений після досягнення пенсійного віку.

Право на призначення пенсії відповідно до цього Закону поширюється також на непрацездатних членів сім'ї наукового (науково-педагогічного) працівника, який помер до набрання чинності цим Законом. Пенсія встановлюється в розмірах, передбачених ч. 22 ст. 24 Закону

Заява про призначення (перерахунок) пенсії та інші необхідні документи подаються до центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері пенсійного забезпечення, або до уповноваженого ним органу чи уповноваженій особі особисто або через представника, який діє на підставі виданої йому довіреності, посвідченої нотаріально. Перелік необхідних документів та порядок їх подання визначаються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує форму-

вання державної політики у сфері соціального захисту населення, за погодженням із центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері науки.

Перелік та порядок подання документів, необхідних для призначення (перерахунку) пенсій відповідно до Закону України “Про наукову і науково-технічну діяльність” затверджені постановою правління Пенсійного фонду України від 06.04.2011 р. № 10-3.

Для призначення пенсії згідно із Законом України “Про наукову і науково-технічну діяльність” подаються такі документи:

а) заява про призначення (перерахунок) пенсії за формою згідно із додатком 4 до Порядку подання та оформлення документів для призначення (перерахунку) пенсій відповідно до Закону України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування”, затвердженого постановою Правління Пенсійного фонду України від 25.11.2005 р. № 22-1;

б) реєстраційний номер облікової картки платника податків або серія та номер паспорта (для фізичних осіб, які через свої релігійні або інші переконання відмовилися від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків, офіційно повідомили про це відповідні органи державної влади та мають відмітку у паспорті);

в) документи про стаж, що визначені Порядком від 25.11.2005 р. № 22-1, та довідка про підтвердження стажу наукової роботи підприємств, установ, організацій, вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації або їх правонаступників.

За відсутності правонаступника довідку надає орган державної влади або Національна академія наук України, або національні галузеві академії наук, до сфери управління яких належали підприємство, установа, організація або до компетенції яких належать відповідні напрями наукової (науково-технічної) діяльності;

г) довідка про заробітну плату наукового (науково-педагогічного) працівника (додатки 4, 5);

г) диплом про вищу освіту;

д) диплом про присудження наукового ступеня – для

осіб, які мають науковий ступінь і працюють на посадах за спеціальністю відповідно до групи спеціальностей галузі науки, з якої присуджено науковий ступінь;

е) документи про місце проживання (реєстрації) особи.

До заяви про призначення пенсії по інвалідності, управління Пенсійного фонду України у районах, містах, районах у містах, а також у містах та районах (далі – орган, що призначає пенсію) додатково додає одержану ним від медико-соціальної експертної комісії виписку з акта огляду МСЕК.

До заяви про призначення пенсії у зв'язку з втратою годувальника додатково надаються такі документи:

а) довідка про склад сім'ї померлого годувальника та копії документів, що засвідчують родинні стосунки члена сім'ї з померлим годувальником;

б) свідоцтво органу реєстрації актів громадянського стану про смерть годувальника або рішення суду про визнання його безвісно відсутнім;

в) документи про вік померлого годувальника за відсутності таких даних у свідоцтві про смерть чи рішенні суду про визнання годувальника безвісно відсутнім;

г) довідки загальноосвітніх навчальних закладів системи загальної середньої освіти, професійно-технічних, вищих навчальних закладів про те, що особи, зазначені в абз. 2 п. 2 ч. 2 ст. 36 Закону України “Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування”, навчаються за денною формою навчання;

г) довідка про те, що чоловік (дружина), а в разі їх відсутності – один із батьків, дідусь, бабуся, брат чи сестра померлого годувальника незалежно від віку і працездатності не працюють і зайняті доглядом за дитиною (дітьми) померлого годувальника до досягнення нею (ними) 8 років;

д) документ про перебування членів сім'ї (крім дітей) на повному утриманні померлого годувальника чи одержання від померлого годувальника допомоги, що була для них постійним і основним джерелом засобів до існування, або про спільне проживання з годувальником на момент його смерті.

Орган, що призначає пенсію, додає до заяви одержані ним від МСЕК виписки з актів огляду в МСЕК дорослих членів

сім'ї, яким право на пенсію у зв'язку з втратою годувальника надається внаслідок їх інвалідності. Для осіб, які визнані інвалідами з дитинства після досягнення 18-річного віку, додається висновок МСЕК про час настання інвалідності.

Особа, яка звертається за пенсією (незалежно від виду пенсії), повинна пред'явити паспорт (або інший документ, що засвідчує цю особу, місце її проживання (реєстрації) та вік).

Довідка про заробітну плату (дохід) за основним місцем роботи наукового (науково-педагогічного) працівника надається на підставі особових рахунків, платіжних відомостей та інших документів про нараховану та сплачену заробітну плату підприємством, установою чи організацією, де працював помірний годувальник або особа, яка звертається за пенсією. Якщо такі підприємства, установи, організації ліквідовані або припинили своє існування з інших причин, то довідки про заробітну плату видаються правонаступником цих підприємств, установ чи організацій, архівними установами.

У випадках, коли архівні установи не мають можливості видати довідку за встановленою формою з розшифровкою виплачених сум за видами заробітку, вони можуть видавати довідки, що відповідають даним, наявним в архівних фондах, без додержання цієї форми.

Підвищення і перерахунок пенсій. Пенсії, призначені за Законом, індексуються відповідно до законодавства про індексацію грошових доходів населення.

У разі коли величина середньої заробітної плати в Україні за даними центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері статистики, за минулий рік зростає, то з 1 березня кожного року розмір пенсії підвищується у порядку, встановленому ч. 2 ст. 42 Закону України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування".

Пенсіонерам, які після призначення пенсії відповідно до Закону працювали за строковим трудовим договором (контрактом) на посадах наукових (науково-педагогічних) працівників і набули не менш як 24 місяці страхового стажу, проводиться перерахунок пенсії з урахуванням стажу наукової роботи після призначення пенсії. Перерахунок пенсії здійснюється із зароби-

тної плати наукового (науково-педагогічного) працівника, з якої обчислена пенсія, або із заробітної плати, визначеної в порядку, передбаченому ч. 3-7 ст. 24 Закону, із застосуванням показника середньої заробітної плати (доходу), який враховувався під час призначення (попереднього перерахунку) пенсії.

Фінансування виплати наукових пенсій. Різниця між сумою пенсії, призначеної за Законом, та сумою пенсії, обчисленої відповідно до інших законодавчих актів, на яку має право науковий працівник, фінансується:

для наукових (науково-педагогічних) працівників державних бюджетних наукових установ, організацій та вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації – за рахунок коштів державного бюджету;

для наукових (науково-педагогічних) працівників інших державних підприємств, установ, організацій та вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації – за рахунок коштів цих підприємств, установ, організацій та закладів, а також коштів державного бюджету в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України. При цьому за рахунок коштів державного бюджету науковим (науково-педагогічним) працівникам оплачується з розрахунку на одну особу 50 % різниці пенсії, призначеної за цим Законом;

для наукових (науково-педагогічних) працівників недержавних наукових установ, організацій та вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації – за рахунок коштів цих установ, організацій та закладів.

Порядок фінансування різниці між сумою пенсії, призначеної науковим (науково-педагогічним) працівникам державних небюджетних підприємств, установ, організацій та вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації згідно із Законом України “Про наукову і науково-технічну діяльність”, та сумою пенсії, обчисленою відповідно до інших законодавчих актів, на яку мають право зазначені особи, затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 24.03.2004 р. № 372.

Порядок виплати пенсії та обмеження її розміру. Пенсія, призначена відповідно до ст. 24 Закону, у період роботи на посадах, які дають право на призначення пенсії в порядку та на

умовах, передбачених цим законом, законами України “Про державну службу”, “Про прокуратуру”, “Про статус народного депутата України”, виплачується в розмірі, обчисленому відповідно до Закону України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування”, а після звільнення з таких посад – у розмірі, обчисленому відповідно до цього Закону.

Максимальний розмір пенсії (з урахуванням надбавок, підвищень, додаткової пенсії, цільової грошової допомоги, пенсії за особливі заслуги перед Україною, індексації та інших доплат до пенсії, встановлених законодавством, крім доплати до надбавок окремим категоріям осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною) не може перевищувати десяти прожиткових мінімумів, установлених для осіб, які втратили працездатність.

При цьому слід мати на увазі, що відповідно до абз. 1 п. 2 Прикінцевих та перехідних положень Закону України “Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи” обмеження пенсії (щомісячного довічного грошового утримання) максимальним розміром, встановленим цим Законом, не поширюється на пенсіонерів, яким пенсія (щомісячне довічне грошове утримання) призначена до набрання чинності цим Законом, тобто до 1 жовтня 2011 р.

Пенсіонерам, яким пенсія (щомісячне довічне грошове утримання) призначена до зазначеної дати і в яких розмір пенсії (щомісячного довічного грошового утримання), з урахуванням надбавок, підвищень, додаткової пенсії, цільової грошової допомоги, пенсії за особливі заслуги перед Україною, індексації та інших доплат до пенсії, встановлених законодавством, крім доплати до надбавок окремим категоріям осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, перевищує максимальний розмір пенсії (щомісячного довічного грошового утримання), встановлений цим Законом, виплата пенсії (щомісячного довічного грошового утримання), з урахуванням надбавок, підвищень, додаткової пенсії, цільової грошової допомоги, пенсії за особливі заслуги перед Україною, індексації та інших доплат до пенсії, встановлених законодавством, крім доплати до надбавок окремим категоріям осіб, які мають особливі заслуги перед Ба-

тківщиною, здійснюється без індексації, без застосування положень частин 2 та 3 ст. 42 Закону України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування” та проведення інших перерахунків, передбачених законодавством, до того часу, коли розмір пенсії (щомісячного довічного грошового утримання), з урахуванням надбавок, підвищень, додаткової пенсії, цільової грошової допомоги, пенсії за особливі заслуги перед Україною, індексації та інших доплат до пенсії, встановлених законодавством, крім доплати до надбавок окремим категоріям осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, відповідатиме максимальному розміру пенсії (щомісячного довічного грошового утримання).

Контрольні питання

1. Які особливості пенсійного забезпечення наукових і науково-педагогічних працівників?
2. Підстави виникнення права на наукову пенсію.
3. Порядок обчислення наукових пенсій.
4. Особливості призначення пенсій по інвалідності науковцям.
5. Підстави, умови призначення пенсій у зв’язку із втратою годувальника сім’ям наукових і науково-педагогічних працівників.
6. Порядок перерахунку пенсій науковцям.
7. Порядок фінансування і виплати наукових пенсій.

4.3. Пенсії за особливі заслуги перед Україною

Правові засади призначення пенсій за особливі заслуги перед Україною. Закон України “Про пенсії за особливі заслуги перед Україною” (далі – Закон) передбачає встановлення громадянам, які мають значні заслуги у сфері державної, громадської або господарської діяльності, досягнення у галузі науки, культури, освіти, охорони здоров’я, фізичної культури і спорту тощо, пенсій за особливі заслуги перед Україною.

Фактично цей Закон якоюсь мірою відновив практику врахування в пенсійному забезпеченні внеску громадянина у розвиток держави – аналог персональних пенсій за часів СРСР.

Коло осіб, які мають право на цю пенсію, визначено ст. 1 Закону:

1) Героям України, Героям Радянського Союзу, Героям Соціалістичної Праці, особам, нагородженим орденом Леніна, орденом Слави трьох ступенів, орденом Трудової Слави трьох ступенів, чотирма і більше медалями “За відвагу”, чотирма і більше орденами України та колишнього Союзу РСР, повним кавалерам ордена “За службу Родине в Вооруженных Силах СССР”, особам, відзначеним почесним званням України, колишніх Союзу РСР та Української РСР “народний”;

2) ветеранам війни, нагородженим за бойові дії орденом, медаллю “За відвагу” або медаллю Ушакова, незалежно від часу нагородження;

3) видатним спортсменам – переможцям Олімпійських та Паралімпійських ігор, Всесвітніх ігор глухих, чемпіонам і рекордсменам світу та Європи;

4) космонавтам, які здійснили політ у космос, членам льотно-випробувальних екіпажів літаків;

5) народним депутатам України, депутатам колишніх Союзу РСР та Української РСР, членам Кабінету Міністрів України та Уряду колишньої Української РСР;

6) особам, відзначеним почесним званням України, колишніх Союзу РСР та Української РСР “заслужений”, почесним званням України “Мати-героїня”, державними преміями України, колишніх Союзу РСР та Української РСР, нагородженим одним із орденів України або колишнього Союзу РСР, Почесною грамотою Президії Верховної Ради Української РСР або Грамотою Президії Верховної Ради Української РСР, а також особам, яким до 1 січня 1992 р. було встановлено персональні пенсії союзного чи республіканського значення;

7) депутатам – всього чотирьох і більше скликань Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських рад, районних, районних у містах, міських рад міст обласного значення в Україні та в колишній Українській РСР;

8) матерям, які народили п'ятеро і більше дітей та виховали їх до шестирічного віку. При цьому враховуються діти, усиновлені в установленому законом порядку.

За Законом передбачено встановлення пенсій: за віком; по інвалідності; у разі втрати годувальника; за вислугу років.

Пенсії за особливі заслуги встановлюються громадянам, зазначеним у ст. 1 Закону, які мають право на пенсію за віком, по інвалідності, у разі втрати годувальника та за вислугу років відповідно до закону. Отже, фактично зазначені пенсії не є самостійним видом пенсій, а додатковою надбавкою до вже призначеної особі пенсії. Тому якщо вона не отримує пенсію, то й права на надбавку не набуває.

Відповідно до ст. 2 Закону органами, наділеними повноваженнями щодо призначення пенсій за особливі заслуги, є:

– для осіб, зазначених у п. 1, 3 – 5 ст. 1 Закону, – Пенсійний фонд України;

– для осіб, зазначених у п. 2, 6 – 8 ст. 1 Закону, – органи виконавчої влади Автономної Республіки Крим у сфері пенсійного забезпечення, обласними, Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями.

Зазначені органи здійснюють підготовку документів для встановлення пенсій за особливі заслуги.

Пенсія за особливі заслуги встановлюється у таких розмірах прожиткового мінімуму, визначеного для осіб, які втратили працездатність:

від 35 до 40 % – особам, зазначеним у п. 1 і 8 ст. 1 Закону;

від 25 до 35 % – особам, зазначеним у п. 2-5 ст. 1 Закону;

від 20 до 25 % – особам, зазначеним у п. 6 і 7 ст. 1 Закону.

Розмір надбавки визначається відповідними органами, що здійснюють призначення пенсії, залежно від заслуг особи. У разі коли особа одночасно має право на декілька надбавок залежно від її заслуг і підстав, зазначених у ст. 1 Закону, призначається та надбавка, яка є більшою у максимальному розмірі.

У разі смерті особи, яка мала право на пенсію за особливі заслуги відповідно до ст. 1 Закону, непрацездатні члени сім'ї померлого, зазначені у ст. 36 Закону України "Про загаль-

нообов'язкове державне соціальне страхування”, мають право на встановлення надбавки до пенсії у таких розмірах: за наявності одного непрацездатного члена сім'ї – 70 %, двох і більше – 90 % надбавки до пенсії померлого годувальника або надбавки до пенсії, що могла бути йому встановлена.

У разі смерті військовослужбовця, особи начальницького або рядового складу органів внутрішніх справ, особи начальницького або рядового складу державної пожежної охорони, особи начальницького або рядового складу органів і підрозділів цивільного захисту, особи начальницького складу податкової міліції, особи начальницького або рядового складу Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, особи начальницького або рядового складу Державної кримінально-виконавчої служби України, які загинули (померли) при виконанні службових обов'язків під час проходження військової служби, служби в органах внутрішніх справ, державній пожежній охороні, органах і підрозділах цивільного захисту, податковій міліції, Державній службі спеціального зв'язку та захисту інформації України чи Державній кримінально-виконавчій службі України внаслідок поранення, контузії, каліцтва або захворювання, одержаного під час виконання цих обов'язків, і були посмертно нагороджені державними нагородами України або колишнього Союзу РСР, зазначеними у ст. 1 Закону, непрацездатні члени сім'ї померлого, зазначені у ст. 36 Закону України “Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування” та ст. 30 Закону України “Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб”, мають право на встановлення до пенсії надбавки в таких розмірах: за наявності одного непрацездатного члена сім'ї – 70 %, двох і більше – 90 % розміру надбавки, передбаченого для осіб, зазначених у п. 1 ст. 1 цього Закону, тобто від 35 до 40 % прожиткового мінімуму, визначеного для осіб, які втратили працездатність.

Надбавка встановлюється до пенсії, на яку член сім'ї померлого годувальника має право згідно із законом.

Виділення частки пенсії, що належить кожному члену сім'ї, здійснюється відповідно до Закону України “Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування”.

Порядок призначення пенсій за особливі заслуги перед Україною. Клопотання про призначення пенсій за особливі заслуги порушується Президентом України, Головою Верховної Ради України, Прем'єр-міністром України, міністрами та керівниками інших центральних органів виконавчої влади, Главою Адміністрації Президента України, Керівником Апарату Верховної Ради України, Керівником Секретаріату Кабінету Міністрів України, Головою Рахункової палати, Головою Верховної Ради Автономної Республіки Крим, Головою Конституційного Суду України, Головою Верховного Суду України, головами вищих спеціалізованих судів України, Генеральним прокурором України, Головою Національного банку України, Головою Ради міністрів Автономної Республіки Крим, головами обласних, Київської і Севастопольської міських державних адміністрацій, головами обласних, Київської і Севастопольської міських рад у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України. Відповідний нормативний акт було затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 29.05.2013 р. № 378.

Клопотання про призначення пенсій особам, зазначеним у п. 2, 6-8 ст. 1 Закону, крім вищевказаних осіб також можуть порушувати голови районних, районних у містах державних адміністрацій та міські голови міст обласного значення

До клопотання додаються:

1) для призначення пенсії особі, яка має особливі заслуги перед Україною:

копії документів, що підтверджують такі заслуги;

копія сторінки паспорта із зазначенням прізвища, ім'я та по батькові особи українською мовою;

2) для призначення пенсії членам сім'ї померлої особи, яка мала особливі заслуги перед Україною:

копії документів, що підтверджують такі заслуги;

копія сторінки паспорта із зазначенням прізвища, ім'я та по батькові члена сім'ї особи українською мовою;

копія свідоцтва про смерть особи;

документи, що підтверджують родинні стосунки з особою (копії свідоцтва про шлюб, свідоцтва про народження дітей, рішення суду про встановлення родинних стосунків);

копії документів, що підтверджують факт загибелі (смерті) під час виконання службових обов'язків у період проходження військової служби, служби в органах внутрішніх справ, державній пожежній охороні, органах і підрозділах цивільного захисту, податковій міліції, Держспецзв'язку чи Державній кримінально-виконавчій службі внаслідок поранення, контузії, каліцтва або захворювання, одержаного під час виконання таких обов'язків, військовослужбовців та осіб, зазначених у ч. 2 ст. 6 Закону.

Копії документів, що додаються до клопотання, засвідчуються в установленому порядку.

Клопотання про призначення пенсії за особливі заслуги подається у відповідні органи, що наділені компетенцією їх призначати, які розглядають його в місячний строк з дня подання документів.

Рішення про встановлення пенсії за особливі заслуги або про відмову в її встановленні повідомляється не пізніше десяти днів після його прийняття громадянам, які звернулися за встановленням пенсії за особливі заслуги, і посадовим особам, які порушили клопотання.

Питання про збільшення розміру пенсії за особливі заслуги у разі виявлення нових даних про заслуги особи розглядається у такому ж порядку, як і питання про її призначення.

Пенсії за особливі заслуги виплачуються за місцем проживання пенсіонера в порядку, визначеному законодавством України.

Нараховані суми пенсії за особливі заслуги, які з тих чи інших причин своєчасно не були одержані пенсіонером, виплачуються за минулий час, але не більш як за три роки, що передували зверненню за їх одержанням.

Суми пенсії, не одержані пенсіонером своєчасно з вини органу, що призначає або виплачує пенсію, виплачуються за минулий час без обмеження будь-яким строком.

Особам, які одержують пенсію за особливі заслуги і перебувають на повному державному утриманні у відповідній установі (закладі), пенсія за особливі заслуги виплачується в повному обсязі.

Різниця між сумою пенсії за особливі заслуги та розміром пенсії, на яку має право особа згідно із законом, фінансується за рахунок коштів державного бюджету України, і ці видатки включаються до переліку захищених статей видатків державного бюджету України.

У разі вчинення пенсіонером умисного злочину або виявлення помилкових чи неправдивих даних, на підставі яких було призначено пенсію за особливі заслуги, рішенням органів, які призначили пенсію, зазначених у ст. 2 Закону, пенсіонер позбавляється призначеної пенсії. Сума пенсії, виплачена пенсіонерові надміру внаслідок зловживань з його боку, стягується у порядку, встановленому законом.

Пенсійний фонд України, Рада міністрів Автономної Республіки Крим розглядають скарги щодо відмови в установленні пенсій за особливі заслуги відповідно органом виконавчої влади Автономної Республіки Крим у сфері пенсійного забезпечення, обласними, Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями.

Рішення органу, що призначає пенсію за особливі заслуги, може бути оскаржене у судовому порядку.

Контрольні питання

1. У чому специфіка пенсій за особливі заслуги перед Україною?

2. Коло осіб, які мають право на пенсію за особливі заслуги перед Україною, підстави виникнення права на пенсію.

3. Порядок призначення пенсій за особливі заслуги перед Україною.

4. Порядок фінансування і виплати пенсій за особливі заслуги перед Україною.

Розділ 5. ПРАКТИЧНІ ПИТАННЯ ПРИЗНАЧЕННЯ ПЕНСІЙ ЗА ВИСЛУГУ РОКІВ ТА ПЕНСІЙ ОКРЕМИМ КАТЕГОРІЯМ ОСІБ

5.1. Особливості призначення пенсій за вислугу років

Правові засади призначення пенсій за вислугу років.

Закон України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування” не передбачає можливості призначення пенсій за вислугу років. Втім згідно з п. 16 розділу XV “Прикінцеві положення” даного Закону положення Закону України “Про пенсійне забезпечення” застосовуються в частині визначення права на пенсію за віком на пільгових умовах і за вислугу років.

Крім того, відповідно до п. 2 даного Розділу пенсійне забезпечення застрахованих осіб, які працювали або працюють на посадах, що дають право на пенсію за вислугу років, які відповідно до законодавства, що було чинним раніше, мали право на пенсію за вислугу років, здійснюється згідно з окремим законодавчим актом через професійні та корпоративні пенсійні фонди. До прийняття такого законодавчого акта пенсії призначалися за нормами Закону України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування” у разі досягнення пенсійного віку та наявності трудового стажу, передбачених Законом України “Про пенсійне забезпечення”.

Пенсії за вислугу років встановлюються окремим категоріям громадян, зайнятих на роботах, виконання яких може призвести до втрати професійної працездатності або придатності виконувати певні роботи до настання віку, що дає право на призначення пенсії за віком. Головною умовою призначення пенсії за вислугу років є наявність спеціального стажу незалежно від досягнутого віку або при зниженому пенсійному віці, а в окремих випадках – при досягненні певної тривалості загального трудового стажу.

Стаття 52 Закону України “Про пенсійне забезпечення” окреслює коло працівників, які мають право на пенсію за вислугу років, а саме:

окремі категорії працівників авіації та льотно-випробного складу;

робітники локомотивних бригад і окремі категорії працівників, які безпосередньо здійснюють організацію перевезень і забезпечують безпеку руху на залізничному транспорті та в метрополітені;

водії вантажних автомобілів, безпосередньо зайняті у технологічному процесі на шахтах, у рудниках, розрізах і рудних кар'єрах на вивезенні вугілля, сланцю, руди, породи;

механізатори (докери-механізатори) комплексних бригад на вантажно-розвантажувальних роботах у портах, а також плавсклад морського, річкового флоту і флоту рибної промисловості (крім суден портових, що постійно працюють на акваторії порту, службово-допоміжних, роз'їзних, приміського і внутріміського сполучення);

працівники експедицій, партій, загонів, дільниць і бригад, безпосередньо зайняті на польових геологорозвідувальних, пошукових, топографо-геодезичних, геофізичних, гідрографічних, гідрологічних, лісовпорядних і розвідувальних роботах;

робітники і майстри (у тому числі старші майстри), безпосередньо зайняті на лісозаготівлях і лісосплаві, включаючи зайнятих на обслуговуванні механізмів і обладнання;

деякі категорії артистів театрів та інших театральновидовищних підприємств і колективів відповідно до п. "ж" ст. 55;

працівники освіти, охорони здоров'я, а також соціального забезпечення, які в будинках-інтернатах для престарілих та інвалідів і спеціальних службах безпосередньо зайняті обслуговуванням пенсіонерів та інвалідів, відповідно до п. "є" ст. 55;

спортсмени відповідно до п. "є" ст. 55.

Пенсії за вислугу років працівникам авіації. У ст. 54 Закону України "Про пенсійне забезпечення" названо категорії працівників авіації і льотно-випробного складу, які мають право на пенсію за вислугу років, незалежно від відомчої підпорядкованості підприємств, установ і організацій, в яких вони зайняті:

а) працівники льотного і льотно-випробного складу при

вислугі років на цих посадах не менше 25 років у чоловіків і не менше 20 років у жінок.

Зазначені працівники, звільнені від льотної роботи за станом здоров'я (через хворобу), за наявності вислуги років у чоловіків не менше 20 років і у жінок не менше 15 років мають право на пенсію пропорційно відпрацьованому часу.

Перелік посад працівників льотного складу, порядок обчислення строків вислуги років для призначення їм пенсій, а також порядок призначення і виплати пенсій льотно-випробному складу затверджуються в порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України;

б) працівники, які здійснюють управління повітряним рухом і мають свідоцтво диспетчера: чоловіки – після досягнення 50 років і при загальному стажі роботи не менше 20 років, з них не менше 12 років 6 місяців роботи по безпосередньому управлінню польотами повітряних суден; жінки – після досягнення 45 років і при загальному стажі роботи не менше 17 років 6 місяців, з них не менше 10 років роботи по безпосередньому управлінню польотами повітряних суден. Зазначені працівники, звільнені від роботи по безпосередньому управлінню польотами повітряних суден за станом здоров'я (через хворобу), за наявності вислуги років у чоловіків не менше 10 років і у жінок не менше 7 років 6 місяців, мають право на пенсію пропорційно відпрацьованому часу. У вислугу років працівникам, які здійснюють управління повітряним рухом, зараховується також робота, зазначена у п. "а" цієї статті. Працівники, які здійснюють управління повітряним рухом і мають посвідчення (диспетчери, старші диспетчери, керівники польотів), мають право на пенсію незалежно від віку, якщо вони були зайняті на цих роботах: чоловіки – не менше 20 років, жінки – не менше 17 років 6 місяців. Порядок обчислення строків вислуги для призначення їм пенсій затверджується Кабінетом Міністрів України;

в) інженерно-технічний склад – за переліком посад і робіт, що затверджується в порядку, який визначається Кабінетом Міністрів України: чоловіки – після досягнення 55 років і при загальному стажі роботи в цивільній авіації не менше 25 років,

з них не менше 20 років на зазначених посадах; жінки – після досягнення 50 років і при загальному стажі роботи в цивільній авіації не менше 20 років, з них не менше 15 років на зазначених посадах. У вислугу років працівникам інженерно-технічного складу зараховується також робота, зазначена в п. “а” і “б” цієї статті;

г) бортпровідники: чоловіки – після досягнення 55 років і при загальному стажі роботи не менше 25 років, з них не менше 15 років як бортпровідник; жінки – після досягнення 45 років і при загальному стажі роботи не менше 20 років, з них не менше 10 років як бортпровідниця.

Для забезпечення реалізації зазначених положень Кабінетом Міністрів України постановою від 21.07.1992 р. № 418 “Про затвердження нормативних актів з питань призначення пенсій за вислугу років працівникам авіації і льотно-випробного складу” було затверджено:

Порядок обчислення строків вислуги років для призначення пенсій працівникам льотного складу;

Перелік посад працівників льотного складу, робота на яких дає право на пенсію за вислугу років;

Порядок призначення і виплати пенсій за вислугу років працівникам льотно-випробного складу цивільної авіації;

Перелік посад і робіт інженерно-технічного складу авіації, які дають право на пенсію за вислугу років;

Порядок обчислення строків вислуги років для призначення пенсій працівникам, які управляють повітряним рухом і мають відповідне посвідчення.

Розглянемо коло осіб, які мають на пенсію за вислугу років як *працівники льотного складу*, а також порядок обчислення вислуги років таким працівникам. Переліком посад працівників льотного складу, робота на яких дає право на пенсію за вислугу років, визначено наступні категорії працівників цивільної авіації, які належать до льотного складу:

1. Члени екіпажів повітряних суден та інших літальних апаратів;

2. Льотно-інструкторський склад;

3. Командно-льотний склад: керівники (їх заступники),

інспектори й інші спеціалісти з льотної служби (льотної роботи) міністерств, відомств, управлінь, об'єднань, підприємств, установ, організацій та їх структурних підрозділів, які мають діюче льотне свідоцтво і беруть участь в польотах у складі екіпажу повітряного судна або іншого літального апарата;

4. Парашутисти всіх найменувань, рятувальники, а також десантники-пожежники всіх найменувань, інструктори авіапожежної служби, керівники парашутних (парашутно-рятувальних, пошуково-рятувальних) підрозділів, працівники позаштатних і штатних парашутно-десантних груп, які здійснюють стрибки з парашутом або спуски (підйоми) на спеціальних спуско-піднімальних пристроях з вертольотів, що перебувають на висоті не менше десяти метрів.

Згідно з Порядком обчислення строків вислуги років для призначення пенсій працівникам льотного складу при обчисленні строків вислуги років рахуються:

а) кожні 20 год нальоту на літаках (крім нальоту і робіт, передбачених пунктами “б”-“г” п. 1 цього Порядку) – за один місяць вислуги;

б) кожні 12 годин нальоту на вертольотах, в авіації спеціального застосування (санітарні польоти, авіахімічні роботи, аерофотозйомка, патрулювання, зондування атмосфери й інші види робіт), на посадах льотного складу груп супроводження іноземних повітряних суден (лідирувальники), на посадах командно-льотного та льотно-інструкторського складу, в тому числі у навчальних закладах по підготовці й підвищенню кваліфікації кадрів льотного складу авіації, – за один місяць вислуги;

в) один рік роботи у складі льотного екіпажу повітряного судна в аварійно-рятувальних (розшуково-рятувальних) підрозділах – за півтора року вислуги;

г) один рік роботи на посадах льотного складу в навчальних і спортивних авіаційних організаціях ДТСААФ, Товариства сприяння обороні України – за півтора року вислуги за умови виконання плану навчально-льотної підготовки, а при виконанні елементів складного або вищого пілотажу – за два роки вислуги;

д) один рік роботи на таких посадах, як парашутисти

всіх найменувань, рятувальники, а також десантники-пожежники всіх найменувань, інструктори авіапожежної служби, керівники парашутних (парашутно-рятувальних, пошуково-рятувальних) підрозділів, працівники позаштатних і штатних парашутно-десантних груп, які здійснюють стрибки з парашутом або спуски (підйоми) на спеціальних спуско-піднімальних пристроях з вертольотів, що перебувають на висоті не менше десяти метрів – за півтора року вислуги за умови виконання річної норми стрибків з поршневих літаків, вертольотів, дирижаблів та аеростатів, спусків (піднімань) на спеціальних спуско-піднімальних пристроях з вертольотів, які перебувають у режимі висіння не менше десяти метрів, а при виконанні річної норми стрибків із реактивних літаків і вертольотів – за два роки вислуги.

При невиконанні вищевказаних умов, які дають право на пільгове обчислення строків вислуги років відповідно до підпунктів “а”-“д” п. 1 Порядку, один рік роботи рахується за один рік вислуги. Обчислення строків вислуги відповідно до підпунктів “а” і “б” п. 1 Порядку провадиться шляхом ділення фактичного нальоту годин за весь час роботи на посадах льотного складу відповідно на 20 і 12. Вислуга у річному обчисленні визначається шляхом ділення числа повних місяців вислуги на 12.

При виконанні протягом року різних робіт, зазначених у п. 1 Порядку, вислуга років обчислюється пропорційно тривалості нальоту годин (зайнятості) на кожній роботі.

До вислуги років працівникам льотного складу зараховується:

час служби на посадах льотного складу Збройних сил колишнього Союзу РСР і України та робота на посадах льотно-випробного складу – в порядку, встановленому для призначення пенсій відповідно військовослужбовцям та працівникам льотного і льотно-випробного складу;

час роботи на посадах льотного складу іноземної цивільної авіації – в порядку, встановленому п. 1 Порядку для відповідних видів льотної роботи, за умови сплати страхових внесків до Пенсійного фонду України (за період роботи, починаючи з 1992 р.);

час навчання у вищих навчальних закладах авіації, якщо цьому передувала робота на льотних посадах, – за фактичною тривалістю; в усіх інших випадках – за фактичним нальотом годин;

час оплачуваної відпустки по догляду за дитиною, що надається жінкам, – за тривалістю, встановленою чинним законодавством.

Строки вислуги років працівників льотного складу за період роботи до 01.01.1992 р. обчислюються за правилами, що діяли до зазначеної дати. Ці правила визначалися постановою Ради Міністрів СРСР від 11.12.1987 р. № 1412, якою було затверджено Положення про порядок призначення і виплати пенсій за вислугу років окремим категоріям працівників цивільної авіації і льотно-випробного складу.

Згідно з листом Міністерства цивільної авіації СРСР (МЦА) від 21.06.1988 р. № 3.1-247 до льотної служби відносяться періоди роботи працівників: центрального апарату МЦА, управлінь, виробничих об'єднань, авіапідприємств, льотно-випробного комплексу авіаремонтних підприємств цивільної авіації та державного науково-дослідного інституту, які беруть участь у контролі і організації льотної роботи; працівників Академії цивільної авіації, Центра цивільної авіації Ради економічної взаємодопомоги, льотних, льотно-технічних закладів цивільної авіації, льотних підрозділів (А3, АЕ), УТЦ, тренажерних комплексів, ланок розшифровки і аналізу польотної інформації, які організують і здійснюють теоретичну підготовку, тренування льотного складу, ведення штабної і льотної документації; працівників САІ, БАІ, штурманської служби аеропорту, груп наземного штурманського забезпечення, спеціалістів аварійно-рятувальної служби.

Зарахування зазначеного стажу проводиться на підставі довідок, виданих підприємством, установою, організацією.

Наступною категорією працівників цивільної авіації, які мають право на пенсію за вислугу років, є **працівники льотно-випробного складу**.

Згідно зі ст. 54 Закону України “Про пенсійне забезпечення” і Порядком призначення і виплати пенсій за вислугу ро-

ків працівникам льотно-випробного складу цивільної авіації до числа останніх належать працівники льотно-випробного складу, безпосередньо зайняті у льотних випробуваннях (дослідженнях) дослідної та серійної авіаційної, аерокосмічної, повітроплавальної і парашутно-десантної техніки, незалежно від відомчої належності підприємства, організації, де вони працюють.

Зокрема, право на пенсію за вислугу років мають:

а) льотний склад, який безпосередньо виконує дослідні польоти на штатних робочих місцях літальних апаратів і парашутно-десантної техніки: льотчики (пілоти)-випробувачі, штурмани-випробувачі, бортінженери-випробувачі, бортмеханіки-випробувачі, бортелектрики-випробувачі, бортрадисти-випробувачі, бортоператори-випробувачі, парашутисти-випробувачі, провідні інженери з льотних випробувань або експериментальних робіт;

б) інженерно-технічний склад, який здійснює випробні (дослідні) польоти, а також польоти по задачі, прийманню літальних апаратів, їх систем, агрегатів, приладів та обладнання, парашутно-десантної техніки (при наявності діючого посвідчення про допуск до проведення льотних випробувань): інженери, техніки, механіки, оператори та експериментатори всіх найменувань;

в) працівники, які інспектують льотний склад у випробних польотах, а також особи, які здійснюють керівництво льотно-випробними службами і беруть участь в дослідних польотах як члени екіпажу літального апарата (при наявності діючого посвідчення про допуск до проведення льотних випробувань).

При обчисленні строків вислуги років для призначення пенсій працівникам льотно-випробного складу рахується:

один рік на посадах льотного складу, який безпосередньо виконує дослідні польоти на штатних робочих місцях літальних апаратів і парашутно-десантної техніки, зазначених у підпункті “а” п. 3 Порядку, – за два роки за умови здійснення протягом даного року льотних випробувань;

один рік на посадах інженерно-технічного складу, який здійснює випробні (дослідні) польоти, а також польоти по задачі, прийманню літальних апаратів, їх систем, агрегатів, приладів та

обладнання, парашутно-десантної техніки, зазначених у підпункті “б” п. 3 Порядку, при нальоті за рік 120 і більше годин – за два роки, від 50 до 120 годин – за півтора року, менше 50 годин – за один рік. У такому ж порядку обчислюється вислуга років при виконанні не менше 50 % зазначеного нальоту на повітряних суднах маневрової авіації та вертольотах;

один рік на посадах працівників, які інспектують льотний склад у випробних польотах, а також інших посадах, зазначених у підпункті “в” п. 3 Порядку, – за два роки за умови виконання встановленої норми нальоту годин.

Якщо працівник льотно-випробного складу протягом року не брав участі в льотних випробуваннях, але мав інший нальот (транспортний, в порядку льотної підготовки тощо) строки вислуги років обчислюються у порядку, встановленому для призначення пенсій льотному складу цивільної авіації.

При відсутності у працівника льотно-випробного складу протягом року нальоту годин даний рік у вислугу років не зараховується. Якщо відсутність нальоту годин викликана трудовим каліцтвом, одержаним при виконанні випробних польотів, вислуга років обчислюється за фактичною тривалістю роботи на посадах льотно-випробного складу.

До вислуги років працівникам льотно-випробного складу зараховується:

час служби на посадах льотного складу Збройних Сил колишнього Союзу РСР і України та робота на посадах льотного складу цивільної авіації – в порядку, встановленому для призначення пенсій відповідно військовослужбовцям і льотному складу цивільної авіації;

час роботи на посадах льотного складу в цивільній авіації інших країн – в порядку, встановленому для призначення пенсій льотному складу цивільної авіації, за умови сплати страхових внесків до Пенсійного фонду України (за період роботи починаючи з 1992 р.);

час навчання у вищих і середніх навчальних закладах авіації, якщо цьому передувала робота на посадах льотного складу (льотчикам-випробувачам, штурманам-випробувачам незалежно від цієї умови), – за фактичною тривалістю навчан-

ня, в інших випадках – за фактичною кількістю годин нальоту; час навчання у школі льотчиків-випробувачів (центрі підготовки льотного складу) – у подвійному розмірі за умови участі їх у випробних польотах;

час оплачуваної відпустки по догляду за дитиною, що надається жінкам, – за тривалістю, встановленою законодавством.

Коло **працівників інженерно-технічного складу авіації**, які мають право на пенсію за вислугу років, окреслено Переліком посад і робіт інженерно-технічного складу авіації, що дають право на пенсію за вислугу років.

Відповідно до зазначеного Переліку до них належать:

авіаційні техніки (механіки, мотористи) всіх найменувань;

майстри всіх найменувань;

інженери всіх найменувань;

начальники цехів, змін, дільниць, служб, груп по технічному обслуговуванню повітряних суден та інших літальних апаратів.

Право на пенсію за вислугу років мають зазначені в цьому Переліку працівники, які безпосередньо зайняті повний робочий день на роботах по оперативному і періодичному (гарантійному) аеродромному технічному обслуговуванню повітряних суден (крім працівників, зайнятих на зазначених роботах поза аеродромними умовами в спеціально обладнаних приміщеннях) на підприємствах, в об'єднаннях, льотно-випробних (контрольно-випробних) підрозділах військових частин і підприємств системи Міністерства оборони, МВС і КДБ колишнього Союзу РСР, Міністерства Оборони, МВС і СІБ України (вільнонайманий склад), науково-дослідних та авіаційно-спортивних організаціях, а також у льотних і навчально-льотних загонах навчальних закладів авіації.

Зайнятість зазначених працівників на роботах, які дають право на пенсію за вислугу років, підтверджується довідками, виданими відповідними підприємствами, об'єднаннями й організаціями.

Обчислення вислуги років для **працівників, які здійснюють управління повітряним рухом**, визначено Порядком

обчислення строків вислуги років для призначення пенсій працівникам, які управляють повітряним рухом і мають відповідне посвідчення.

До числа посад працівників, які здійснюють управління повітряним рухом, робота на яких зараховується до стажу роботи по безпосередньому управлінню польотами повітряних суден при призначенні пенсій за вислугу років, належать:

диспетчери, старші диспетчери, диспетчери-інструктори цивільних секторів районних (районних диспетчерських) центрів, допоміжних районних центрів Єдиної системи управління повітряним рухом;

диспетчери, старші диспетчери районних диспетчерських пунктів, аеродромних (аеровузлових) диспетчерських центрів;

диспетчери, старші диспетчери, диспетчери-інструктори головних диспетчерських пунктів підходу, головних командно-диспетчерських пунктів, допоміжних і диспетчерських пунктів підходу;

диспетчери, старші диспетчери, диспетчери-інструктори пунктів системи посадки, посадочно-диспетчерських пунктів, диспетчерських пунктів кола та кола місцевих повітряних ліній;

диспетчери, старші диспетчери, диспетчери-інструктори місцевих диспетчерських пунктів, допоміжних місцевих диспетчерських пунктів, командно-диспетчерських пунктів (КДП) та КДП місцевих повітряних ліній;

диспетчери, старші диспетчери, диспетчери-інструктори стартових диспетчерських пунктів, допоміжних стартових диспетчерських пунктів, стартових диспетчерських пунктів місцевих повітряних ліній, диспетчерських пунктів руління, керівники польотів;

начальники та заступники, диспетчери (старші диспетчери) центрів Єдиної системи управління повітряним рухом, начальники, заступники начальників аеродромних, аеровузлових, аеродромно-диспетчерських, районних, районних диспетчерських центрів і диспетчерських пунктів управління повітряним рухом, які здійснюють систематичну роботу в складі змін служби руху по безпосередньому управлінню польотами повіт-

ряних суден;

диспетчери-інспектори, старші диспетчери-інспектори відділів (служб) руху, інспекції управлінь, об'єднань цивільної авіації, які здійснюють контроль, інспекторські перевірки органів управління польотами і систематичну роботу в складі змін служби руху по безпосередньому управлінню польотами повітряних суден;

заступники начальників аеропортів по руху, начальники служб руху, старші диспетчери по приписних аеропортах, начальники, заступники начальників відділів (служб) руху, інспекцій управлінь (республіканських виробничих об'єднань), авіапідприємств, об'єднань і навчальних закладів цивільної авіації, які здійснюють організацію роботи органів управління повітряним рухом, безпосередній контроль за їх діяльністю і систематичну роботу в складі змін служби руху;

начальники, заступники начальників управління рухом літаків цивільної авіації, начальники відділів, заступники начальників відділів, старші експерти, експерти, провідні інспектори, старші інспектори, інспектори управління рухом літаків, заступники начальників управлінь цивільної авіації по управлінню повітряним рухом і радіотехнічному забезпеченню, які здійснюють контроль, інспекторські перевірки стану роботи служби руху в цивільній авіації і систематичну роботу в складі змін служби руху.

До числа працівників управління повітряним рухом цивільної авіації, робота на яких зараховується до загального стажу роботи в службі управління повітряним рухом при призначенні пенсій за вислугу років, належать:

диспетчери, штурмани, старші диспетчери, старші штурмани, диспетчери-інструктори, диспетчери-оператори, оператори, перекладачі, чергові із знанням англійської мови цивільних секторів центрів, допоміжних центрів Єдиної системи управління повітряним рухом;

диспетчери, старші диспетчери, диспетчери-оператори, радіометристи, оператори, перекладачі, чергові (які володіють англійською мовою) районних диспетчерських пунктів, допоміжних радіолокаційних диспетчерських пунктів;

диспетчери, старші диспетчери, диспетчери-інструктори, диспетчери-оператори, оператори, перекладачі, чергові (які володіють англійською мовою) головних диспетчерських пунктів підходу, головних командно-диспетчерських пунктів, диспетчерських пунктів підходу, допоміжних диспетчерських пунктів підходу;

диспетчери, старші диспетчери, диспетчери-інструктори, диспетчери-оператори, перекладачі, чергові (які володіють англійською мовою) диспетчерських пунктів системи посадки, посадочно-диспетчерських пунктів, диспетчерських пунктів кола, диспетчерських пунктів кола місцевих повітряних ліній;

диспетчери, диспетчери-оператори, старші диспетчери, оператори, диспетчери-інструктори місцевих диспетчерських пунктів, допоміжних місцевих диспетчерських пунктів;

диспетчери, старші диспетчери, диспетчери-оператори, диспетчери-інструктори, оператори командно-диспетчерських пунктів;

диспетчери, старші диспетчери, диспетчери-інструктори, диспетчери-оператори, оператори командно-диспетчерських пунктів місцевих повітряних ліній;

диспетчери, старші диспетчери, диспетчери-інструктори, диспетчери-оператори, оператори стартових диспетчерських пунктів, допоміжних стартових диспетчерських пунктів, стартових диспетчерських пунктів місцевих повітряних ліній;

диспетчери, старші диспетчери, диспетчери-оператори, оператори диспетчерських пунктів руління;

диспетчери, старші диспетчери, диспетчери-інструктори, диспетчери-оператори, оператори техніки аеродромних диспетчерських пунктів, аеродромних диспетчерських пунктів місцевих повітряних ліній;

старші диспетчери, старші штурмани, чергові штурмани, чергові по польотах;

диспетчери, старші диспетчери по приписних аеродромах;

диспетчери, старші диспетчери, диспетчери-інструктори диспетчерських пунктів управління повітряним рухом навчальних закладів цивільної авіації, тренажерних центрів, навчально-тренувальних центрів;

керівники польотів, керівники польотів аеродромів, керівники польотів аеродромних (аеровузлових) диспетчерських центрів, керівники польотів районних диспетчерських центрів, керівники польотів районів, начальники змін центрів Єдиної системи управління повітряним рухом;

начальники, заступники начальників диспетчерських пунктів.

До вислуги років працівникам, які управляють повітряним рухом, зараховується робота на посадах, передбачених Переліками № 1 і № 2, що містяться у Порядку обчислення строків вислуги років для призначення пенсій працівникам, які управляють повітряним рухом і мають відповідне посвідчення, на посадах льотного (льотно-випробного) складу (з урахуванням встановленої норми нальоту годин), а також служба в Збройних Силах колишнього Союзу РСР і України на льотних посадах.

До стажу роботи щодо безпосереднього управління польотами повітряних суден зараховується тільки робота на посадах, передбачених Переліком № 1.

При цьому пенсії за вислугу років особам, які здійснюють управління повітряним рухом, призначаються на підставі довідок, що видаються підприємствами, установами й організаціями цивільної авіації, які підтверджують, що даний працівник безпосередньо управляв польотами повітряних суден і мав відповідне посвідчення.

Порядок обчислення пенсій та їх розмір визначається відповідно до ст. 27 та з урахуванням ст. 28 Закону України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування”.

Порядок призначення пенсій за вислугу років працівникам окремих галузей народного господарства. Категорії працівників інших галузей народного господарства, які мають право на пенсію за вислугу років, визначені ст. 55 Закону України “Про пенсійне забезпечення”.

Право на пенсію за вислугу років **робітники локомотивних бригад і окремі категорії працівників, які безпосередньо здійснюють організацію перевезень і забезпечують безпеку руху на залізничному транспорті та метрополітенах,** мають:

чоловіки – після досягнення 55 років і при загальному стажі роботи не менше 25 років, з них не менше 12 років 6 місяців на зазначеній роботі;

жінки – після досягнення 50 років і при загальному стажі роботи не менше 20 років, з них не менше 10 років на зазначеній роботі.

Список відповідних категорій працівників затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 12.10.1992 р. № 583 “Про затвердження нормативних актів з питань пенсійного забезпечення”. До їх числа належать:

бригадири магістральних залізниць, зайняті на поточному утриманні, ремонті колій та штучних споруд на дільницях з інтенсивним рухом поїздів;

електромонтери і електромеханіки контактної мережі магістральних залізниць;

кондуктори вантажних поїздів;

кочегари паровозів і парових кранів на залізничному ходу;

майстри (шляхові, мостові, тунельні) магістральних залізниць, зайняті на поточному утриманні, ремонті колій і штучних споруд на дільницях з інтенсивним рухом поїздів;

машиністи автомотрис і мотовозів;

машиністи і помічники машиністів паровозів і парових кранів на залізничному ходу;

машиністи і помічники машиністів тепловозів;

машиністи і помічники машиністів електровозів;

машиністи і помічники машиністів дизель-поїздів;

машиністи і помічники машиністів електропоїздів (секцій);

машиністи-інструктори локомотивних бригад;

механіки рефрижераторних поїздів (секцій). При цьому зазначеним категоріям працівників до стажу для призначення пенсій за вислугу років включаються періоди їх роботи в 1978-1990 рр. начальниками рефрижераторних поїздів (секцій) при обслуговуванні рефрижераторних поїздів (секцій) меншою чисельністю робітників, ніж це було встановлено галузевими технічно обґрунтованими нормами обслуговування рефрижераторних поїздів (секцій), при наявності документів, що підтверджу-

ють доплату за сумісництво посад;

монтери колії магістральних залізниць, зайняті на поточному утриманні, ремонті колій і штучних споруд на дільницях з інтенсивним рухом поїздів;

оглядачі вагонів магістральних залізниць, зайняті на пунктах технічного (технічного і комерційного) обслуговування вагонів станцій позакласних, 1 та 2 класу;

оглядачі-ремонтники вагонів магістральних залізниць, зайняті на пунктах технічного (технічного і комерційного) обслуговування вагонів станцій позакласних, 1 та 2 класу;

поїзні диспетчери і старші поїзні диспетчери;

регулювальники швидкості руху вагонів;

ремонтники штучних споруд магістральних залізниць на дільницях з інтенсивним рухом поїздів;

складачі поїздів;

слюсарі по ремонту рухомого складу магістральних залізниць, зайняті на пунктах технічного (технічного і комерційного) обслуговування вагонів станцій позакласних, 1 та 2 класу;

чергові по станціях позакласних і 1 класу, зайняті прийманням відправленням і пропусканням поїздів на дільницях магістральних залізниць з особливо інтенсивним рухом;

чергові та оператори сортувальних гірок на станціях позакласних і 1 класу.

Право на пенсію за вислугу років мають *водії вантажних автомобілів, безпосередньо зайняті в технологічному процесі на шахтах, у рудниках, розрізах і рудних кар'єрах на вивезенні вугілля, сланцю, руди, породи:*

чоловіки – після досягнення 55 років і при загальному стажі роботи не менше 25 років, з них не менше 12 років 6 місяців на зазначеній роботі;

жінки – після досягнення 50 років і при загальному стажі роботи не менше 20 років, з них не менше 10 років на зазначеній роботі.

У тих випадках, коли в трудовій книжці відсутні відомості, що визначають право на пенсію за вислугу років, для підтвердження спеціального трудового стажу приймаються уточнюючі довідки підприємств, установ, організацій або їх право-

наступників за формою, встановленою в Додатку № 5 до Порядку підтвердження наявного трудового стажу для призначення пенсій за відсутності трудової книжки або відповідних записів у ній, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.08.1993 р. № 637.

У довідці має бути вказано: періоди роботи, що зараховуються до спеціального стажу; професія або посада; характер виконуваної роботи; первинні документи за час виконання роботи, на підставі яких видана зазначена довідка.

Працівники експедицій, партій, загонів, дільниць і бригад, безпосередньо зайняті на польових геологорозвідувальних, пошукових, топографо-геодезичних, геофізичних, гідрографічних, гідрологічних, лісовпорядних і розвідувальних роботах, мають право на пенсію за вислугу років за наступних умов:

чоловіки – після досягнення 55 років і при загальному стажі роботи не менше 25 років, з них не менше 12 років 6 місяців на зазначеній роботі;

жінки – після досягнення 50 років і при загальному стажі роботи не менше 20 років, з них не менше 10 років на зазначеній роботі.

При цьому період роботи безпосередньо в польових умовах протягом півроку або більше півроку зараховується за рік роботи, менше півроку – за фактичною тривалістю, а на сезонних роботах – відповідно до ст. 61 цього Закону.

Листом Міністерства соціального захисту населення України та Державного комітету по геології і використанню надр від 15.04.1994 р. № 01-3/310-02-2; від 14.04.1994 р. № 10-1/42 затверджено Перелік видів робіт, які виконуються безпосередньо в польових умовах працівниками експедицій, партій, загонів, дільниць і бригад при проведенні польових геологорозвідувальних, пошукових, топографо-геодезичних, геофізичних, гідрографічних, гідрологічних, лісовпорядних і розвідувальних робіт. Сюди входять:

1. Підготовчий етап до проведення геологорозвідувальних робіт;
2. Геологозйомчі роботи;

3. Гідрогеологічні, геоекологічні та інженерно-геологічні роботи;
4. Гірничо-прохідницькі роботи;
5. Буріння свердловин, кріплення їх стовбура та приготування бурово-го розчину;
6. Випробування корисних копалин;
7. Лабораторні дослідження корисних копалин і гірських порід в польових умовах;
8. Маркшейдерські роботи;
9. Камеральне опрацювання робіт в польових умовах;
10. Вишкомонтажні роботи та роботи по обладнанню гирла свердловин;
11. Будівництво ліній електропередач та тимчасових споруд на місці проведення польових геологорозвідувальних робіт;
12. Робота на технологічному транспорті, а також обслуговування і ремонт устаткування, обладнання, яке використовується на місці польових робіт;
13. Виконання робіт по рекультивациі земель після закінчення комплексу геологорозвідувальних робіт;
14. Ліквідація геологорозвідувальних робіт в польових умовах.

Критерієм зайнятості працівників у польових умовах є факт одержання ними польового забезпечення або надбавки, яка виплачувалася з 1980 р. працівникам при щоденному їх виїзді на об'єкти польових робіт, віддалені на значній відстані від місця базування.

Враховуючи, що виплата польового забезпечення до 1980 р. проводилася не всім категоріям працівників при їх роботі в польових умовах, то для працівників стаціонарних організацій, які виконували геологорозвідувальні, пошукові, топографо-геодезичні, геофізичні, гідрографічні, гідрологічні, лісовпорядні і розвідувальні роботи безпосередньо в польових умовах, але щоденно повертались на базу стаціонарної організації, а також працівників із числа місцевих жителів, які також працювали безпосередньо в польових умовах, але щоденно повертались на базу стаціонарної організації, а також працівників на

зазначених роботах і не одержували польового забезпечення, для підтвердження стажу роботи в польових умовах необхідна довідка з посиланням на підтверджуючі документи. Ця довідка видається підприємством (організацією) за рішенням спеціальної комісії, утвореної наказом підприємства (організації). Щодо створення комісії було видано наказ Державним комітетом України по геології і використанню надр від 31.03.1994 р. № 39.

Право на пенсію за вислугу років мають **робітники, майстри (у тому числі старші майстри), безпосередньо зайняті на лісозаготівлях і лісоствлі, включаючи зайнятих на обслуговуванні механізмів і обладнання**, – за списком професій, посад і виробництв, що затверджується у порядку, який визначається Кабінетом Міністрів України:

чоловіки – після досягнення 55 років і при загальному стажі роботи не менше 25 років, з них не менше 12 років 6 місяців на зазначеній роботі;

жінки – після досягнення 50 років і при загальному стажі роботи не менше 20 років, з них не менше 10 років на зазначеній роботі

Список професій і посад працівників підприємств лісової промисловості та лісового господарства, постійно діючих лісопунктів, лісництв, лісозаготівельних дільниць, зайнятих на заготівлі лісу, лісогосподарських роботах, підсочці лісу та лісоствлі, робота на яких дає право на пенсію за вислугу років, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 12.10.1992 р. № 583. До числа зазначених працівників належать такі категорії робітників і спеціалістів: здимщики-збирачі, звальщики лісу, водії автомобілів по вивезенню лісу, лебідчики на трелюванні лісу, лісоруби, машиністи-кранівники, зайняті на лісосіках, лісонавантажувальних пунктах, верхніх і проміжних складах, машиністи з'єднувальних (сортувальних) машин, машиністи трелювальних машин, навальники-звальщики лісоматеріалів, зайняті на лісосіках, лісонавантажувальних пунктах, верхніх і проміжних складах, обрубувачі сучків, розкрязувальники, слюсарі по ремонту лісозаготівельного обладнання, зайняті на лісосіках, лісонавантажувальних пунктах, верхніх і проміжних складах, сортувальники деревини на воді, з'єднувачі

плотів, трактористи на підготовці лісосік, трелюванні та вивезенні лісу, трелювальники, формувальники плотів, чокувальники, штабелювальники деревини, зайняті на лісосіках, лісонавантажувальних пунктах, верхніх і проміжних складах, майстри, старші майстри, зайняті на лісосіках, лісонавантажувальних пунктах, верхніх і проміжних складах.

Наступною категорією працівників, які мають право на пенсію за вислугу років, є **механізатори (докери-механізатори) комплексних бригад на вантажно-розвантажувальних роботах у портах:**

чоловіки – після досягнення 55 років і при загальному стажі роботи не менше 25 років, з них не менше 20 років на зазначеній роботі;

жінки – після досягнення 50 років і при загальному стажі роботи не менше 20 років, з них не менше 15 років на зазначеній роботі;

Раніше зазначені робітники називалися портовими робітниками і вантажниками, а тому період роботи в зазначених професіях зараховується до стажу роботи, що дає право на пенсію за вислугу років за умови, що вони виконували роботи, які згодом стали виконувати докери-механізатори.

Правом на пенсію за вислугу років користується **плавсклад морського, річкового флоту і флоту рибної промисловості (крім суден портових, що постійно працюють на акваторії порту, службово-допоміжних, роз'їзних, приміського і внутріміського сполучення):**

чоловіки – після досягнення 55 років і при загальному стажі роботи не менше 25 років, з них не менше 12 років 6 місяців на зазначеній роботі;

жінки – після досягнення 50 років і при загальному стажі роботи не менше 20 років, з них не менше 10 років на зазначеній роботі.

При цьому до плавскладу відносяться працівники, оплата праці яких проводиться за ставками та посадовими окладами, затвердженими для членів екіпажів морського і річкового флоту. Час знаходження в резерві не зараховується до спеціального стажу роботи для працівників плавскладу морського, річкового

флоту і флоту рибної промисловості для призначення пенсії за вислугу років.

Працівники окремих видів суден, професій і посад плавскладу суден морського, річкового флоту і флоту рибної промисловості – за списком, що затверджується у порядку, який визначається Кабінетом Міністрів України, незалежно від віку:

чоловіки – при стажі роботи на цих суднах, за цими професіями і посадами не менше 25 років;

жінки – при стажі роботи на цих суднах, за цими професіями і посадами не менше 20 років.

Список професій і посад плавскладу окремих видів суден морського, річкового флоту і флоту рибної промисловості, які мають право на пенсію за вислугу років незалежно від віку, затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 12.10.1992 р. № 583. До числа таких працівників належать: боцмани, гідроакустики, головні фізики, інженери і техніки всіх спеціальностей, майстри, дезактиватори суден з атомними енергетичними установками, суден атомного технологічного обслуговування і підводних апаратів (лабораторій, капітани-директори, капітани старшини) та їх помічники, штурмани, кочегари суден, майстри всіх найменувань по добуванню та обробці риби, механіки та їх помічники, начальники радіостанцій, начальники служб радіаційної безпеки та контрольно-вимірювальних приладів і автоматики суден з атомними енергетичними установками, начальники плавучих зачисних станцій та їх помічники, помпові машиністи (донкермани, радіооператори всіх класів, радіотехніки та радіотелеграфісти, рульові й матроси всіх класів і найменувань, шкіпери та їх помічники, підшкіпери, електрики суднові всіх класів і найменувань, електромеханіки всіх класів і найменувань, електрорадіонавігатори.

Крім того, зазначеною постановою затверджено перелік суден морського, річкового флоту і флоту рибної промисловості, робота на яких дає право на пенсію за вислугу років незалежно від віку. До них належать: хімовози, газовози, нафтоналивні, агломератовози, нафтоперекачувальні і плавучі зачисні станції, судна з атомними енергетичними установками, судна атомного технологічного обслуговування; судна, що постійно

працюють в Арктиці, виробничі судна флоту рибної промисловості, зайняті добуванням, обробкою риби і морепродуктів, а також прийманням готової продукції на промислі, підводні апарати (лабораторії).

Працівники освіти, охорони здоров'я та соціального забезпечення мають право на пенсію за вислугу років при наявності спеціального стажу роботи від 25 до 30 років за переліком, що затверджується у порядку, який визначається Кабінетом Міністрів України, незалежно від віку.

Перелік закладів і установ освіти, охорони здоров'я та соціального захисту і посад, робота на яких дає право на пенсію за вислугу років, затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 04.11.1993 р. № 909. У Переліку містяться три розділи: “Освіта”, “Охорона здоров'я” та “Соціальний захист”, кожен з яких включає заклади і установи та посади, робота на яких дає право на пенсію за вислугу років. У кожному розділі передбачено співвідношення посад працівників з певними закладами, де вони працюють.

Розглянемо зміст розділу “Освіта”.

Так, у загальноосвітніх навчальних закладах, військових загальноосвітніх навчальних закладів, музичних і художніх школах правом на пенсію користуються учителі, логопеди, вчителі-логопеди, вчителі-дефектологи, викладачі, сурдопедагоги, тифлопедагоги, вихователі, завідувачі та інструктори слухових кабінетів, директори, завідувачі, їх заступники з навчально-виховної (навчальної, виховної), навчально-виробничої частини або роботи з виробничого навчання, завідувачі навчальної і навчально-виховної частини, соціальні педагоги (організатори позакласної та позашкільної роботи з дітьми), практичні психологи, педагоги-організатори, майстри виробничого навчання, керівники гуртків, секцій, студій та інших форм гурткової роботи.

Серед працівників міжшкільних навчально-виробничих комбінатів право на пенсію мають директори, заступники директорів з навчально-виховної (навчальної, виховної, навчально-виробничої) роботи, вчителі, майстри виробничого навчання, практичні психологи, керівники гуртків, секцій, студій та інших форм гурткової роботи.

У дитячих будинках, дитячих виховних та виховно-трудовах колоніях, дитячих приймальних пунктах і приймальниках-розподільниках для неповнолітніх, логопедичних пунктах і стаціонарах, школах-клініках правом на пенсію можуть скористатися директори, завідувачі, їх заступники з навчально-виховної частини або роботи, вчителі, вихователі, сурдопедагоги, тифлопедагоги, вчителі-дефектологи, вчителі-логопеди, майстри виробничого навчання, практичні психологи, соціальні педагоги, керівники гуртків, секцій, студій та інших форм гурткової роботи.

У таких закладах освіти, як вищі навчальні заклади I-II рівнів акредитації, професійно-технічні навчальні заклади право на пенсію за вислугу років можуть мати директори, завідувачі, їх заступники з навчально-виховної (навчальної, виховної, навчально-виробничої) роботи, старші майстри виробничого навчання, майстри виробничого навчання, викладачі, практичні психологи, соціальні педагоги, керівники гуртків, секцій, студій та інших форм гурткової роботи.

Для дошкільних навчальних закладів всіх типів передбачена можливість призначення пенсій за вислугу років для директорів, завідувачів, їх заступників з навчально-виховної, навчальної, виховної, завідувачів відділів (лабораторій, кабінетів), художніх керівників, керівників гуртків, секцій, студій та інших форм гурткової роботи.

Для працівників бібліотек право на пенсію виникає у завідувачів та бібліотекарів.

Серед освітян, які працюють у дитячих клініках, поліклініках, лікарнях, санаторіях, диспансерах, будинках дитини, дитячих відділеннях у лікарнях, санаторіях, диспансерах і установах для виконання покарань, право на пенсію за вислугу років можуть набути учителі, вихователі, логопеди, сурдопедагоги, тифлопедагоги.

Розділ “Охорона здоров’я” визначає наступні правила.

У таких закладах охорони здоров’я, як лікарняні заклади, лікувально-профілактичні заклади особливого типу, лікувально-трудова профілакторії, амбулаторно-поліклінічні заклади, заклади швидкої та невідкладної медичної допомоги, переливання крові, охорони материнства і дитинства, санаторно-

курортні, санаторно-епідеміологічні, діагностичні центри право на пенсію мають лікарі та середній медичний персонал (незалежно від найменування посад).

Для аптек, аптечних кіосків, аптечних магазинів, контрольно-аналітичних лабораторій передбачено можливість призначення пенсій за вислугу років провізорам, фармацевтам (незалежно від найменування посад), лаборантам.

У медико-соціальних експертних комісіях, бюро судово-медичної експертизи право на пенсію можуть отримати лікарі та середній медичний персонал (незалежно від найменування посад).

Розділ “Соціальний захист” визначає такі правила.

Серед працівників інтернатних закладів для інвалідів, дітей-інвалідів і людей похилого віку право на пенсію за вислугу років мають особи, працюючі на посадах медичних працівників (незалежно від найменування посад), педагогів, вчителів, логопедів, інструкторів ЛФК та з праці.

Для медичних відділів протезних підприємств передбачено призначення пенсій за вислугу років медичним працівникам (незалежно від найменування посад).

Пенсії за вислугу років працівникам освіти, охорони здоров'я і соціального захисту призначаються при наявності спеціального стажу роботи не менше 25 років. Слід враховувати, що робота за сумісництвом на відповідних посадах не дає права на пенсію за вислугу років.

Вчителі й інші працівники освіти заочних навчальних закладів, зазначених у цьому переліку, відносяться до числа осіб, що мають право на одержання пенсії за вислугу років.

Лікарі та середній медичний персонал (незалежно від найменування посад), які працюють у навчальних закладах і установах, перелічених у розділі “1. Освіта”, відносяться до числа осіб, які мають право на пенсію за вислугу років.

Робота за спеціальністю в закладах, установах і на посадах, передбачених Переліком, дає право на пенсію незалежно від форми власності або відомчої належності закладів і установ.

Робота за спеціальністю в закладах, установах і на посадах до 01.01.1992 р., яка давала право на пенсію за вислугу років відповідно до раніше діючого законодавства, у тому числі

на посаді старшої піонервожатої, зараховується до стажу для призначення пенсії за вислугу років.

При призначенні пенсії за вислугу років зазначеним у Переліку особам допускається підсумовування стажу за періоди їх роботи у закладах і установах освіти, охорони здоров'я та соціального захисту.

Під час визначення права на пенсію працівникам охорони здоров'я слід враховувати, що відповідно до ст. 16 Закону України "Основи законодавства України про охорону здоров'я" заклади охорони здоров'я підлягають акредитації у випадках та порядку, визначених Кабінетом Міністрів України.

Відповідно до п. 1 Порядку акредитації закладу охорони здоров'я, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 15.07.1997 р. № 765, акредитація закладу охорони здоров'я – це офіційне визнання наявності у закладі охорони здоров'я умов для якісного своєчасного певного рівня медичного обслуговування населення, дотримання ним стандартів у сфері охорони здоров'я, відповідності медичних (фармацевтичних) працівників єдиним кваліфікаційним вимогам. Акредитації підлягають всі заклади охорони здоров'я (далі – заклади) незалежно від форми власності. За відсутності акредитації лікувальна організація не буде вважатися закладом охорони здоров'я. Відповідно, робота в такій установі не дає права на пенсію за вислугу років, тому пенсіонер, який отримує пенсію за вислугу років, не втрачає права на таку пенсію, працюючи в такій установі.

Перелік закладів охорони здоров'я затверджено наказом Міністерства охорони здоров'я України від 28.10.2002 р. № 385 "Про затвердження переліків закладів охорони здоров'я, лікарських, провізорських посад та посад молодших спеціалістів з фармацевтичною освітою у закладах охорони здоров'я".

Наказом Міністерства юстиції України від 21.03.2013 р. № 499/5 затверджено Перелік закладів охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби України.

Наказом Міністра оборони України від 20.05.2004 р. № 162 затверджено Перелік закладів охорони здоров'я Збройних Сил України.

Одне з поширених запитань, які виникають при визна-

ченні права на пенсію за вислугу років працівникам охорони здоров'я, чи зараховується до стажу в подвійному розмірі робота в палатах реанімації та інтенсивної терапії при кардіологічному (чи іншому) відділенні міської лікарні?

Статтею 60 Закону України “Про пенсійне забезпечення” передбачено зарахування в подвійному розмірі стажу роботи в реанімаційних відділеннях, відділеннях анестезіології та інтенсивної терапії лікувальних закладів охорони здоров'я.

Міністерство праці та соціальної політики України листом від 17.01.2006 р. № 217/0/14-06/039-6 “Щодо застосування пільг з обчислення стажу” надало роз'яснення щодо порядку обчислення стажу роботи у лікувальних закладах. Відповідно до Закону України “Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування” пенсії за вислугу років призначаються за нормами цього Закону в разі досягнення пенсійного віку та наявності трудового стажу, передбаченого Законом України “Про пенсійне забезпечення”. Відповідно до ст. 55 Закону України “Про пенсійне забезпечення” право на пенсію за вислугу років мають працівники охорони здоров'я при наявності спеціального стажу роботи 25 років за переліком, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 04.11.1993 р. № 909, незалежно від віку. Відповідно до ст. 60 Закону України “Про пенсійне забезпечення” робота в лепрозорних і протичумних закладах охорони здоров'я, у закладах (відділеннях) лікування осіб, заражених вірусом імунодефіциту людини або хворих на СНІД, в інших інфекційних закладах (відділеннях) охорони здоров'я, у патолого-анатомічних і реанімаційних відділеннях закладів охорони здоров'я, а також у психіатричних закладах охорони здоров'я зараховується до стажу роботи у подвійному розмірі. Враховуючи вищезазначене, при визначенні права на призначення пенсії за вислугу років відповідно до ст. 55 Закону України “Про пенсійне забезпечення” зазначений порядок зарахування періодів роботи в подвійному розмірі застосовується як до 01.01.2004 р., так і після цієї дати. До страхового стажу для обчислення розміру пенсії періоди роботи після 01.01.2004 р. зараховуються на загальних підставах, тобто в одинарному розмірі.

Міністерство охорони здоров'я листом від 24.05.1999 р.

№ 10.01.09/556 повідомило, що стаж роботи медичних працівників у приватних медичних фірмах, товариствах з обмеженою відповідальністю по наданню медичних послуг за ліцензією МОЗ не зарахується до спеціального стажу, оскільки вищезазначені заклади не увійшли до Переліку, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 909, та Переліку закладів охорони здоров'я, переліку лікарських посад та переліку посад фармацевтичних працівників, затвердженого наказом МОЗ від 22.05.1995 р. № 114, в якому передбачені заклади і установи лише державної форми власності.

Спортсмени – заслужені майстри спорту, майстри спорту міжнародного класу – члени збірних команд мають право на пенсію за вислугу років при загальному стажі роботи не менше 20 років – у порядку, який визначається Кабінетом Міністрів України, незалежно від віку.

Порядок призначення і виплати пенсій за вислугу років заслуженим майстрам спорту, майстрам спорту міжнародного класу – членам збірних команд України, затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 12.10.1992 р. № 583.

Пенсії за вислугу років призначаються спортсменам, які мають особливі заслуги перед фізкультурним рухом, – заслуженим майстрам спорту, майстрам спорту міжнародного класу при стажі роботи не менше 20 років і перебуванні в складі збірних команд України не менше шести років незалежно від віку.

Призначення і виплата зазначених пенсій здійснюється у порядку, визначеному Законом України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування”, з урахуванням ст. 7, 21, 51, 52 і 77 Закону України “Про пенсійне забезпечення”.

До стажу роботи зараховується перебування вказаних осіб у складі збірних команд України, а також інші види діяльності, передбачені Законом України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування”.

Стаж, який дає право на пенсію за вислугу років, обчислюється на підставі трудової книжки та інших документів, що підтверджують перебування в складі збірних команд України, а також у разі наявності звання заслуженого майстра спорту або майстра спорту міжнародного класу.

Пенсії за вислугу років призначаються в розмірах, установлених Законом України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування” для пенсій за віком. Пенсії за вислугу років обчислюються із заробітної плати відповідно до порядку, визначеного цим Законом.

Пенсії за вислугу років призначаються і виплачуються за умови вибуття вказаних осіб зі збірних команд України.

Артисти театральних-концертних та інших видовищних закладів, підприємств і колективів набувають право на пенсію за вислугу років при стажі творчої діяльності від 20 до 30 років за переліком, що затверджується у порядку, який визначається Кабінетом Міністрів України, незалежно від віку.

Перелік посад артистів театральних-концертних та інших видовищних закладів, підприємств і колективів, які мають право на пенсію за вислугу років незалежно від віку, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 12.10.1992 р. № 583.

Право на пенсію за вислугу років мають:

- артисти балету та балету на льоду; артисти – виконавці танцювальних номерів у професійних художніх колективах; артисти театрів міміки та жести; травесті (артисти, які виконують ролі хлопчиків, підлітків, дівчаток); артисти цирків і концертних організацій: гімнасти, мотвелодфігуристи, еквілібристи, балансери, акробати, наїзники, дресирувальники диких звірів, борці, клоуни (коверні), які виконують номери жанрів циркового мистецтва, що дають право на пенсію за вислугу років, силові жонглери, ліліпути – артисти всіх найменувань; артистки-вокалістки (солістки), солістки-бандуристки театрів опери і балету, музичних і музично-драматичних театрів, концертних організацій, телебачення і радіомовлення, оперних студій вищих навчальних закладів мистецтв, жокеї – при стажі творчої діяльності не менше 20 років;

- артисти-вокалісти (солісти) театрів опери і балету, музичних і музично-драматичних театрів, концертних організацій, телебачення і радіомовлення, оперних студій вищих навчальних закладів мистецтв (крім артисток-вокалісток (солісток), вказаних у пункті 1 Переліку; артисти – виконавці трюкових номерів (каскадери); артисти професійних хорових колективів, які виконують

сольні партії; артисти, які грають на духових інструментах у професійних художніх колективах; артисти-ляльководи в театрах ляльок і цирках; артисти театрів юного глядача (театрів для дітей та юнацтва); жонглери та артисти оригінального жанру в цирках і концертних організаціях – при стажі творчої діяльності на посадах, передбачених у цьому пункті, не менше 25 років:

- артисти хору театрів опери і балету та професійних художніх колективів при стажі творчої діяльності на цих посадах не менше 30 років (до цього стажу зараховується також робота, передбачена пунктами 1 і 2 Переліку).

Також право на пенсію за вислугу років мають творчі працівники (крім перелічених у пунктах 1-3 Переліку) театрів опери і балету, музичних театрів:

а) артисти драми, артисти оркестру, які грають на духових інструментах, – при стажі творчої роботи на сцені не менше 25 років. До цього стажу зараховується і робота, передбачена пунктами 1 і 2 Переліку;

б) артисти оркестру (крім тих, які грають на духових інструментах), артисти хору і мімічного ансамблю, концертмейстери-піаністи, артисти вокально-драматичної частини – при стажі творчої роботи на сцені не менше 30 років. До цього стажу зараховується також робота, передбачена пунктами 1-3 і підпунктом “а” пункту 4 Переліку.

Порядок обчислення пенсій за вислугу років окремим категоріям працівників деяких галузей економіки та їх розмір визначається відповідно до ст. 27 та з урахуванням ст. 28 Закону України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування”.

К о н т р о л ь н і п и т а н н я

1. Розкрити особливості пенсій за вислугу років.
2. У чому полягають особливості пенсійного забезпечення працівників цивільної авіації.
3. Підстави виникнення права на пенсію за вислугу років працівників окремих галузей економіки.
4. Порядок обчислення пенсій за вислугу років.

5.2. Особливості призначення пенсій за віком на пільгових умовах

Загальні положення щодо пільгового пенсійного забезпечення за віком. Пенсії за віком на пільгових умовах є особливим видом пенсійного забезпечення, що передбачає можливість призначення пенсії за віком до настання загальнозаставленого пенсійного віку залежно від наявності особливих юридичних фактів. Цими фактами є:

- спеціальний стаж підземної роботи;
- спеціальний стаж роботи в особливо важких та особливо шкідливих умовах праці;
- спеціальний стаж роботи у важких та шкідливих умовах праці;
- спеціальний стаж робіт, визначених законом, пов'язаних із впливом несприятливих виробничих факторів;
- особливий соціальний статус пенсіонера;
- наявність певних захворювань.

Ці пенсії передбачають зниження пенсійного віку, а також менші вимоги до тривалості страхового стажу.

Закон України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування” не встановлює можливості призначення пенсій за віком на пільгових умовах. Але як зазначено у п. 16 розділу XV “Прикінцеві положення” цього Закону, положення Закону України “Про пенсійне забезпечення” застосовуються в частині визначення права на пенсію за віком на пільгових умовах і за вислугу років.

Відповідно до ст. 13 Закону України “Про пенсійне забезпечення” право на пенсію за віком на пільгових умовах мають незалежно від місця останньої роботи такі категорії працюючих:

працівники, зайняті повний робочий день на підземних роботах, на роботах з особливо шкідливими і особливо важкими умовами праці, – за Списком № 1 виробництв, робіт, професій, посад і показників, затверджуваним Кабінетом Міністрів України, і за результатами атестації робо-

чих місць:

чоловіки – після досягнення 50 років і при стажі роботи не менше 20 років, з них не менше 10 років на зазначених роботах;

жінки – після досягнення 45 років і при стажі роботи не менше 15 років, з них не менше 7 років 6 місяців на зазначених роботах.

Працівникам, які мають не менше половини стажу роботи з особливо шкідливими і особливо важкими умовами праці, пенсії на пільгових умовах призначаються із зменшенням загального пенсійного віку на один рік за кожний повний рік такої роботи чоловікам і на один рік чотири місяці жінкам;

працівники, зайняті повний робочий день на інших роботах із шкідливими і важкими умовами праці, – за Списком № 2 виробництв, робіт, професій, посад і показників, затверджуваним Кабінетом Міністрів України, і за результатами атестації робочих місць:

чоловіки – після досягнення 55 років і при стажі роботи не менше 25 років, з них не менше 12 років 6 місяців на зазначених роботах;

жінки – після досягнення 50 років і при стажі роботи не менше 20 років, з них не менше 10 років на зазначених роботах.

Працівникам, які мають не менше половини стажу роботи з шкідливими і важкими умовами праці, пенсії на пільгових умовах призначаються із зменшенням віку, передбаченого ст. 12 цього Закону, на один рік за кожні два роки шість місяців такої роботи чоловікам і за кожні два роки такої роботи жінкам.

Згідно з п. 2 Прикінцевих положень Закону України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування” про пенсійне страхування пенсійне забезпечення застрахованих осіб, які працювали або працюють на підземних роботах, на роботах за Списками № 1 та № 2 виробництв, робіт, професій, посад і показників, затверджених Кабінетом Міністрів України, та за результатами атестації робочих місць, на посадах, що дають

право на призначення пенсії за віком на пільгових умовах або за вислугу років, які відповідно до законодавства, що було діяло раніше, мали право на пенсію на пільгових умовах або за вислугу років, здійснюється згідно з окремим законодавчим актом через професійні та корпоративні фонди.

До запровадження пенсійного забезпечення через професійні та корпоративні фонди таким особам пенсії призначаються за нормами цього Закону в разі досягнення пенсійного віку та наявності трудового стажу, передбаченого Законом України “Про пенсійне забезпечення”. Розміри таких пенсій визначаються відповідно до ст. 27 та з урахуванням норм ст. 28 Закону України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування”.

Особам, які працювали на роботах із шкідливими і важкими умовами праці та мали або матимуть право на пенсію відповідно до ст. 100 Закону України “Про пенсійне забезпечення”, пенсії призначаються за нормами Закону України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування”, виходячи з вимог віку та стажу, встановлених раніше діючим законодавством.

Відповідно до ст. 100 Закону України “Про пенсійне забезпечення” особам, які працювали до набрання чинності цим Законом на роботах із шкідливими і важкими умовами праці, передбачених раніше діючим законодавством, пенсії за віком призначаються за нормами раніше чинного законодавства, якщо ці особи мали на день введення в дію цього Закону повний стаж на зазначених роботах, що давав право на пенсію на пільгових умовах. Для визначення права на пенсію за цією статтею використовується Список № 1 производств, работ, профессий и должностей на подземных работах, на работах с вредными условиями труда и в горячих цехах, работа в которых дает право на государственную пенсию на льготных условиях и в льготных размерах, а також Список № 2 производств, цехов, профессий и должностей с тяжелыми условиями труда, работа в которых дает право на государственную пенсию на льготных условиях и в льготных размерах, затверджені постановою Ради Міністрів СРСР від 22.08.1956 р. № 1173.

При призначенні пільгової пенсії за Списком № 1 чи

№ 2 необхідно враховувати Порядок застосування Списків № 1 і № 2 виробництв, робіт, професій, посад і показників при обчисленні стажу роботи, що дає право на пенсію за віком на пільгових умовах, затверджений наказом Міністерства праці та соціальної політики України від 18.11.2005 р. № 383., а також: роз'яснення Мінсоцзахисту України та Мінпраці України “Про порядок застосування Списків № 1 і 2 виробництв, робіт, професій, посад і показників, що дають право на пенсію за віком на пільгових умовах” від 10.05.1994 р. № 01-3/406-02-2.

У зв'язку з внесенням змін і доповнень до Списків № 1 і 2, Мінпраці та Мінсоцзахистом було видано роз'яснення “Про порядок застосування Списків № 1 і № 2 виробництв, робіт, професій, посад і показників, що дають право на пенсію за віком на пільгових умовах” від 22.03.1995 р. № 06-996.

При визначенні права на пільгову пенсію за віком за Списками № 1 або № 2 слід враховувати, що до спеціального стажу включаються періоди часу, коли працівник:

- був зайнятий повний робочий день на відповідних роботах;
- стаж роботи підтверджений результатами атестації робочих місць за умовами праці.

Під повним робочим днем слід уважати виконання робіт в умовах, передбачених Списками, не менше 80 % робочого часу, установленого для працівників даного виробництва, професії чи посади, з урахуванням підготовчих, допоміжних, поточних ремонтних робіт, пов'язаних з виконанням своїх трудових обов'язків. При визначенні права на пенсію за віком на пільгових умовах застосовуються Списки, що чинні на період роботи особи. При цьому до пільгового стажу зараховується весь період роботи на відповідних посадах або за професіями незалежно від дати внесення цієї посади чи професії до Списків.

Порядок проведення атестації робочих місць за умовами праці затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 01.08.1992 р. № 442.

Атестація робочих місць за умовами праці (далі – атестація) проводиться на підприємствах і в організаціях не залежно від форм власності й господарювання, де технологічний

процес, використовуване обладнання, сировина та матеріали є потенційними джерелами шкідливих і небезпечних виробничих факторів, що можуть несприятливо впливати на стан здоров'я працюючих, а також на їх нащадків як тепер, так і в майбутньому.

Основна мета атестації полягає в регулюванні відносин між власником або уповноваженим ним органом і працівниками у галузі реалізації прав на здорові й безпечні умови праці, пільгове пенсійне забезпечення, пільги та компенсації за роботу у несприятливих умовах.

Атестація проводиться атестаційною комісією, склад і повноваження якої визначається наказом по підприємству, організації в строки, передбачені колективним договором, але не рідше одного разу на п'ять років. Відповідальність за своєчасне та якісне проведення атестації покладається на керівника підприємства, організації.

Позачергово атестація проводиться у разі докорінної зміни умов і характеру праці з ініціативи власника або уповноваженого ним органу, профспілкового комітету, трудового колективу або його виборного органу, органів Державної експертизи умов праці за участю установ санітарно-епідеміологічної служби МОЗ. До проведення атестації можуть залучатися проектні та науково-дослідні організації, технічні інспекції праці профспілок, інспекції Держгідротехнагляду.

Атестація робочих місць передбачає:

установлення факторів і причин виникнення несприятливих умов праці;

санітарно-гігієнічне дослідження факторів виробничого середовища, важкості й напруженості трудового процесу на робочому місці;

комплексну оцінку факторів виробничого середовища і характеру праці на відповідальність їх характеристик стандартам безпеки праці, будівельним та санітарним нормам і правилам;

установлення ступеня шкідливості й небезпечності праці та її характеру за гігієнічною класифікацією;

обґрунтування віднесення робочого місця до категорії із

шкідливими (особливо шкідливими), важкими (особливо важкими) умовами праці;

визначення (підтвердження) права працівників на пільгове пенсійне забезпечення за роботу у несприятливих умовах;

складання переліку робочих місць, виробництв, професій та посад з пільговим пенсійним забезпеченням працівників;

аналіз реалізації технічних і організаційних заходів, спрямованих на оптимізацію рівня гігієни, характеру і безпеки праці.

Відомості про результати атестації робочих місць заносяться до карти умов праці, форма якої затверджується Мінпраці разом з МОЗ.

Перелік робочих місць, виробництв, професій і посад з пільговим пенсійним забезпеченням працівників після погодження з профспілковим комітетом затверджується наказом по підприємству, організації і зберігається протягом 50 років. Витяги з наказу додаються до трудової книжки працівників, професії та посади яких внесено до переліку.

Результати атестації використовуються при встановленні пенсій за віком на пільгових умовах, пільг і компенсацій за рахунок підприємств та організацій, обґрунтуванні пропозицій про внесення змін і доповнень до Списків № 1 і 2 виробництв, робіт, професій, посад і показників, що дають право на пільгове пенсійне забезпечення, а також для розробки заходів щодо поліпшення умов праці та оздоровлення працюючих.

Результати атестації (як вперше проведеної, так і чергової) застосовуються при обчисленні стажу, який дає право на пенсію за віком на пільгових умовах, впродовж п'яти років після затвердження її результатів, за умови, якщо упродовж цього часу на даному підприємстві не змінювались докорінно умов і характер праці (виробництво, робота, робоче місце), що дають право на призначення пенсії за віком на пільгових умовах. У разі докорінної зміни умови і характеру праці для підтвердження права на пенсію за віком на пільгових умовах має бути проведена позачергова атестація.

До пільгового стажу зараховується весь період роботи на відповідних посадах або за професіями незалежно від дати їх

внесення до Списків за умови підтвердження документами відповідних умов праці за час виконання роботи до 21.08.1992 р. та за результатами проведення атестації робочих місць за умовами праці після 21.08.1992 р.

Оскільки постанова Кабінету Міністрів України від 01.08.1992 р. № 442 набула чинності з 21.08.1992 р., при призначенні пенсії за віком на пільгових умовах для зарахування до стажу, який дає право на пенсію за віком на пільгових умовах, певного п'ятирічного періоду роботи зі шкідливими і важкими умовами праці після 21.08.1992 р., відповідне право впродовж цього періоду повинне бути підтверджене за результатами атестації.

У разі підтвердження цього права за результатами атестації, вперше проведеної до 21.08.1997 р. (впродовж п'яти років після введення в дію Порядку проведення атестації робочих місць), до стажу, який дає право на пенсію за віком на пільгових умовах, зараховується весь період роботи на даному підприємстві у виробництвах, передбачених Списками, тобто період роботи із шкідливими умовами праці, до дати видання наказу на підприємстві про результати проведення атестації та період роботи впродовж наступних п'яти років з урахуванням п. 4.2 Порядку.

Якщо атестація була вперше проведена після 21.08.1997 р., у разі підтвердження права на пенсію за віком на пільгових умовах, до пільгового стажу зараховується весь період роботи до 21.08.1992 р., п'ятирічний період роботи на даному підприємстві, що передує даті видання наказу про її результати, та період роботи впродовж наступних п'яти років з урахуванням п. 4.2 Порядку.

Якщо ж атестація з 21.08.1992 р. не проводилася чи за результатами атестації, вперше проведеної після 21.08.1997 р., право не підтвердилось, до пільгового стажу зараховується лише період роботи із шкідливими умовами праці на даному підприємстві, в установі чи організації до 21.08.1992 р. включно, тобто до набуття чинності Порядком проведення атестації робочих місць. У такому ж порядку зараховується пільговий стаж, якщо за результатами атестації, вперше проведеної до 21.08.1997 р., право

на пільгове пенсійне забезпечення не підтвердилось.

У разі не підтвердження права на пенсію за віком на пільгових умовах за результатами чергової атестації, проведеної протягом п'яти років з дати проведення попередньої атестації, до пільгового стажу зараховується період роботи на даному підприємстві, в установі чи організації до дати видання наказу на підприємстві про результати проведення чергової атестації, якою відповідне право не підтверджене.

У разі підтвердження за результатами атестації та висновку Державної експертизи умов праці права на пенсію за віком на пільгових умовах за Списками № 1 чи № 2 працівникам окремих видів виробництв, робіт, професій чи посад, які мають виражену специфіку, до пільгового стажу зараховується період їх роботи на даному підприємстві, за який умови праці на відповідних робочих місцях не змінювалися і який визначений наказом по підприємству чи організації про затвердження результатів проведення цієї атестації. Працівникам спеціалізованих підприємств і організацій (ремонтних, ремонтно-будівельних, монтажних та ін.), зайнятим повний робочий день на роботах із шкідливими умовами праці безпосередньо у виробничих структурних підрозділах інших підприємств та організацій за професіями та на посадах, передбачених Списками, до стажу, який дає право на пенсію за віком на пільгових умовах, зараховуються періоди роботи, відпрацьовані на цих підприємствах або в організаціях, за результатами атестації відповідних робочих місць.

У разі неритмічної роботи підприємства чи організації підрахунок пільгового стажу здійснюється в такому порядку: загальна кількість днів, протягом яких працівник повний робочий день був зайнятий на роботах із шкідливими умовами праці, ділиться на 25,4 – при шестиденному робочому тижні і на 21,2 – при п'ятиденному робочому тижні.

Пенсії за сумісними роботами, професіями та посадами працівників, зайнятих у виробництвах та на роботах, передбачених Списками, призначаються:

1) за Списком № 2, якщо одна із виконуваних робіт, професій чи посад передбачена в Списку № 1, а інша в Списку

№ 2;

2) на загальних підставах, якщо одна із виконуваних робіт, професій чи посад передбачена в Списку № 1 або Списку № 2, а інша цими Списками не передбачена.

Крім наведеного вище, необхідно також зазначити факт існування місцевих (довільних) найменувань професій робітників, які не передбачені тарифно-кваліфікаційними довідниками і, відповідно, не перелічені у Списках № 1 та 2.

З метою встановлення тотожності професій слід враховувати наступне.

До професій з місцевими найменуваннями можуть відноситися лише ті професії, які не були передбачені тарифно-кваліфікаційними довідниками, що діяли на той період, коли працівнику в його трудовій книжці було встановлено неправильне найменування професії.

За документами, що є на підприємстві, встановлюється фактично виконувана робота за професією з місцевим найменуванням.

Встановлений характер фактично виконуваної роботи порівнюється з характеристиками робіт за професіями в тарифно-кваліфікаційних довідниках, що діяли на той час. Після цього визначається правильне найменування професії, тобто тотожність професії.

Якщо встановлена професія передбачена в Списках № 1 чи № 2, то копії документів направляються в міністерство або відомство в порядку підлеглості.

Пропозиції щодо пільгового пенсійного забезпечення робітників, яким було присвоєне місцеве найменування професії, після встановлення тотожності з професіями, передбаченими тарифно-кваліфікаційними довідниками (ТКД), вносяться від імені цих міністерств до Міністерства праці та соціальної політики України.

Для підтвердження стажу роботи зі шкідливими і важкими умовами праці необхідно подати трудову книжку із оформленими належним чином записами про займану посаду і період виконуваної роботи, випуску із наказу по підприємству про проведення атестації на відповідному робочому місці та, у разі відсутності в трудовій книжці відомостей, що визначають право

на пенсію на пільгових умовах, уточнюючу довідку, передбачену п. 20 Порядку підтвердження наявного трудового стажу для призначення пенсій за відсутності трудової книжки або відповідних записів у ній, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.08.1993 р. № 637.

Трактористи-машиністи, безпосередньо зайняті у виробництві сільськогосподарської продукції в колгоспах, радгоспах, інших підприємствах сільського господарства, – чоловіки після досягнення 55 років і при загальному стажі роботи не менше 25 років, з них не менше 20 років на зазначеній роботі.

З приводу пенсійного забезпечення зазначеної категорії осіб Міністерство соціального забезпечення України видало роз'яснення від 20.01.1992 р. № 7 “Про порядок призначення пенсій на пільгових умовах трактористам-машиністам, які безпосередньо зайняті у виробництві сільськогосподарської продукції в колгоспах, радгоспах і на інших підприємствах сільського господарства”.

До трактористів-машиністів, безпосередньо зайнятих у виробництві сільськогосподарської продукції, відносяться працівники, які прийняті на роботу трактористами-машиністами, мають відповідні посвідчення, постійно зайняті на тракторах та інших самохідних сільськогосподарських машинах протягом повного сезону сільськогосподарських робіт у рослинництві та тваринництві. Трактористам-машиністам, які відпрацювали повний польовий період на тракторах та інших самохідних сільськогосподарських машинах, увесь рік роботи зараховується до стажу, який дає право на пільгове пенсійне забезпечення, і в тому випадку, коли в міжпольовий або міжсезонний період вони виконували інші роботи на стаціонарних і причіпних установках та агрегатах, по ремонту сільськогосподарської техніки, на тваринницьких фермах тощо. Віднесення господарства до підприємств сільського господарства, трактористи-машиністи яких мають право на пільгову пенсію, провадиться відповідно до Класифікатора галузей народного господарства. При цьому марка трактора, на якому працюють трактористи-машиністи, ніякого значення для призначення пенсії на пільгових умовах

не має. Необхідною умовою є те, щоб трактористи-машиністи були безпосередньо зайняті виробництвом сільськогосподарської продукції.

При зверненні тракториста-машиніста за призначенням пенсії на пільгових умовах адміністрація (правління) господарства подає в органи Пенсійного фонду довідку про стаж роботи, який дає право на пільгове пенсійне забезпечення. Стаж такої роботи визначається комісією в складі керівника господарства, працівника по кадрах, головного бухгалтера і представника профспілкового комітету на підставі відповідних документів.

Трактористам-машиністам, постійно зайнятим на причіпних і стаціонарних установках і агрегатах, пенсії призначаються на загальних підставах.

Жінки, які працюють трактористами-машиністами, машиністами будівельних, шляхових і вантажно-розвантажувальних машин, змонтованих на базі тракторів і екскаваторів, – після досягнення 50 років і при загальному стажі роботи не менше 20 років, з них не менше 15 років на зазначеній роботі.

Визначення права на пенсію зазначеної категорії працівниць пов'язується лише з наявністю спеціального стажу зайнятості на тракторах та інших машинах, змонтованих на базі тракторів. Відповідний стаж може бути підтверджений на підставі трудової книжки, де мають міститися оформлені належним чином записи про обійману посаду і період виконуваної роботи.

У разі відсутності в трудовій книжці відомостей, що визначають право на пенсію на пільгових умовах, подається уточнююча довідка, передбачена п. 20 Порядку підтвердження наявного трудового стажу для призначення пенсій за відсутності трудової книжки або відповідних записів у ній, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.08.1993 р. № 637.

У разі ліквідації підприємства, установи, організації, де здійснювалася робота, без правонаступника визначення стажу відбувається відповідно до Порядку підтвердження періодів роботи, що зараховуються до трудового стажу для призначення

пенсії на пільгових умовах або за вислугу років, затвердженого постановою Правління Пенсійного фонду України від 10.11.2006 р. № 18-1.

Жінки, які працюють доярками (операторами машинного доїння), свинарками-операторами в колгоспах, радгоспах, інших підприємствах сільського господарства, – після досягнення 50 років і при стажі зазначеної роботи не менше 20 років за умови виконання встановлених норм обслуговування.

Норми обслуговування для цих цілей встановлюються в порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України.

Під нормою обслуговування розуміється число корів або свиней, закріплених за працівником, яких він зобов'язаний обслуговувати протягом встановленого робочого дня (зміни) у визначених організаційно-технічних умовах. Документом, який підтверджує право особи на пільговий пенсійний вік, є довідка адміністрації господарства про стаж роботи дояркою (оператором машинного доїння), свинаркою-оператором і про виконання встановлених норм обслуговування. Необхідно підкреслити, що чоловіки, які працювали операторами машинного доїння (доярками), права на призначення пенсії за віком на пільгових умовах не мають.

Листом Міністерства соціального захисту населення України від 03.11.1993 р. № 02-80орг “Огляд запитань та відповідей з питань застосування законодавства про державні пенсії” надано роз'яснення питання щодо порядку підтвердження стажу роботи доярок у випадку не зазначення у відповідних документах виконуваної роботи, а внесення запису “колгоспниця”.

Для розгляду матеріалів з питань підтвердження пільгового стажу роботи, які виконували або виконують дані роботи, повинні бути створені комісії за участю адміністрації, профспілок, органів соціального забезпечення та представників трудових колективів. Комісія на підставі наявних документів та показань свідків повинна визначити по кожній доярці період роботи та кількість відпрацьованих років на роботах, які дають право на пільгове пенсійне забезпечення. Рішення комісії оформлюється відповідним протоколом, який підписується членами комісії і затверджується на зборах колгоспників (трудового

колективу).

З протоколом комісії ознайомлюються доярки під розписку, один екземпляр якого залишається на підприємстві, другий передається органам соціального забезпечення.

Протокол комісії про встановлення пільгового стажу роботи є документом, на підставі якого обчислюється стаж пільгової роботи для призначення пенсії. На підставі даних протоколу адміністрація повинна внести відповідні записи до трудової книжки. У подальшому стаж роботи повинен підтверджуватись на підставі відповідних записів у трудових книжках.

Жінки, зайняті протягом повного сезону на вирощуванні, збиранні та післязбиральній обробці тютюну, – після досягнення 50 років і при стажі зазначеної роботи не менше 20 років. До цих робіт входить: вирощування розсади, передпосівна підготовка ґрунту, саджання, догляд за рослинами тютюну, ломка, нанизування, сушка, навантаження і розвантаження та первинна обробка тютюнової сировини. Трудовий стаж підтверджується довідкою роботодавця, передбаченою п. 20 Порядку підтвердження наявного трудового стажу для призначення пенсій за відсутності трудової книжки або відповідних записів у ній, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.08.1993 р. № 637. У разі ліквідації підприємства, установи, організації, де здійснювалася робота, без правонаступника визначення стажу відбувається відповідно до Порядку підтвердження періодів роботи, що зараховуються до трудового стажу для призначення пенсії на пільгових умовах або за вислугу років, затвердженого постановою Правління Пенсійного фонду України від 10.11.2006 р. № 18-1.

Робітниці текстильного виробництва, зайняті на верстатах і машинах, – за ***Списком виробництв і професій, затверджуваним у порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України,*** – після досягнення 50 років і при стажі зазначеної роботи не менше 20 років. Список текстильних виробництв і професій, робота на яких дає робітницям право на цю пенсію за віком, затверджений постановою Кабінету Міністрів

України від 12.10.1992 р. № 583. Зазначений Список складається з двох розділів. Перший визначає перелік текстильних виробництв, до яких належать: бавовняне, ватне, льняне, вовняне, шовкове, конопледжутове, трикотажне, текстильно-галантерейне і валяльно-повстяне; текстильні цехи (дільниці, відділення) у виробництвах штучного та синтетичного волокна, виготовлення металевих сіток.

До числа професій текстильного виробництва належать наступні професії: оператори прасувально-сушильних агрегатів, оператори гребенечесального обладнання, оператори канатних машин, оператори канатосукальних і мотузкових машин, оператори крутильного обладнання, оператори крутіння та витягування, оператори стрічкового обладнання, оператори мотально-го обладнання, крім високоавтоматизованого (автоматів типу “Мурата” і аналогічних), оператори м’яльно-чесальних машин, оператори обпалювального обладнання, зайняті обпалюванням пряжі з натурального шовку, оператори плетільних машин, оператори пряжесукальних машин, оператори розпушувально-тіпальних машин, оператори розкладальних машин (льняне виробництво), оператори рівничного обладнання, оператори сукального обладнання, оператори полотновитягувальних машин, оператори чесального обладнання, включаючи виробництво нетканих матеріалів, оператори чистильних машин, зайняті очищенням пряжі з натурального шовку, помічники майстрів при обслуговуванні машин підготовчих цехів прядильного виробництва, крутильних, прядильних, мотальних, сукальних, перемотувальних машин і ткацьких верстатів, прядильники, ставильники на ткацьких верстатах у кордовому виробництві, ткалі металевих і синтетичних сіток, зайняті виготовленням металевих сіток, ткачі.

Жінки, які працюють у сільськогосподарському виробництві та виховали п’ятеро і більше дітей, – незалежно від віку і трудового стажу, в порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України.

Постановою Кабінету Міністрів України від 16.05.1992 р. № 244 “Про порядок призначення пенсій на пільгових умовах

жінкам, які працюють у сільськогосподарському виробництві та виховали п'ятеро і більше дітей” установлено, що жінкам, які працюють у сільськогосподарському виробництві та виховали п'ятеро або більше дітей до 14-річного віку, в тому числі усиновлених, пенсії на пільгових умовах призначаються незалежно від віку та наявного трудового стажу.

Право на зазначену пенсію мають жінки, які зайняті на постійній роботі у сільськогосподарському виробництві (у колишніх колгоспах, державних господарствах, міжгосподарських підприємствах, кооперативах, орендних, колективних, а також у селянських (фермерських) та інших господарствах незалежно від форми власності та господарювання.

Щодо віднесення того чи іншого підприємства до сільськогосподарського виробництва, то Міністерство сільського господарства і продовольства України листом від 13.06.1995 № 02-17 повідомило, що працівники, які були зайняті на роботах в колективних сільськогосподарських підприємствах або як робітники в радгоспах, у підсобних сільськогосподарських підприємствах заводів, фабрик, відгодівельних пунктів, птахофабрик, кінних і племінних заводів, що виробляють сільськогосподарську продукцію, вважаються працівниками сільськогосподарського виробництва.

Водії міського пасажирського транспорту (автобусів, тролейбусів, трамваїв) і великовагових автомобілів, зайнятих у технологічному процесі важких і шкідливих виробництв:

чоловіки – після досягнення 55 років і при стажі роботи 25 років, в тому числі на зазначеній роботі не менше 12 років 6 місяців;

жінки – після досягнення 50 років і при стажі роботи 20 років, в тому числі на зазначеній роботі не менше 10 років.

До важких і шкідливих виробництв відносяться виробництва, передбачені Списками № 1 та № 2.

Міністерство праці та соціальної політики України листом від 06.10.2006 р. № 9693/039/161-06 роз'яснило, що до великовагових автомобілів, робота на яких дає право на призна-

чення пільгової пенсії, відносяться автомобілі вантажопідйомністю вісім і більше тонн.

З метою врегулювання порядку призначення зазначених пенсій Міністерством соцзабезпечення України спільно з Корпорацією “Укравторанс” було видано спільний лист “Про порядок підтвердження стажу роботи водіїв автомобілів для призначення пільгової пенсії” від 25.03.1992 р. № 1/17-09-73/02-3. Згідно з цим листом для обчислення стажу роботи водіїв, на підставі якого повинні призначатися пільгові пенсії, можуть бути використані такі документи:

- записи в трудових книжках;
- подорожні листи за останні три роки;
- накази про закріплення водіїв за міськими маршрутами;
- особовий рахунок форми Т-54 про нараховану заробітну плату;
- розрахункові листи обчислення заробітної плати;
- табелі обліку робочого часу (за умови, якщо водій працював у підрозділі, зайнятому на роботах, що дають право на пільгову пенсію);
- особиста картка форми Т-2 по обліку особового складу;
- інші документи, які можуть підтверджувати виконання цих робіт;
- показання свідків.

Для розгляду матеріалів з питань підтвердження пільгового стажу роботи водіїв автотранспортних підприємств, які виконували або виконують відповідні роботи, мають бути створені комісії за участю адміністрації, профспілок, органів соціального забезпечення та представників трудових колективів. Комісія на підставі наявних документів та показань свідків повинна визначити щодо кожного водія періоди та кількість відпрацьованих років на роботах, які дають право на пільгове пенсійне забезпечення. Рішення комісії оформляється протоколом, який підписується членами комісії і затверджується на зборах трудового колективу. Водії під розписку ознайомлюються з протоколом комісії, один екземпляр якого залишається на підприємстві, другий передається органам соціального забезпе-

чення. Цей протокол є документом, на підставі якого обчислюється стаж пільгової роботи для призначення пенсії. Згідно з даними протоколу адміністрація підприємства повинна внести відповідні записи до трудових книжок. У подальшому стаж роботи має підтверджуватися на підставі відповідних записів у трудових книжках. Створені комісії в першу чергу повинні провести зазначену роботу щодо водіїв, які досягли пенсійного віку і мають необхідний для призначення пільгової пенсії стаж роботи.

Відповідно до підпункту 2 п. 2 розділу XV Закону України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування” до запровадження пенсійного забезпечення через професійні та корпоративні фонди окремим категоріям працівників залежно від умов праці за результатами атестації робочих місць можуть призначатися пенсії за рахунок коштів підприємств та організацій, але не раніше ніж за п’ять років до досягнення віку, передбаченого ст. 26 цього Закону, в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

Порядок призначення пенсій за рахунок коштів підприємств та організацій окремим категоріям працівників за результатами атестації робочих місць за умовами праці затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 18.07.2007 р. № 937.

Такі пільгові пенсії можуть призначатися за рахунок коштів підприємств та організацій (крім тих, що фінансуються або дотуються з бюджету) відповідно до Закону України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування” працівникам, які працюють (працювали) на виробництвах, роботах, за професіями і на посадах, не передбачених Списком № 1 виробництв, робіт, професій, посад і показників на підземних роботах, на роботах з особливо шкідливими і особливо важкими умовами праці, зайнятість в яких повний робочий день дає право на пенсію за віком на пільгових умовах, та Списком № 2 виробництв, робіт, професій, посад і показників із шкідливими і важкими умовами праці, зайнятість в яких повний робочий день дає право на пенсію за віком на пільгових умовах, затверджені

ними постановою Кабінету Міністрів України від 16.01.2003 р.:

1) чоловікам – при стажі роботи не менш як 25 років, з них не менш як 12 років 6 місяців на роботі на тому самому підприємстві, в тій самій організації, яка дає право на призначення пільгової пенсії;

2) жінкам – при стажі роботи не менш як 20 років, з них не менш як 10 років на роботі на тому самому підприємстві, в тій самій організації, яка дає право на призначення пільгової пенсії.

За наявності не менш як половини стажу роботи, яка дає право на призначення пільгової пенсії, вік виходу на пенсію зменшується у порядку, передбаченому абз. 4 п. “б” ч. 1 ст. 13 Закону України “Про пенсійне забезпечення”.

Механізм зарахування до стажу роботи, яка дає право на призначення пільгової пенсії, інших періодів, які згідно із законодавством зараховуються до стажу роботи, яка дає право на призначення пенсії за віком на пільгових умовах, визначається в колективному договорі (угоді).

Пільгова пенсія призначається не раніше, ніж до досягнення пенсійного віку, передбаченого ст. 26 Закону України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування”.

При цьому атестація робочих місць за умовами праці має проводитися відповідно до Порядку проведення атестації робочих місць за умовами праці, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 01.08.1992 р. № 442.

Рішення про призначення пільгової пенсії приймається управлінням Пенсійного фонду України у районі, місті і районі у місті (далі – орган, що призначає пенсію) за місцем розташування підприємства, організації на підставі документів, що подаються у порядку, встановленому Правлінням Пенсійного фонду України за погодженням з Мінпраці, та гарантійного листа підприємства або організації про перерахування коштів на рахунок зазначеного управління для покриття витрат, пов’язаних з виплатою пенсій.

Виплата пільгової пенсії здійснюється після надходження у повному обсязі коштів від підприємства, організації до ор-

гану, що призначає пенсію, у строки, передбачені Законом України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування”.

Перерахування коштів підприємством, організацією здійснюється до дня досягнення особою пенсійного віку, передбаченого ст. 26 зазначеного Закону. Кошти на виплату пільгової пенсії та витрати, пов’язані з доставкою пенсій, перераховуються підприємством, організацією у порядку та строки, визначені Правлінням Пенсійного фонду України.

Працівники, безпосередньо зайняті повний робочий день на підземних і відкритих гірничих роботах (включаючи особовий склад гірничорятувальних частин) по видобутку вугілля, сланцю, руди та інших корисних копалин, на будівництві шахт і рудників та в металургії, – за Списком робіт і професій, затверджуваним Кабінетом Міністрів України, мають право на пенсію незалежно від віку, якщо вони були зайняті на цих роботах не менше 25 років, а працівники провідних професій на цих роботах: робітники очисного вибою, прохідники, вибійники на відбійних молотках, машиністи гірничих виймальних машин, сталевари, горнові, агломератники, вальцювальники гарячого прокату, оброблювачі поверхневих дефектів металу (вогневим засобом вручну) на гарячих дільницях, машиністи кранів металургійного виробництва (відділень нагрівальних коледжів та стриперних відділень), – за умови, якщо вони були зайняті на цих роботах не менше 20 років.

Такий же порядок пенсійного забезпечення поширюється і на працівників, безпосередньо зайнятих повний робочий день на підземних роботах (включаючи особовий склад гірничорятувальних частин) на шахтах по видобутку вугілля, сланцю, руди та інших корисних копалин, що реструктуризуються або знаходяться в стадії ліквідації, але не більше 2 років.

При наявності стажу на підземних роботах менше десяти років у чоловіків і менше 7 років 6 місяців у жінок за кожний повний рік цих робіт пенсійний вік, передбачений ст. 12 Закону Законом України “Про пенсійне забезпечення”, знижується на один рік.

Список робіт і професій, що дають право на пенсію незалежно від віку при безпосередній зайнятості протягом повного робочого дня на підземних і відкритих гірничих роботах (включаючи особовий склад гірничорятувальних частин), пов'язаних з видобутком вугілля, сланцю, руди та інших корисних копалин, на будівництві шахт і рудників та в металургії, терміном не менше 25 років затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 31.03.1994 р. № 202.

Під час обчислення пенсій відповідно до ст. 14 Закону України “Про пенсійне забезпечення” застосовувалися пільги при обчисленні стажу роботи, який давав право на призначення пенсій незалежно від віку, а саме: працівникам, зайнятим на підземних роботах та в металургії, які мали не менш як десять років стажу роботи, що давала право на пенсію незалежно від віку відповідно до ст. 14 Закону України “Про пенсійне забезпечення”, але не відпрацювали повного стажу, передбаченого названою статтею Закону, пенсія незалежно від віку призначалася за наявності не менш як 25 років стажу підземної та в металургії роботи із зарахуванням до нього:

кожного повного року роботи гірничим очисного забою, прохідником, забійником на відбійних молотках, машиністом гірничих висомочних машин, саваром, горновим, агломератником, вальцювальником гарячого прокату – за 1 рік 3 місяці;

кожного повного року роботи, передбаченої у відповідних розділах Списку № 1 виробництв, робіт, професій, посад і показників, які дають право на пільгове пенсійне забезпечення, – за 9 місяців.

Для визначення права на призначення пенсії незалежно від віку відповідно до ст. 14 Закону України “Про пенсійне забезпечення” названий вище порядок застосовується до часу роботи до 01.01.2004 р. і після цієї дати. При визначенні коефіцієнта страхового стажу час роботи після 01.01.2004 р. зараховується в одинарному розмірі.

Згідно з п. 3 розділу XV “Прикінцеві положення” Закону України “Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування” тимчасово, до прийняття відповідного закону:

особи, хворі на гіпофізарний нанізм (ліліпути), диспропорційні карлики мають право на призначення дострокової пенсії за віком, але не раніше ніж за 15 років до досягнення пенсійного віку, передбаченого ст. 26 цього Закону, за наявності в чоловіків не менше 20 років страхового стажу, а в жінок не менше 15 років страхового стажу;

інваліди по зору I групи – сліпі та інваліди з дитинства I групи мають право на призначення дострокової пенсії за віком, але не раніше ніж за 10 років для чоловіків і за 15 років для жінок до досягнення пенсійного віку, передбаченого ст. 26 цього Закону, за наявності не менше 15 років страхового стажу в чоловіків і не менше 10 років страхового стажу в жінок;

жінки, які народили п'ятеро або більше дітей і виховали їх до шестирічного віку, і матері інвалідів з дитинства, які виховали їх до цього віку, мають право на призначення дострокової пенсії за віком, але не раніше ніж за п'ять років до досягнення пенсійного віку, передбаченого ст. 26 цього Закону, за наявності не менше 15 років страхового стажу. При цьому до числа інвалідів з дитинства належать також діти-інваліди віком до 16 років.

За вибором матері або в разі її відсутності, якщо виховання п'ятьох або більше дітей чи дитини-інваліда здійснювалося батьком, йому призначається дострокова пенсія за віком, але не раніше ніж за п'ять років до досягнення пенсійного віку, передбаченого ст. 26 цього Закону, за наявності не менше 20 років страхового стажу;

військовослужбовці, особи начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ, які брали участь у бойових діях, а також ті, що стали інвалідами внаслідок поранення, контузії, каліцтва, отриманих при захисті Батьківщини або при виконанні інших обов'язків військової служби (службових обов'язків), або внаслідок захворювання, пов'язаного з перебуванням на фронті чи виконанням інтернаціонального обов'язку, дружини (чоловіки), якщо вони не взяли повторний шлюб, і батьки військовослужбовців, осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ, які померли

(загинули) у період проходження військової служби (виконання службових обов'язків) чи після звільнення із служби, але внаслідок поранення, контузії, каліцтва, отриманих при виконанні обов'язків військової служби (службових обов'язків), захворювання, пов'язаного з перебуванням на фронті, ліквідацією наслідків Чорнобильської катастрофи чи виконанням інтернаціонального обов'язку, мають право на призначення дострокової пенсії за віком, але не раніше ніж за п'ять років до досягнення пенсійного віку, передбаченого ст. 26 цього Закону, за наявності страхового стажу не менше 25 років для чоловіків і не менше 20 років для жінок.

У цих випадках розміри пенсій визначаються відповідно до ст. 27 та з урахуванням норм ст. 28 цього Закону і фінансуються за рахунок коштів Державного бюджету України.

К о н т р о л ь н і п и т а н н я

1. Визначити критерії, що зумовлюють пільгове забезпечення пенсіями за віком.

2. Особливості пенсійного забезпечення осіб, зайнятих на підземних роботах, роботах по Спискам № 1 і № 2 виробництв, робіт, професій, посад і показників.

3. Особливості пільгового пенсійного забезпечення працівників окремих галузей економіки.

4. Пільги у пенсійному забезпеченні за віком залежно від соціального статусу особи.

5. Порядок і процедура підтвердження спеціального трудового стажу, що дає право на пільгове забезпечення пенсіями за віком.

Розділ 6. ФОРМИ І СПОСОБИ ЗАХИСТУ ПРАВ У ПЕНСІЙНОМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ

6.1. Відповідальність у сфері пенсійного забезпечення

Правові засади відповідальності у сфері пенсійного забезпечення. У механізмі захисту прав і свобод чільне місце посідає юридична відповідальність. В науці її розглядають як встановлені правовими нормами і здійснювані в правових відносинах у процесуальному порядку уповноваженими державою суб'єктами заходи державного примусу до особи, яка вчинила правопорушення, що тягне для неї обов'язок зазнавати несприятливих наслідків особистого, майнового або організаційного характеру, вид і міра яких передбачені санкціями правових норм.

Традиційно у праві соціального забезпечення серед правових відносин, що складають предмет цієї галузі права виділяють процесуальні відносини, у межах яких і відбувається захист порушеного права особи у сфері соціального забезпечення. Засобами захисту у сфері соціального захисту виступають санкції, передбачені адміністративним, кримінальним, цивільним, фінансовим правом. Право соціального забезпечення не має власного арсеналу засобів юридичної відповідальності, але це не означає відсутності специфічних рис, притаманних юридичній відповідальності у цій сфері. У праві соціального забезпечення до порушників застосовуються переважно правообмежувальні та правовідновлювальні санкції, наприклад, встановлення обов'язку відшкодувати надміру виплачену суму пенсії, яка сталася з її вини, або припинення виплати у разі безпідставного її призначення чи вчинення спеціального правопорушення.

Основними суб'єктами пенсійних праввідносин є застраховані – фізичні особи, які реалізують право на пенсію, страхувальник – орган, що призначає і виплачує пенсію, а також підприємства, установи, організації, які є страхувальника-

ми у системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування. Кожен з цих суб'єктів може нести відповідальність у сфері пенсійного забезпечення.

Правове регулювання юридичної відповідальності в означеній сфері забезпечується як загальним законодавством: Законами України “Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування”, “Про пенсійне забезпечення”, “Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування”, так і спеціальним, наприклад, Законом України “Про державну службу”.

Відповідальність фізичних осіб. Відповідно до ч. 1 ст. 113 Закону України “Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування” держава створює умови для функціонування системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування і гарантує дотримання законодавства з метою захисту майнових та інших прав і законних інтересів осіб стосовно здійснення пенсійних виплат та їх пенсійних активів, що обліковуються на накопичувальних пенсійних рахунках.

Гарантованість майнових прав громадян щодо здійснення пенсійних виплат зумовлює специфічну їх відповідальність за порушення законодавства про пенсійне забезпечення. Так, згідно зі ст. 102 Закону України “Про пенсійне забезпечення” пенсіонери зобов'язані повідомляти органу, що призначає пенсії, про обставини, що спричиняють зміну розміру пенсії або припинення її виплати. У разі невиконання цього обов'язку і одержання у зв'язку з цим зайвих сум пенсії пенсіонери повинні відшкодувати органу, що призначає пенсії, заподіяну шкоду.

При вирішенні такого спору, як зазначає Вищий адміністративний суд України у Довідці за результатами вивчення та узагальнення судової практики перегляду Вищим адміністративним судом України в касаційному порядку судових рішень у справах про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи; про пільгове оподаткування суб'єктів господарювання, що діють на територіях, які зазнали радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи від 01.01.2007 р., ст. 1193 Цивільного кодексу

України “Урахування вини потерпілого і матеріального становища фізичної особи, яка заподіяла шкоду” застосуванню не підлягає.

Законом України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування” закріплено механізм припинення виплати пенсії і стягнення надміру виплачених сум через зловживання пенсіонера.

Виплата пенсії за рішенням територіальних органів Пенсійного фонду або за рішенням суду припиняється:

1) якщо пенсія призначена на підставі документів, що містять недостовірні відомості;

2) на весь час проживання пенсіонера за кордоном, якщо інше не передбачено міжнародним договором України, згода на обов’язковість якого надана Верховною Радою України;

3) у разі смерті пенсіонера;

4) у разі неотримання призначеної пенсії протягом шести місяців підряд;

5) в інших випадках, передбачених законом.

Суми пенсій, виплачені надміру внаслідок зловживань з боку пенсіонера або подання страхувальником недостовірних даних, можуть бути повернуті пенсіонером добровільно або стягуються на підставі рішень територіальних органів Пенсійного фонду чи в судовому порядку.

Відрахування з пенсії провадяться в установленому законом порядку на підставі судових рішень, ухвал, постанов і вироків (щодо майнових стягнень), виконавчих написів нотаріусів та інших рішень і постанов, виконання яких відповідно до закону провадиться в порядку, встановленому для виконання судових рішень.

Розмір відрахування з пенсії обчислюється з суми, що належить пенсіонерові до виплати.

З пенсії може бути відраховано не більш як 50 % її розміру: на утримання членів сім’ї (аліменти), на відшкодування збитків від розкрадання майна підприємств і організацій, на відшкодування пенсіонером шкоди, заподіяної каліцтвом або іншим ушкодженням здоров’я, а також у зв’язку зі смертю потер-

пілого, на повернення переплачених сум заробітної плати в передбачених законом випадках.

З усіх інших видів стягнень може бути відраховано не більш як 20 % пенсії.

Треба відзначити, що актами спеціального законодавства можуть передбачатися правообмежувальні санкції у вигляді позбавлення права на спеціальну пенсію. Так, відповідно до ч. 15 ст. 57 Закону України “Про державну службу” у разі звільнення особи з державної служби у зв’язку із засудженням до обмеження або позбавлення волі за умисний злочин, вчинений з використанням службового становища, вона позбавляється права на призначення спеціальної пенсії. Якщо ж таку пенсію вже було призначено, то її виплата припиняється з дня набрання рішенням суду законної сили.

Відповідальність страхувальників. Підприємства, установи, організації, що є страхувальниками за загальнообов’язковим державним пенсійним страхуванням, передусім несуть юридичну відповідальність за своєчасну і повну сплату єдиного соціального внеску відповідно до Закону України “Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов’язкове державне соціальне страхування”. Відповідно до ч. 11 ст. 25 цього Закону орган доходів і зборів застосовує до платника єдиного внеску такі штрафні санкції:

1) у разі ухилення від взяття на облік або несвоечасного подання заяви про взяття на облік платниками єдиного внеску, на яких не поширюється дія Закону України “Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців”, накладається штраф у розмірі десяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

2) за несплату (неперерахування) або несвоечасну сплату (несвоечасне перерахування) єдиного внеску накладається штраф у розмірі 10 % своєчасно несплачених сум;

3) за донарахування територіальним органом доходів і зборів або платником своєчасно не нарахованого єдиного внеску накладається штраф у розмірі 5 % зазначеної суми за кожний повний або неповний звітний період, за який донараховано таку

суму, але не більш як 50 % суми донарахованого єдиного внеску;

5) за неналежне ведення бухгалтерської документації, на підставі якої нараховується єдиний внесок, накладається штраф у розмірі від восьми до п'ятнадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

б) за несплату, неповну сплату або несвоєчасну сплату суми єдиного внеску одночасно з видачею сум виплат, на які нараховується єдиний внесок (авансових платежів), накладається штраф у розмірі 10 % таких несплачених або несвоєчасно сплачених сум.

Суми пені та штрафів, передбачених цим Законом, підлягають сплаті платником єдиного внеску протягом десяти робочих днів після надходження відповідного рішення. Зазначені суми зараховуються на рахунки органів доходів і зборів, відкриті в центральному органі виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів, для зарахування єдиного внеску. При цьому платник у зазначений строк має право оскаржити таке рішення до органу доходів і зборів вищого рівня або до суду з одночасним обов'язковим письмовим повідомленням про це територіальному органу доходів і зборів, яким прийнято це рішення.

Строк давності щодо нарахування, застосування та стягнення сум недоїмки, штрафів та нарахованої пені не застосовується.

Посадові особи платників єдиного внеску несуть адміністративну відповідальність за:

порушення порядку нарахування, обчислення і строків сплати єдиного внеску;

неподання, несвоєчасне подання, подання не за встановленою формою звітності щодо єдиного внеску;

подання недостовірних відомостей, що використовуються в Державному реєстрі, інших відомостей, передбачених цим Законом.

Виконавчі органи Пенсійного фонду накладають на посадових осіб, які вчинили правопорушення, адміністративні стягнення у разі:

1) приховування (заниження) суми заробітної плати

(виплат, доходу), на яку нараховуються страхові внески;

2) порушення встановленого порядку нарахування, обчислення та строків сплати страхових внесків;

3) ухилення від взяття на облік або несвоєчасне подання заяви про взяття на облік страхувальника як платника страхових внесків;

4) неподання відомостей про обставини, що спричиняють зміни юридичного статусу страхувальника, порядку сплати ним страхових внесків;

5) порушення встановленого порядку використання та здійснення операцій з коштами Пенсійного фонду і Накопичувального фонду;

6) неподання, несвоєчасного подання, подання не за встановленою формою звітності щодо страхових внесків, коштів Пенсійного фонду і Накопичувального фонду або подання недостовірних відомостей, що використовуються в системі персоналізованого обліку, та іншої звітності і відомостей, передбачених цим Законом;

7) несплати або несвоєчасної сплати страхових внесків, у тому числі авансових платежів.

Від імені виконавчих органів Пенсійного фонду розглядати справи про правопорушення і накладати фінансові санкції та адміністративні стягнення мають право директор Виконавчої дирекції Пенсійного фонду, його заступники, начальники головних управлінь Пенсійного фонду в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі та їх заступники, начальники управлінь Пенсійного фонду в районах, містах, районах у містах, а в разі їх відсутності – заступники начальників цих управлінь, на підставі документів, що свідчать про вчинення правопорушення.

Посадові особи суб'єктів солідарної системи та накопичувальної системи пенсійного страхування, винні в порушенні законодавства про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, несуть дисциплінарну, адміністративну, цивільно-правову або кримінальну відповідальність згідно із законом.

Крім того, страхувальники також несуть відповідаль-

ність відповідно до ст. 50 Закону України “Про загально-обов’язкове державне пенсійне страхування” за безпідставну надмірну виплату пенсій через подання ними недостовірних даних.

Стягнення цих коштів зі страхувальника може здійснюватися у судовому порядку.

Відповідальність органу, що призначає і виплачує пенсію. Пенсійний фонд, його органи та посадові особи за шкоду, заподіяну особам внаслідок несвоєчасного або неповного надання соціальних послуг, призначення (перерахунку) та виплати пенсій, передбачених чинним законодавством, а також за невиконання або неналежне виконання ними обов’язків з адміністративного управління Накопичувальним фондом несуть відповідальність згідно із законом.

Суми коштів, безпідставно стягнені органами Пенсійного фонду з юридичних і фізичних осіб, підлягають поверненню в триденний строк із дня прийняття рішення виконавчим органом Пенсійного фонду або судом про безпідставність їх стягнення, з одночасною сплатою нарахованої на ці суми пені, що визначається виходячи з розрахунку 120 % річних облікової ставки Національного банку України.

К о н т р о л ь н і п и т а н н я

1. Які особливості юридичної відповідальності у сфері пенсійного забезпечення?

2. Підстави та порядок притягнення до відповідальності осіб, яким призначено пенсію.

3. Особливості відповідальності страхувальників та органів, що призначають і виплачують пенсію.

6.2. Розгляд спорів у сфері пенсійного забезпечення

Загальні умови розв'язання спорів з питань пенсійного забезпечення. Одним з найбільш важливих прав громадян у сфері пенсійного страхування є передбачене п. 8 ч. 1 ст. 16 Закону України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування” право оскаржувати в установленому законодавством порядку дії страхувальника, виконавчих органів Пенсійного фонду, їх посадових осіб та інших суб’єктів системи загальнообов’язкового державного пенсійного страхування.

Основою для забезпечення здійснення права на пенсійне забезпечення є система засобів, спрямованих на охорону цього права від можливих порушень. Захист права на пенсійне забезпечення може відбуватися в порядку адміністративного чи судового оскарження дій чи бездіяльності органів і посадових осіб, які приймають участь у здійсненні призначення і виплати пенсій.

Так, відповідно до ст. 23 Закону України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування”, спори, що виникають із правовідносин за цим Законом, вирішуються органами Пенсійного фонду та в судовому порядку.

Під час реалізації права на пенсійне забезпечення можуть виникати різноманітні спори, зокрема:

- про відмову у призначенні того чи іншого виду пенсії;
- про призначення пенсії не на тих умовах, на які претендував заявник;
- про призначення пенсії у певному розмірі, її донарахування, обчислення страхового стажу, заробітку для призначення пенсії;
- про утримання зайво виплачених сум пенсії;
- про оскарження дій органу, що здійснює пенсійне забезпечення, щодо затримання її призначення чи виплати, припинення виплати пенсії;
- про стягнення суми пенсії, несплаченої з вини органу Пенсійного фонду;
- про відмову в проведенні перерахунку, неправильному

визначенні її розміру під час перерахунку;

про переведенні з одного виду пенсії та інший, встановлення нового розміру пенсії;

про виділення частки пенсії у зв'язку зі втратою годувальника;

про встановлення стажу чи його тривалості;

про отримання певного статусу, що надає право на ту чи іншу пенсію тощо.

Крім того, у судовому порядку можуть встановлюватися юридичні факти, що мають значення для пенсійного забезпечення.

Безпосередньо питанням регламентації порядку оскарження дій страхувальників та виконавчих органів Пенсійного фонду присвячено розділ XIII вказаного Закону. Застраховані особи та члени їх сімей мають право на оскарження дій (бездіяльності) страхувальників, виконавчих органів Пенсійного фонду та їх посадових осіб відповідно до законодавства про звернення громадян, а також у судовому порядку.

Страхувальники мають право на оскарження дій (бездіяльності) виконавчих органів Пенсійного фонду та їх посадових осіб у порядку підлеглих до вищого органу або посадової особи, а також у судовому порядку.

Оскарження дій страхувальників чи виконавчих органів Пенсійного фонду здійснюється в разі, якщо страхувальником або посадовими особами виконавчих органів Пенсійного фонду порушено права і законні інтереси застрахованих осіб, створено перешкоди для здійснення прав і законних інтересів таких осіб внаслідок дій чи бездіяльності страхувальника, посадових осіб виконавчих органів Пенсійного фонду чи прийнятого виконавчими органами Пенсійного фонду рішення або покладено на застраховану особу чи пенсіонера обов'язки, які не передбачені цим Законом.

Аналіз зазначених правових норм дає підстави для висновку про існування позасудового і судового порядку оскарження дій та рішень органу, що здійснює призначення пенсій.

Позасудовий порядок розгляду скарг у сфері пенсійного забезпечення передусім базується на положеннях Закону Укра-

їни “Про звернення громадян”. Зокрема, одним із видів таких звернень є скарга – звернення з вимогою про поновлення прав і захист законних інтересів громадян, порушених діями (бездіяльністю), рішеннями державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, об’єднань громадян, посадових осіб.

Відповідно до ст. 4 Закону України “Про звернення громадян” до рішень, дій (бездіяльності), які можуть бути оскаржені, належать такі у сфері управлінської діяльності, внаслідок яких:

порушено права і законні інтереси чи свободи громадянина (групи громадян);

створено перешкоди для здійснення громадянином його прав і законних інтересів чи свобод;

незаконно покладено на громадянина які-небудь обов’язки або його незаконно притягнуто до відповідальності.

Звернення, оформлені належним чином і подані у встановленому порядку, підлягають обов’язковому прийняттю та розгляду. Забороняється відмова в прийнятті та розгляді звернення з посиланням на політичні погляди, партійну належність, стать, вік, віросповідання, національність громадянина, незнання мови звернення.

Якщо питання, порушені в одержаному органом державної влади, місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями незалежно від форм власності, об’єднаннями громадян або посадовими особами зверненні, не входять до їх повноважень, воно в термін не більше п’яти днів пересилається ними за належністю відповідному органу чи посадовій особі, про що повідомляється громадянину, який подав звернення. У разі, якщо звернення не містить даних, необхідних для прийняття обґрунтованого рішення органом чи посадовою особою, воно в той же термін повертається громадянину з відповідними роз’ясненнями.

Забороняється направляти скарги громадян для розгляду тим органам або посадовим особам, дії чи рішення яких оскаржуються.

Скарга на рішення, що оскаржувалось, може бути подана

до органу або посадовій особі вищого рівня протягом одного року з моменту його прийняття, але не пізніше одного місяця з часу ознайомлення громадянина з прийнятим рішенням. Скарги, подані з порушенням зазначеного терміну, не розглядаються.

Пропущений з поважної причини термін може бути поновлений органом чи посадовою особою, що розглядає скаргу.

Рішення вищого державного органу, який розглядав скаргу, в разі незгоди з ним громадянина може бути оскаржено до суду в термін, передбачений законодавством України.

Громадянин, який звернувся із заявою чи скаргою до органів державної влади, місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, об'єднань громадян, засобів масової інформації, посадових осіб, має право:

- особисто викласти аргументи особі, яка перевіряла заяву чи скаргу, та брати участь у перевірці поданої скарги чи заяви;

- знайомитися з матеріалами перевірки;

- подавати додаткові матеріали або наполягати на їх запиті органом, який розглядає заяву чи скаргу;

- бути присутнім при розгляді заяви чи скарги;

- користуватися послугами адвоката або представника трудового колективу, організації, яка здійснює правозахисну функцію, оформивши це уповноваження у встановленому законном порядку;

- одержати письмову відповідь про результати розгляду заяви чи скарги;

- висловлювати усно або письмово вимогу щодо дотримання таємниці розгляду заяви чи скарги;

- вимагати відшкодування збитків, якщо вони стали результатом порушень встановленого порядку розгляду звернень.

Основним нормативним актом, який визначає порядок розгляду скарг у сфері пенсійного забезпечення, є Порядок розгляду скарг на рішення органів Пенсійного фонду України щодо пенсійного забезпечення, затверджений постановою Правління Пенсійного фонду України від 12.10.2007 р. № 18-6.

Порядок визначає процедуру подання та розгляду скарг на рішення про призначення, перерахунок, відмову в призна-

ченні, перерахунку, переведенні з одного виду пенсії на інший, виплаті пенсій, прийнятті головними управліннями Пенсійного фонду України в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, управліннями Пенсійного фонду України у районах, містах, районах у містах, а також у містах та районах (далі – органи, що призначають пенсії).

У разі, якщо громадянин вважає, що орган, який призначає пенсію, прийняв рішення, що суперечить законодавству про пенсійне забезпечення або виходить за межі його компетенції, встановленої законом, громадянин має право оскаржити таке рішення у органі Пенсійного фонду України вищого рівня.

Скарга подається особисто громадянином або представником, у тому числі тим, який діє на підставі виданої йому довіреності, посвідченої нотаріально. Подання скарги до органу Пенсійного фонду України не позбавляє заявника права звернутися до суду відповідно до чинного законодавства.

Скарга на рішення управлінь Пенсійного фонду України у районах, містах, районах у містах, а також у містах та районах подається відповідно до головних управлінь Пенсійного фонду в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, а на рішення цих регіональних органів Пенсійного фонду України – до Пенсійного фонду України. Заявник має додати до скарги документи, що свідчать про прийняття неправильних рішень.

Для подання скарги встановлено річний строк із моменту прийняття рішення, але не пізніше одного місяця з часу ознайомлення заявника з прийнятим рішенням. Пропущений з поважної причини термін може бути поновлений органом Пенсійного фонду України, що розглядає скаргу.

У скарзі має бути зазначено:

прізвище, ім'я, по батькові, місце проживання заявника; найменування органу Пенсійного фонду України, яким прийнято рішення;

суть порушеної вимоги;

інформація про оскарження рішення органу Пенсійного фонду України в суді (у разі оскарження рішення).

Скарга подається у письмовій формі та підписується заяв-

ником із зазначенням дати. Заявник може надіслати скаргу до органу Пенсійного фонду України поштою або подати її особисто.

Скарга, оформлена без дотримання вимог, встановлених Порядком, що не дає можливості розглянути її по суті, повертається заявнику з відповідними обґрунтуваннями не пізніше ніж через десять днів від дня її отримання.

У разі необхідності заявник може подавати інші документи, необхідні для розгляду скарги, які після її розгляду повертаються заявнику.

Якщо питання, порушені у скарзі, одержаній органом Пенсійного фонду України, не належать до його повноважень, то вона протягом п'яти робочих днів пересилається за належністю відповідному органу чи посадовій особі, про що повідомляється заявнику.

Не розглядаються повторні звернення одним і тим же органом Пенсійного фонду України від одного і того ж заявника з одного і того ж питання, якщо перше вирішено по суті, про що виноситься рішення про припинення розгляду такого звернення та повідомляється заявнику.

У разі, якщо орган Пенсійного фонду України надсилає заявнику рішення про повне або часткове незадоволення його скарги, такий заявник має право звернутися з повторною скаргою до органу Пенсійного фонду України вищого рівня протягом тридцяти днів з моменту ознайомлення з рішенням, що оскаржується.

За бажанням особи скарга може бути розглянута Комісією з питань розгляду скарг громадян на рішення органів Пенсійного фонду України щодо пенсійного забезпечення, утвореною при Пенсійному фонді України або при регіональних органах Пенсійного фонду України. Рішення цієї комісії, прийняте за розглядом скарги, носить рекомендаційний характер.

Орган Пенсійного фонду України зобов'язаний прийняти мотивоване рішення та надіслати його у термін не більше одного місяця від дня надходження скарги на адресу заявника поштою або надати йому під розписку.

Якщо в місячний термін вирішити порушені у скарзі питання неможливо, орган Пенсійного фонду України може при-

йняти рішення про продовження строків розгляду скарги заявника, про що письмово повідомити заявника до закінчення тридцятиденного строку. При цьому загальний термін розгляду скарги не може перевищувати 45 днів. На обґрунтовану письмову вимогу громадянина термін розгляду скарги може бути скорочено від встановленого цим пунктом терміну.

У разі, якщо останній день строків розгляду скарги припадає на вихідний або святковий день, останнім днем таких строків вважається перший наступний робочий день.

Орган Пенсійного фонду України при розгляді скарги заявника перевіряє законність і обґрунтованість рішення, що оскаржується, і приймає одне з таких рішень:

1) залишає скаргу без задоволення;

2) повністю або в певній частині задовольняє скаргу. У разі повного або часткового задоволення скарги органу, що призначає пенсії, даються розпорядження про вчинення відповідних дій.

Рішення за розглядом скарги заявника приймає керівник відповідного органу Пенсійного фонду України (або його заступник відповідно до розподілу функціональних повноважень). Скарги Героїв Радянського Союзу, Героїв України, Героїв Соціалістичної Праці, інвалідів Великої Вітчизняної війни розглядаються відповідно Головою Правління Пенсійного фонду України, начальниками регіональних органів Пенсійного фонду України особисто.

Рішення про результати розгляду скарги оформляється відповідно до вимог законодавства про мови. Рішення оформляється на бланку органу Пенсійного фонду України, який розглядав скаргу.

У рішенні зазначаються: повне прізвище та ініціали заявника; відомості про предмет оскарження, якого стосується скарга; дата прийняття скарги до розгляду, перелік документів, які були взяті до уваги при розгляді скарги, дата і номер оскаржуваного рішення, стисле викладення вимог і клопотання заявника, результати дослідження матеріалів скарги та докази, на яких ґрунтуються висновки посадової особи органу Пенсійного фонду України, яка розглядала скаргу, посилання на конкретні

статті та пункти законів України та інших нормативно-правових актів, якими обґрунтовано відповідь на скаргу та висновок про задоволення чи часткове задоволення скарги або про відмову в задоволенні вимог чи клопотання заявника, викладених у скарзі.

У рішенні також зазначається, що в разі незгоди заявника з прийнятим рішенням воно може бути оскаржене в органі Пенсійного фонду України вищого рівня (із зазначенням строку такого оскарження) або в судовому порядку. Рішення Пенсійного фонду України, прийняте за розглядом скарги, може бути оскаржене в судовому порядку в термін, передбачений законодавством України.

У разі повного або часткового задоволення скарги до рішення даються розпорядження органу Пенсійного фонду України, рішення якого скасовано повністю або в певній частині, про вчинення відповідних дій.

Рішення після зазначення реєстраційного номера вихідної кореспонденції надсилається (вручається) заявнику. Рішення вважається надісланим (врученим) заявнику, якщо його вручено під розписку чи надіслано листом на його адресу за місцем проживання.

Відкликання скарги проводиться за письмовою заявою заявника.

Інформація, яка стала відома посадовим особам органів Пенсійного фонду України під час розгляду скарг, є службовою і не підлягає розголошенню.

Судовий порядок розв'язання спорів з пенсійних питань. Прийнято вважати, що судовий спосіб захисту порушеного права є більш дієвим і ефективним ніж позасудовий. За приписами ч. 1 ст. 55, ч. 3 ст. 124 Конституції України права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Судочинство здійснюється Конституційним Судом України та судами загальної юрисдикції.

Відповідно до чинного законодавства основне навантаження у діяльності щодо пенсійного забезпечення громадян несуть органи Пенсійного фонду України. Тому вочевидь з огляду на існуючу в Україні судову систему необхідно з'ясувати, яким

судам підвідомчі і підсудні спори з пенсійних питань за участю органів Пенсійного фонду України.

З метою реалізації конституційних прав кожного на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб тощо в Україні в системі судів загальної юрисдикції утворено адміністративні суди.

За змістом ч. 2 ст. 4 Кодексу адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. № 2747-IV (далі – КАС України) юрисдикція адміністративних судів поширюється на всі публічно-правові спори, крім спорів, для яких законом встановлений інший порядок судового вирішення.

Законодавство не містить визначення терміна “публічно-правовий спір”. Для розгляду спору адміністративним судом необхідно встановити його публічно-правовий зміст (характер). Для з’ясування характеру спору суди повинні враховувати, що протилежним за змістом є приватноправовий спір. Це означає, що в основі розмежування спорів лежить поділ права на публічне та приватне.

Вирішуючи питання про віднесення норми до публічно-го права, а спору до публічно-правового, суди повинні враховувати загальнотеоретичні та законодавчі критерії. Зокрема, за змістом п. 1 ч. 1 ст. 3 КАС України у публічно-правовому спорі, як правило, хоча б однією стороною є орган виконавчої влади, орган місцевого самоврядування, їхня посадова чи службова особа або інший суб’єкт, який здійснює владні управлінські функції на основі законодавства, у тому числі на виконання делегованих повноважень. Спір набуває ознак публічно-правового за умов не лише наявності серед суб’єктів спору публічного органу чи посадової особи, а й здійснення ним (ними) у цих відносинах владних управлінських функцій. Для цілей і завдань адміністративного судочинства владну управлінську функцію необхідно розуміти як діяльність усіх суб’єктів владних повноважень з виконання покладених на них Конституцією чи законами України завдань.

Вирішуючи питання про визначення юрисдикції адміністративних судів щодо вирішення адміністративних справ, по-

трібно враховувати, що КАС України встановлює такі правила відмежування адміністративної юрисдикції від інших видів юрисдикції:

понятійно-функціональне, тобто визначення адміністративної справи, що наведене у п. 1 ч. 1 ст. 3 КАС України, а саме – переданий на вирішення адміністративного суду публічно-правовий спір, у якому хоча б однією зі сторін є орган виконавчої влади, орган місцевого самоврядування, їхня посадова чи службова особа або інший суб'єкт, який здійснює владні управлінські функції на основі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень;

визначення видів публічних правовідносин (управлінські правовідносини та правовідносини, пов'язані з публічним формуванням суб'єкта владних повноважень), зазначених у ч. 1 ст. 17 КАС України;

встановлення переліку публічно-правових спорів, що підпадають під юрисдикцію адміністративних судів (ч. 2 ст. 17 КАС України);

встановлення переліку публічно-правових справ, що не належать до предмета адміністративної юрисдикції (ч. 3 ст. 17 КАС України).

Відповідно до ч. 1 ст. 58 Закону України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування” Пенсійний фонд України є органом, який здійснює керівництво та управління солідарною системою, провадить збір, акумуляцію та облік страхових внесків, призначає пенсії та підготовлює документи для її виплати, забезпечує своєчасне і в повному обсязі фінансування та виплату пенсій, допомоги на поховання, здійснює контроль за цільовим використанням коштів Пенсійного фонду, вирішує питання, пов’язані з веденням обліку пенсійних активів застрахованих осіб на накопичувальних пенсійних рахунках, здійснює адміністративне управління Накопичувальним фондом та інші функції, передбачені цим Законом і статутом Пенсійного фонду.

Кошти Пенсійного фонду відповідно до ст. 73 згаданого Закону використовуються на виплату пенсій і надання соціальних послуг, передбачених цим Законом, фінансування адмініст-

ративних витрат, пов'язаних з виконанням функцій, покладених на органи Пенсійного фонду, оплату послуг з виплати та доставки пенсій, формування резерву коштів Пенсійного фонду.

Відповідно до п. 1.1 розділу 1 Положення про управління Пенсійного фонду України в районах, містах, районах у містах, а також у містах та районах, затвердженого постановою Правління Пенсійного фонду України від 30.04.2002 р. № 8-2, управління Пенсійного фонду України у районах, містах, районах у містах, а також у містах та районах є органами Фонду, підпорядкованими відповідно головним управлінням Фонду в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, що разом з цими управліннями утворюють систему територіальних органів Фонду.

Серед основних завдань управління, відповідно до п. 2.1 згаданого Положення, зокрема, є: облік платників єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та збору на обов'язкове державне пенсійне страхування; збір та ведення обліку надходжень від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та інших коштів, призначених для пенсійного забезпечення; призначення (перерахунок) пенсій, щомісячного довічного утримання суддям у відставці та підготовка документів для їх виплати; забезпечення своєчасного і в повному обсязі фінансування та виплати пенсій, допомоги на поховання та інших виплат, які згідно із законодавством здійснюються за рахунок коштів Фонду та інших джерел, визначених законодавством; ефективне та цільове використання коштів Фонду, інших коштів, призначених для виплати пенсій та щомісячного довічного грошового утримання суддям у відставці, удосконалення методів фінансового планування, звітності та системи контролю за витрачанням коштів, призначених для пенсійного забезпечення.

Як вбачається з п. 2.2 цього Положення, управління відповідно до покладених на нього завдань, серед іншого, контролює дотримання платниками єдиного внеску вимог законодавства про збір та ведення обліку єдиного внеску надходження страхових внесків, єдиного внеску та інших платежів до Фонду від підприємств, установ, організацій та громадян, збирає у

встановленому порядку відповідну звітність, проводить планові та позапланові перевірки фінансово-бухгалтерських документів, звітів та інших документів щодо правильності нарахування та сплати страхових внесків, єдиного внеску, призначення (перерахунку) і виплати пенсій, щомісячного довічного грошового утримання суддям у відставці та інших виплат, які згідно із законодавством здійснюються за рахунок коштів Фонду та інших джерел, визначених законодавством, цільового використання коштів Фонду в організаціях, що здійснюють виплату і доставку пенсій.

Отже, відповідно до покладених завдань і функцій, Пенсійний фонд України є суб'єктом владних повноважень у цій сфері праввідносин, а спори, що виникають між учасниками цих відносин, є публічно-правовими, тому їх вирішення належить до юрисдикції адміністративних судів.

Додатково слід зазначити, що за змістом ст. 23 Закону України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування” спори, що виникають із праввідносин за цим Законом, вирішуються органами Пенсійного фонду та у судовому порядку. Частина 1 ст. 50 цього Закону встановлює, що суми пенсій, виплачені надміру внаслідок зловживань з боку пенсіонера або подання страхувальником недостовірних даних, можуть бути повернуті пенсіонером добровільно або стягуються на підставі рішень територіальних органів Пенсійного фонду чи в судовому порядку.

Право на звернення до суду з позовами про стягнення надміру виплачених коштів впливає з функцій контролю за витрачанням коштів цього фонду, тобто у зв’язку зі здійсненням суб'єктом владних повноважень владних управлінських функцій. У зв’язку з цим через публічно-правовий характер спірних відносин вирішення таких спорів належить до юрисдикції адміністративних судів.

Якщо розглядати питання про предметну підсудність спорів з пенсійних питань, слід вказати, що відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 18 КАС України місцевим загальним судам як адміністративним судам підсудні ці адміністративні справи щодо спорів фізичних осіб з суб'єктами владних повноважень з приводу об-

числення, призначення, перерахунку, здійснення, надання, одержання пенсійних виплат, соціальних виплат непрацездатним громадянам, виплат за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням, виплат та пілґ дітям війни, інших соціальних виплат, доплат, соціальних послуг, допомоги, захисту, пілґ.

Територіальна підсудність справ з пенсійних питань визначається за нормами ст. 19 КАС України. За загальним правилом адміністративні справи вирішуються адміністративним судом за місцезнаходженням відповідача.

Адміністративні справи з приводу оскарження правових актів індивідуальної дії, а також дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень, які прийняті (вчинені, допущені) стосовно конкретної фізичної чи юридичної особи (їх об'єднань), вирішуються за вибором позивача адміністративним судом за зареєстрованим у встановленому законом порядку місцем проживання (перебування, знаходження) цієї особи-позивача, або адміністративним судом за місцезнаходженням відповідача, крім випадків, передбачених цим Кодексом.

Тож позивачі мають право обирати – звертатися до суду за своїм місцем проживання (перебування, знаходження) чи за місцем знаходження органу Пенсійного фонду, дії якого оскаржуються.

Адміністративний позов пред'являється шляхом подання позовної заяви до суду першої інстанції. Адміністративний позов подається до адміністративного суду у формі письмової позовної заяви особисто позивачем або його представником. Позовна заява може бути надіслана до адміністративного суду поштою.

Письмова позовна заява може бути складена шляхом заповнення бланка позовної заяви, наданого судом. На прохання позивача службовцем апарату адміністративного суду може бути надана допомога в оформленні позовної заяви.

Адміністративний позов може містити вимоги про:

1) скасування або визнання нечинним рішення відповідача – суб'єкта владних повноважень повністю чи окремих його положень;

2) зобов'язання відповідача – суб'єкта владних повноважень прийняти рішення або вчинити певні дії;

3) зобов'язання відповідача – суб'єкта владних повноважень утриматися від вчинення певних дій;

4) стягнення з відповідача – суб'єкта владних повноважень коштів на відшкодування шкоди, завданої його незаконним рішенням, дією або бездіяльністю;

5) виконання зупиненої чи невчиненої дії тощо.

Адміністративний позов суб'єкта владних повноважень може містити інші вимоги у випадках, встановлених законом.

У позовній заяві зазначаються:

1) найменування адміністративного суду, до якого подається позовна заява;

2) ім'я (найменування) позивача, поштова адреса, а також номер засобу зв'язку, адреса електронної пошти, якщо такі є;

3) ім'я (найменування) відповідача, посада і місце служби посадової чи службової особи, поштова адреса, а також номер засобу зв'язку, адреса електронної пошти, якщо такі відомі;

4) зміст позовних вимог і виклад обставин, якими позивач обґрунтовує свої вимоги, а в разі подання позову до декількох відповідачів, – зміст позовних вимог щодо кожного з відповідачів;

5) у разі необхідності – клопотання про звільнення від сплати судового збору; про звільнення від оплати правової допомоги і забезпечення надання правової допомоги, якщо відповідний орган відмовив особі у забезпеченні правової допомоги; про призначення судової експертизи; про витребування доказів; про виклик свідків тощо;

6) перелік документів та інших матеріалів, що додаються.

На підтвердження обставин, якими обґрунтовуються позовні вимоги, позивач надає докази, а в разі неможливості – зазначає докази, які не може самотійно надати, із зазначенням причин неможливості подання таких доказів.

До позовної заяви додаються її копії та копії всіх документів, що приєднуються до неї, відповідно до кількості відповідачів і третіх осіб, крім випадків подання адміністративного позову суб'єктом владних повноважень. Суб'єкт владних пов-

новажень при поданні адміністративного позову зобов'язаний додати до позовної заяви доказ надіслання рекомендованим листом з повідомленням про вручення відповідачу і третім особам копії позовної заяви та доданих до неї документів. До позовної заяви додається також документ про сплату судового збору, крім випадків, коли його не належить сплачувати.

Позовна заява підписується позивачем або його представником із зазначенням дати її підписання. Якщо позовна заява подається представником, то у ній зазначаються ім'я представника, його поштова адреса, а також номер засобу зв'язку, адреса електронної пошти, якщо такі є. Одночасно з позовною заявою подається довіреність чи інший документ, що підтверджує повноваження представника.

Адміністративна справа має бути розглянута і вирішена протягом розумного строку, але не більше місяця з дня відкриття провадження у справі, якщо інше не встановлено КАС України.

Судовий розгляд адміністративної справи здійснюється в судовому засіданні з викликом осіб, які беруть участь у справі, після закінчення підготовчого провадження.

Судове засідання проводиться у спеціально обладнаному приміщенні – залі судових засідань. Окремі процесуальні дії в разі необхідності можуть вчинятися за межами приміщення суду.

Особа, яка бере участь у справі, має право заявити клопотання про розгляд справи за її відсутності. Якщо таке клопотання заявили всі особи, які беруть участь у справі, судовий розгляд справи здійснюється в порядку письмового провадження за наявними у справі матеріалами.

Після закінчення розгляду справи адміністративний суд ухвалює судові рішення у формі постанови, яке може бути оскаржене в апеляційному та касаційному порядку.

У порядку окремого провадження як спеціального виду цивільного судочинства особи мають можливість вирішувати питання про підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, що мають значення для охорони прав та інтересів особи або створення умов здійснення нею особистих немаймо-

вих чи майнових прав або підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав.

Зокрема, в порядку окремого провадження суди можуть розглядати справи про встановлення фактів, що мають юридичне значення.

Такі справи розглядаються судом з додержанням загальних правил, встановлених Цивільним процесуальним кодексом, за винятком положень щодо змагальності та меж судового розгляду.

Справи окремого провадження суд розглядає за участю заявника і заінтересованих осіб. Вони не можуть бути передані на розгляд третейського суду і не можуть бути закриті у зв'язку з укладенням мирової угоди.

Якщо під час розгляду справи у порядку окремого провадження виникає спір про право, який вирішується в порядку позовного провадження, суд залишає заяву без розгляду і роз'яснює заінтересованим особам, що вони мають право подати позов на загальних підставах.

З урахуванням вимог ст. 256 ЦПК України суд може розглядати справи щодо встановлення таких юридичних фактів, що мають значення у пенсійному забезпеченні:

- 1) родинних відносин між фізичними особами;
- 2) перебування фізичної особи на утриманні;
- 3) каліцтва;
- 4) реєстрації шлюбу, розірвання шлюбу, усиновлення;
- 5) проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу;

- 6) належності правовстановлюючих документів особі, прізвище, ім'я, по батькові, місце і час народження якої, що зазначені в документі, не збігаються з ім'ям, по батькові, прізвищем, місцем і часом народження цієї особи, зазначеним у свідоцтві про народження або в паспорті;

- 7) народження особи в певний час у разі неможливості реєстрації органом державної реєстрації актів цивільного стану факту народження;

- 8) смерті особи в певний час у разі неможливості реєстрації органом державної реєстрації актів цивільного стану фак-

ту смерті;

9) смерті особи, яка пропала безвісти за обставин, що загрожували їй смертю або дають підстави вважати її загиблою від певного нещасного випадку внаслідок надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру.

У судовому порядку можуть бути встановлені також інші факти, від яких залежить виникнення, зміна або припинення особистих чи майнових прав фізичних осіб, якщо законом не визначено іншого порядку їх встановлення.

Справи про встановлення факту належності особі паспорта, військового квитка, квитка про членство в об'єднанні громадян, а також свідоцтв, що їх видають органи державної реєстрації актів цивільного стану, судовому розгляду в окремому провадженні не підлягають. Суддя відмовляє у відкритті провадження у справі, якщо з заяви про встановлення факту, що має юридичне значення, вбачається спір про право, а якщо спір про право буде виявлений під час розгляду справи, – залишає заяву без розгляду.

Заява фізичної особи про встановлення факту, що має юридичне значення, подається до суду за місцем її проживання. У заяві повинно бути зазначено:

1) який факт заявник просить встановити та з якою метою;

2) причини неможливості одержання або відновлення документів, що посвідчують цей факт;

3) докази, що підтверджують факт.

До заяви додаються докази, що підтверджують викладені в заяві обставини, і довідка про неможливість відновлення втрачених документів.

У рішенні суду повинно бути зазначено відомості про факт, встановлений судом, мету його встановлення, а також докази, на підставі яких суд установив цей факт. Рішення суду про встановлення факту, який підлягає реєстрації в органах державної реєстрації актів цивільного стану або нотаріальному посвідченню, не замінює собою документів, що видаються цими органами, а є тільки підставою для одержання зазначених документів.

Отже, зацікавлена особа вправі самостійно визначити способи захисту порушених прав у сфері пенсійного забезпечення. Вибір цього способу є прерогативою особи, тим більше, що окреслені способи захисту не є вичерпними. Громадяни можуть також звертатися за сприянням до органів прокуратури, за певних підстав – звертатися до міжнародних інституцій, зокрема Європейського суду з прав людини. Важливо забезпечити доступність та ефективність усіх засобів захисту прав і законних інтересів громадян у пенсійних правовідносинах.

К о н т р о л ь н і п и т а н н я

1. Розкрити поняття та охарактеризувати види спорів з питань пенсійного забезпечення.
2. Який порядок розгляду скарг в органах Пенсійного фонду?
3. Судовий порядок вирішення пенсійних спорів.
4. Особливості встановлення в судовому порядку юридичних фактів, що мають значення для пенсійного забезпечення.

Список нормативно-правових актів та літератури

Конституція України: затв. Законом України від 28.06.1996 р. № 254/96-ВР // Відом. Верхов. Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

Концепція соціального забезпечення населення України: схвалена постановою Верхов. Ради України від 21.12.1993 р. № 3758-12 // Там же. – 1994. – № 6. – Ст. 131.

Концепція подальшого проведення пенсійної реформи: схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14.10.2009 р. № 1224-р // Офіц. вісн. України. – 2009. – № 81. – Ст. 2752.

Основні напрями реформування пенсійного забезпечення в Україні: схвалені Указом Президента України від 13.04.1998 р. № 291/98 // Там же. – 1998. – № 15. – Ст. 17.

Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09.07.2003 р. № 1058-IV // Відом. Верхов. Ради України. – 2003. – № 49-50-51. – Ст. 376.

Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи: Закон України від 08.07.2011 р. № 3668-VI // Уряд. кур'єр. – 2011. – № 168.

Про пенсійне забезпечення: Закон України від 05.11.1991 р. № 1788-XII // Відом. Верхов. Ради України. – 1992. – № 3. – Ст. 10.

Про пенсії за особливі заслуги перед Україною: Закон України від 01.06.2000 р. № 1767-III // Там же. – 2000. – № 35. – Ст. 289.

Про державну службу: Закон України від 17.11.2011 р. № 4050-VI // Там же. – 2012. – № 26. – Ст. 273.

Про прокуратуру: Закон України від 05.11.1991 р. № 789-XII // Там же. – 1991. – № 53. – Ст. 793.

Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб: Закон України від 09.04.1992 р. № 2262-XII // Там же. – 1992. – № 29. – Ст. 399.

Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 07.07.2010 р. № 2453-VI // Офіц. вісн. України. – 2010. – № 55/1. – Ст. 1900.

Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 01.12.1998 р. № 284-XIV // Відом. Верхов. Ради України. – 1999. – № 2-3. – Ст. 20.

Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні: Закон України від 21.03.1991 р. № 875-XII // Там же. – 1991. – № 21. – Ст. 252.

Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні: Закон України від 16.12.1993 р. № 3721-XII // Там же. – 1994. – № 4. – Ст. 18.

Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 22.10.1993 р. № 3551-XII // Там же. – 1993. – № 45. – Ст. 425.

Про затвердження нормативних актів з питань пенсійного забезпечення: постанова Кабінету Міністрів України від 12.10.1992 р. № 583 // 36. постанов Украни. – 1992. – № 11. – Ст. 271.

Порядок підтвердження наявного трудового стажу для призначення пенсій за відсутності трудової книжки або відповідних записів у ній: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 12.08.1993 р. № 637 // Там же. – 1993. – № 12. – Ст. 273.

Порядок подання та оформлення документів для призначення (перерахунку) пенсій відповідно до Закону України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування”: затв. постановою Правління Пенсійного Фонду України від 25.11.2005 р. № 22-1 // Офіц. вісн. України. – 2005. – № 52. – Ст. 3383.

Порядок обчислення стажу державної служби: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 20.06.2012 р. № 559 // Там же. – 2012. – № 47. – Ст. 1844.

Щодо порядку врахування періоду відпустки по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку до страхового стажу для призначення пенсії та для оплати листка непрацездатності: лист Мінсоцполітики від 16.05.2011 р. № 166/18/99-11.

Щодо зарахування до страхового стажу часу перебування осіб у відпустці у зв'язку з вагітністю та пологами: лист Пенсійного фонду від 27.06.2013 р. № 16652/03-20.

Щодо визначення страхового стажу: лист Пенсійного фонду від 01.03.2005 р. № 2039/14.

Болотіна Н. Б. Право соціального захисту України: навч. посіб. / Н. Б. Болотіна. – К. : Знання, 2005. – 615 с.

Боднарук М. І. Соціальне страхування в Україні: правові аспекти становлення і розвитку / М. І. Боднарук. – Чернівці : Рута, 2002. – 248 с.

Люблін В. Д. Правові аспекти реформування пенсійної системи України в сучасних умовах / В. Д. Люблін, І. Б. Тацішин // Форум права. – 2010. – № 4. – С. 600 – 604.

Оклей І. В. Страховий стаж, його зміст та значення в системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування / І. В. Оклей // Держава і право: зб. наук. пр. – Юрид. і політ. науки. – 2006. – Вип. 32. – С. 332-338.

Правове регулювання трудових відносин наукових (науково-педагогічних працівників): моногр. / Ю. В. Баранюк, С. В. Дріжчана, А. В. Скоробогатько та ін.; відп. ред. Н. М. Хуторян. – К.: Юрид. думка, 2005. – 240 с.

Правові проблеми пенсійного забезпечення в Україні: моногр. / Н. М. Хуторян, М. М. Шумило, М. П. Стадник та ін. – К. : Ін Юре, 2012. – 538 с.

Право на пенсію та його реалізація за сучасним законодавством України: довід. / Н. М. Хуторян, М. М. Шумило та ін. – К. : Юрид. думка, 2012. – 207 с.

Право соціального забезпечення в Україні: підруч. / Т. А. Занфірова, М. І. Іншин, С. М. Прилипко та ін.; за заг. ред. Т. А. Занфірової, С. М. Прилипка, О. М. Ярошенка. – Х. : ФІНН, 2012. – 640 с.

Право соціального забезпечення України: підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / П. Д. Пилипенко, В. Я. Буряк, С. М. Синчук та ін.; за ред. П. Д. Пилипенка. – 3-тє вид., переробл. і допов. – К. : Ін Юре, 2010. – 504 с.

Сільченко С. Реформування солідарної системи пенсійного страхування в Україні: проблеми правової регламентації / С. Сільченко // Право України. – 2012. – № 6. – С. 47-52.

Сільченко С. О. Сучасний стан і перспективи розвитку правового регулювання пенсійного забезпечення науковців / С. О. Сільченко // Пробл. законності. – 2006. – Вип. 82. – С. 66-73.

Сташків Б. І. Юридичні факти в праві соціального забезпечення: моногр. / Б. І. Сташків. – Чернігів: Ред.-вид. комплекс “Деснянська правда”, 2008. – 260 с.

Татаренко Г. В. Договірне регулювання пенсійного забезпечення в Україні: моногр. / Г. В. Татаренко. – Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. – Луганськ : Література, 2011. – 220 с.

Тищенко О. В. Соціально-правові аспекти реалізації пенсійної реформи в Україні та країнах Європейського Союзу: моногр. / О. В. Тищенко, Є. Ф. Томін. – К. : Обрії, 2009. – 186 с.

Трудовое право и право социального обеспечения в Беларуси, России и Украине (формирование и развитие): учеб.-метод. пособ. / Н. Н. Вапнярчук, А. А. Войтюк, Н. И. Иншин и др.; под общ. ред. А. М. Куренного, К. Л. Томашевского, О. Н. Ярошенко. – Минск : Дикта. – 252 с.

Фещук В. В. Правове регулювання пенсійного страхування в Україні (фінансово-правовий аспект): моногр. / В. В. Фещук, Ю. О. Тараненко, Ю. І. Пивовар; за заг. ред. В. В. Фещука. – К. : Аванпост-прім, 2010. – 189 с.

ЗМІСТ

Розділ І. Страховий стаж як умова пенсійного забезпечення	3
1.1. Порядок обчислення страхового стажу.....	3
1.2. Коефіцієнт страхового стажу.....	8
1.3. Порядок підтвердження страхового стажу.....	8
1.3.1. Документи, що підтверджують стаж.....	8
1.3.2. Підтвердження стажу показаннями свідків.....	13
1.3.3. Особливості підтвердження трудового стажу окремих категорій працівників.....	14
1.3.4. Правила підтвердження стажу.....	18
Розділ 2. Призначення пенсій у солідарній пенсійній системі	19
2.1. Умови призначення пенсії за віком.....	19
2.2. Умови призначення пенсії по інвалідності.....	21
2.2.1. Порядок встановлення інвалідності.....	21
2.2.2. Порядок призначення пенсії по інвалідності.....	29
2.3. Умови призначення пенсії у зв'язку із втратою годувальника.....	32
2.4. Надбавки, доплати та підвищення до пенсій.....	35
Розділ 3. Порядок обчислення і перерахунку пенсій у солідарній пенсійній системі	40
3.1. Порядок визначення заробітної плати (доходу) для обчислення пенсії.....	40
3.2. Подання й оформлення документів для призначення пенсії.....	47
3.3. Строк призначення пенсії.....	57
3.4. Індексація та перерахунок пенсій.....	58
3.5. Періодичність і порядок виплати пенсій.....	62
3.6. Виплата пенсії за минулий час. Припинення та поновлення виплати пенсії.....	64
Розділ 4. Практичні аспекти пенсійного забезпечення	

окремих категорій осіб	67
4.1. Особливості пенсійного забезпечення державних службовців.....	67
4.2. Особливості пенсійного забезпечення наукових і науково-педагогічних працівників.....	87
4.3. Пенсії за особливі заслуги перед Україною.....	108
Розділ 5. Практичні питання призначення пенсій за вислугу років та пенсій окремим категоріям осіб	115
5.1. Особливості призначення пенсій за вислугу років.....	115
5.2. Особливості призначення пенсій за віком на пільгових умовах.....	144
Розділ 6. Форми і способи захисту прав у пенсійному забезпеченні	166
6.1. Відповідальність у сфері пенсійного забезпечення.....	166
6.2. Розгляд спорів у сфері пенсійного забезпечення.....	173
Список нормативно-правових актів та літератури.....	191

Навчальне видання

Електронне видання

ПРАКТИКУМ З ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Навчальний посібник

За загальною редакцією В. В. Жернакова

Автори: СІЛЬЧЕНКО Сергій Олександрович,
ЯКОВЛЄВА Галина Олександрівна

Відповідальний за випуск *В. В. Жернаков*

Редактори: *Л. В. Русанова,*
О. І. Борисенко,
Л. М. Рибалко,

Комп'ютерна верстка: *Л. П. Лавриненко,*
А. В. Старжинської

План 2013

Підп. до друку 18.12.2013. Формат 60x84 ¹/₁₆.
Вид. № 59. Зам. № 59.